

Львівський державний університет внутрішніх справ

**ПРАВА ЛЮДИНИ
ТА ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ
ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ**

*Збірник тез доповідей
учасників наукового форуму*

17 червня 2022 року

Львів

УДК 342.72/.73+364.614.8]:355](477)

П68

Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 27 червня 2022 р. № 11)

Упорядник:

Євхутич Ірина, кандидатка юридичних наук, доцентка,
радниця ректора з гендерних питань
Львівського державного університету внутрішніх справ

П68 **Права** людини та гендерна рівність під час воєнних дій
на території України: збірник тез доповідей учасників
наукового форуму (17 червня 2022 року) / упор. Ірина Євху-
тич. Львів: Львівський державний університет внутрішніх
справ, 2022. 224 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників наукового форуму
«Права людини та гендерна рівність під час воєнних дій на території
України», який відбувся 17 червня 2022 року у Львівському державному
університеті внутрішніх справ.

Опубліковано в авторській редакції.

*За дотримання авторських прав, достовірність інформації та
коректність висновків відповідальність несуть автори.*

УДК 342.72/.73+364.614.8]:355](477)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2022

**Шановні колеги та колежанки,
учасники та учасниці наукового форуму!**

Дозвольте привітати Вас на науковому форумі «Права людини та гендерна рівність під час воєнних дій на території України»!

Ми щиро раді усім його учасникам з різних куточків України (Києва, Харкова, Івано-Франківська, Хмельницька, Одеси, Дніпра) і рідного Львова, та хочемо подякувати за те, що у такий складний для нашої держави час, Ви відгукнулися на запрошення взяти участь в обговоренні та осмисленні вкрай важливих для українського суспільства питань.

Так, проблема забезпечення гендерної рівності і до війни була актуальною для нашої держави: за рейтингом Всесвітнього економічного форуму The Global Gender Gap Report 2021 Україна зайняла 74 місце серед 156 країн за гендерною рівністю, втративши 15 позицій, порівняно з 2020 роком. Серед показників, які вказують на наявність проблеми дискримінації в Україні, є низька представленість жінок у парламенті; розрив у оплаті праці чоловіків і жінок; поширені випадки сексизму в рекламі та образливі висловлювання щодо жінок від публічних осіб; покладення переважно на жінок турботи про дітей та інших членів родини, виконання домашньої роботи¹.

24 лютого 2022 року життя українців кардинально змінилося. З початком повномасштабного вторгнення ро-

---

¹ <https://50vidsotkiv.org.ua/gender-gap-2021-rozryv-zbilshuyetsya-ukrayinavtratyla-15-pozytsij/>

сійської федерації на територію України перед сучасним суспільством постало багато викликів. Ті обставини, які ще нещодавно здавалися нам далекими та неможливими, тепер, на жаль, стали дійсністю, що змусило весь державний апарат і суспільство в цілому перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану.

Війна загострила не тільки проблему ґендерної рівності, але й дотримання прав та свобод людини. Ця війна навіть не за території, не за незалежність та свободу чи за право жити на рідній землі та бути українцями. Ця війна – це боротьба за демократичні цінності, за рівність, за людські права.

Україна як суб'єкт міжнародного права взяла на себе правові зобов'язання безумовного дотримання міжнародних правових актів, що підписані нашою державою, в т. ч. конвенцій, договорів та угод, які регулюють право збройного конфлікту (право війни). Однак, держава-агресор, яка напала на Україну всіляко порушує норми міжнародного гуманітарного права. З початку повномасштабної війни в Україні росія порушує закони та звичаї ведення війни: від злочинів проти цивільних українців до руйнування критичної інфраструктури. Вже підтверджені факти масових зґвалтувань жінок, дітей, чоловіків на тимчасово окупованих росіянами територіях, що не тільки прямо заборонено конвенціями, а й засуджується морально-етичними канонами всіх сучасних культур. Ще одне пряме порушення цих норм – цілеспрямоване вбивство (геноцид) цивільного населення: від ракетних обстрілів мирних міст до масових розстрілів цивільного населення на територіях, що перебували під окупацією (Буча, Ірпінь, Гостомель, Макарів тощо). Російські солдати примушують людей до фальшивих свідчень, застосовуючи катування та тортури, масово грабують, силують воювати на стороні окупаційних військ, силоміць переміщують на

територію держави-окупанта, особливо жорстоко поведуться з полоненими, погрожують зброєю масового мирного населення, атакують атомні та електростанції. Усі перелічені вище злочини можуть кваліфікуватись як злочини проти людяності та воєнні злочини, порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Тому, вкрай важливо для наукової спільноти, громадських активістів, піднімати питання про права людини та гендерну рівність під час російсько-української війни, заявляти на весь світ про те, що відбувається і намагатися виробити тактику дій з усунення конкретних проявів несправедливості, які можуть бути викликані соціально-економічними, політичними, культурними чи іншими чинниками, напрацювати механізми відновлення можливостей реалізації своїх конституційних прав постраждалим особам.

Зауважу, що важливим аспектом ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі є підвищення обізнаності суспільства з питань гендерної рівності і недискримінації. Навіть найбільш прогресивне законодавство не здатне забезпечити потрібні зміни в суспільстві, якщо його наукова, правнича спільнота не демонструє розуміння цінності гендерної рівності й не є обізнаною з проблемами з її забезпечення. Нормативні акти не можуть усунути гендерні стереотипи, що вкорінилися в суспільстві та їхній вплив на прийняття юридично значущих рішень, не можуть подолати існуюче дискримінаційне ставлення.

Тому сьогоdnішній захід з обговорення проблем порушення прав людини, зокрема гендерного паритету під час воєнних дій на території України – свідчить про готовність гуртувати наукову та освітянську спільноту задля вирішення спільних начальних проблем.

Дотримання прав і свобод громадян під час воєнних дій, гендерно зумовлене насильство під час воєнних дій, захист прав і інтересів дітей в Україні в умовах воєнного

стану, жінки в секторі безпеки та оборони, гендерна політика під час воєнних дій – усе це напрями роботи форуму.

Щиро дякуємо усім учасникам форуму, представникам сфери безпеки та оборони країни, наукової спільноти, громадських організацій, правозахисникам та правозахисницям за інтерес до роботи форуму, за плідне обговорення порушених проблем, за дослідження та напрацювання, за власне бачення вирішення складних завдань із дотримання прав людини та гендерної рівності під час воєнних дій в Україні.

Звертаючись з вітанням до учасників конференції, бажаю усім цікавої та плідної дискусії, налагодження нових контактів та якісної співпраці на правозахисній ниві, вироблення спільного бачення щодо гендерної недискримінації та гарантування дотримання конституційних прав кожному громадянину України, і, звичайно, мирного неба та перемоги на славу Україні!

Роман БЛАГУТА,

*ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України*

АДАХОВСЬКИЙ Денис,
курсант 333 навчальної групи
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Майже всі нормативні документи з прав людини містять посилання на Загальну декларацію прав людини, прийняту Генеральною Асамблеєю Організації об'єднаних націй 10 грудня 1948 року. Декларація має рекомендаційний статус, але на її основі були прийняті два документи, що є обов'язковими для держав-членів ООН: Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, деякі положення Декларації за часи багаторічної практики набули статус норм звичаєвого права. Стандарти та принципи, проголошені у Загальній декларації прав людини, знайшли своє відображення в регіональних правових системах та законодавстві держав.

Аналіз положень основних нормативно-правових актів у галузі прав людини на тимчасово-окупованих територіях, а також державної політики в цій сфері дає можливість стверджувати про недосконалість, безсистемність та прогалини як у правових, так і в адміністративних механізмах.

Метою даного дослідження є розкриття актуальних питань дотримання прав і свобод громадян під час воєнних дій: національного та міжнародного досвіду.

Дане питання висвітлено в працях В. Бакуменка, В. Баркова, В. Баштанника, В. Кампо, В. Карпенка, А. Крусяна, П. Надолішнього, Н. Нижник, А. Толстоухова, В. Шаповала та ін. Проте залишається ряд невирішених проблем, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Міжнародне гуманітарне право містить достатню кількість правових норм, які складають стандарти поведінки з жертвами війни та спрямовані на їх захист. Застосування цих норм залежить від двох основних факторів: до якої категорії жертв війни та якого виду збройного конфлікту застосовуються ці норми. Серед норм цього права варто особливо виділити ст. 3, загальну для всіх чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. (Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими; Женевська конвенція про захист цивільного населення). Саме ст. 3 ще називають «міні-конвенцією», оскільки ця невелика стаття містить основні принципи положення, які стосуються поведінки з особами, які перебувають під владою супротивної сторони під час військових дій. Стаття 3 закріплює мінімальний гуманітарний стандарт (стандарт гуманізму). До прав людини, що не підлягають обмеженню, відносяться: право на життя; заборона катувань та такого поведінки з людьми, яке принижує людську гідність; заборона утримання людей у неволі; право на свободу думки, совісті та релігії; право на справедливий суд [1, с. 47].

У зв'язку з війною наразі актуальним є питання міжнародно-правового становища найманців, яких деякі автори вважають так-званими незаконними комбатантами. Проте це суперечить нормам гуманітарного права, оскільки така категорія осіб не перебуває під їх захистом. Це кримінальні злочинці (відповідальність, передбачена ст. 430 КК України), які не мають права на статус комбатанта, а отже, і військовополоненого відповідно до ст. 47 Протоколу I Конвенції ООН про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 року. Про найманство не йдеться в Женевських конвенціях 1949 року.

Незаконні комбатанти – особи, які беруть безпосередню участь у військових діях, проте не мають на це права, тому

в разі потрапляння під владу супротивника не користуються статусом військовополоненого. До цієї категорії здебільшого входять цивільні особи, які беруть безпосередню участь у бойових діях, а також члени народного ополчення й інших добровільних формувань (учасники організованих рухів опору), що не входять до складу регулярних збройних сил, проте належать стороні в конфлікті, за умови, що вони не виконують вимог ст. 4 А (2) III Женевської конвенції [2, с. 140].

Як у випадку ведення традиційної війни, так і за гібридних або нерегулярних конфліктів, населення, що перебуває у зоні збройного конфлікту, потерпає від порушення їх основоположних прав людини і громадянина. У таких випадках існує не лише постійна загроза життю, здоров'ю та майну цих осіб. Порушується нормальний порядок життя таких людей, у них виникає низка додаткових проблем і непритаманних мирному часу обов'язків. Зокрема, збройний конфлікт суттєво позначається на безпеці жінок, дітей, літніх людей і людей з обмеженими фізичними можливостями [3, с. 53].

Розглядаючи правову суть питання, слід зазначити, що нещодавно до Закону «Про охорону дитинства» внесли нову категорію дітей: дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів – дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні, а також доповнили зазначений Закон статтями 30 «Заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах» та 30-1 «Захист дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів».

Разом з тим, наразі законодавством не визначено питання щодо пільг дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. Оскільки статус має право отримати дитина, яка зареєстрована як внутрішньо переміщена особа, то всі права, що визначені Законом «Про забезпечення прав

і свобод внутрішньо переміщених осіб» розповсюджуються на дітей цієї категорії. Крім того, не вирішено питання дітей, які проживають (перебувають) на підконтрольній Україні території, де виникли обставини, зазначені в статті 1 вищевказаного Закону: «негативні наслідки збройного конфлікту, тимчасова окупація, повсюдні прояви насильства, порушень прав людини та надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру» [4, с. 35].

Світовий досвід доводить, що ґендерна дискримінація і насилля можуть використовуватися як засіб ведення війни, як це було, зокрема, під час конфлікту в Боснії та Герцеговині у 1990-х роках. Відомо також, що терористична організація «Ісламська Держава» викрадала жінок для сексуальної експлуатації або для вчинення терактів шляхом самогубства.

На жаль, однією із найбільш проблемних сфер залишається дотримання прав і свобод людини на окупованих територіях України, а кількість звернень до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тільки зростає. Ще більшого напруження додає ситуація, коли навіть Уповноважений не має можливості допомогти громадянам України через відсутність доступу до осіб, що перебувають на окупованих територіях.

У результаті проведеного дослідження можна дійти висновків, що стан забезпечення прав і свобод особи є найважливішим критерієм оцінки загального функціонування держави, який свідчить про її демократичний (або недемократичний) характер. В Україні ця проблема набула надзвичайно важливого значення після подій Революції гідності, а з часу окупації росією Криму і частини Донбасу та війни вона трансформувалася у чинник, що суттєво впливає на стан національної безпеки держави. Конституція України гарантує захист прав і основних свобод громадян у державі та за її межами за будь-яких внутрішньополітичних, соціально-економічних та інших обставин.

Захист цих конституційних норм під час врегулювання збройного конфлікту на сході України виступає однією

з невід'ємних складових відновлення нашої територіальної цілісності [3, с. 53].

Для ефективного вирішення проблеми дотримання прав і свобод людини на окупованих територіях України необхідно надати чітку, неупереджену оцінку дієвості механізму забезпечення дотримання прав і свобод громадян на окупованих територіях України та надати пропозиції щодо його вдосконалення, виходячи із сучасного стану дотримання прав і свобод людини і громадянина.

---

1. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навч.-метод. посібник за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с. URL: <http://surl.li/cehdr> (дата звернення: 11.06.2022). URL: <http://surl.li/cehdr> (дата звернення: 11.06.2022).

2. Кравченко І. М. Правовий статус «військовополонений» і «цивільний заручник» у контексті норм міжнародного гуманітарного права та проведення операції Об'єднаних сил (АТО) на Сході України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). URL: <https://library.nlu.edu.ua/senmk/item/1399-mizhnarodne-humanitarne-pravo.html> (дата звернення: 11.06.2022).

3. Стойков І. М. Стан дотримання основних прав і свобод громадян на окупованих територіях України. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24. Вип. 1 (34). URL: <http://heraldlaw.onu.edu.ua/article/view/170526/172937> (дата звернення: 11.06.2022).

4. Щебетун І. С., Міхайліна Т. В. Захист прав дітей на окупованих територіях: міжнародний досвід та українські реалії. *Політичне життя*. 2019. № 2. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/7308/7333> (дата звернення: 11.06.2022).

АНДРУСЯК Ірина,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму,
координаторка Центру правових досліджень гендерної рівності
Інституту права психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»),*

РЕВІНКОВСЬКА Соломія,
*студентка Інституту права, психології
та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)*

УЧАСТЬ ЖІНОК У ВІЙСЬКОВИХ ФОРМАЦІЯХ ХХ СТ.

Боротьба за незалежність України була змістом для багатьох поколінь українського народу. Вона передбачала встановлення української державності з усіма властивими і характерними для тогочасного суспільства атрибутами.

Створення військового Легіону Українських Січових Стрільців було однією з найголовніших подій в національному відродженні українців першої половини ХХ ст. Ця подія почала початок відродженню військових традицій українців. 6 серпня 1914 р. увійшов в історію України як день відновлення Українських Збройних сил. Головна Рада і Українська Бойова Управа видали спільний документ – маніфест до українського народу про створення Легіону УСС. І чи не найголовнішою особливістю Легіону Українських Січових Стрільців була участь в ньому жінок.

Жінки склали окремий підрозділ. Із 300 січовиків їх було 33. В цю групу входили студентки, семінаристки, ремісники. До неї увійшли: Меланія Балицька, Марія Бачинська (Донцова), Дарія Білинська, Катря Пацулівна (К. Лотоцька), Павлина Михайлишин, Марія Петруняк, Марія Гіжовська-Крілик, Софія Худяк-Липкова, Марія Терлецька, Анна Лендзюк-Цар, Наталія Рихвацька, Емілія Кушнір, Анна Кушнір-Плетінкова, Марія Фединяк-Коник, Янка Коник, Марія Чмир-Косак, Софія Чмир-Левицька, Софія Навроцька-Трач, три сестри Орісіківни,

Стефанія Пашкевич, Савина Сидорович, Ольга Левицька (Басараб), Гандзя Дмитерко, Іванна Мурська, Анна Лотоцька, Ісидора Ванівна (Волощак) та ін. Комендантом чети була Олена Степанів, а інструктором для навчання військової справи Устиянович (адміністратор банку «Дністер») [1].

Жінки були представлені у січово-сокільському здвизі. Вони були одягнені у зелені однострої – фланелева спортивна сорочка, вовняна спідниця і шитий зелений капелюх. Проте у польових вправах на площі вони не брали участі – ані як стрільці, ані як санітарний відділ. У цей час не було чіткого розуміння роботи жінки в час війни. Чи вона має бути фронтовиком різних видів зброї – піхотинцем, кіннотником, гарматником, телефоністом, розвідником, сапером, санітаром, чи сестрою-жалібницею; чи може, вона має зайняти місце в тилу і бути на складах, інтендатурі, шпиталі; чи має зайняти у зв'язку з війною місце в цивільній адміністрації чи на фабриці і заводі; а може, бути скрізь відповідно до здібностей і бажань [1].

Жіноцтво в лавах Січових стрільців асоціюється саме з іменем Олени Степанів. Олена-Марія Степанів народилася 7 грудня 1892 р. в с. Вишнівчику Перемишлянського району на Львівщині в родині священника Івана та його дружини Марії. Була третьою наймолодшою дитиною.

Старший брат Олени Ананій був членом відомого національно-спортивного товариства «Сокіл», заснував його філіал у Вишнівчику. Згодом членом цього товариства стала також Олена, очоливши першу жіночу чету «сокілок» у Львові.

Навчалася в першій дівочій школі ім. Шевченка у Львові. У 1910 р. Олена вступила до семінарії Українського педагогічного товариства, де одразу записалася до кількох гуртків, а невдовзі стала членом таємного гуртка середньошкільників. Дівчат серед гуртківців було мало. Із семінарії – лише Оленка. Коли в Галичині почали виникати перші пластові організації, вона стала членкинею однієї з них.

Після успішного закінчення семінарії Олена екстерном складала іспити за гімназію, водночас заробляла на життя й навчання репетиторством. У 1912 р. вона вступила до Львівського університету, щоб студіювати історію та географію.

14 грудня 1912 р. була скликана нарада жіночих організацій Львова, у якій взяла активну участь Олена Степанів, відзначаючи необхідність праці і участі жіноцтва в політичному житті, у воєнних обставинах, домагання допустити жінок до Національної Ради, яка мала б постати з початком війни. О. Степанів чітко сформулювала зв'язок актуальних проблем: жінка і політика, жінка і національно-визвольна боротьба, жінка і війна. Олена Степанів увійшла до виконавчого комітету, утвореного таємною народою жіночих організацій 14 грудня 1912 р., поряд з М. Білецькою К. Малицькою, О. Вергановською, О. Гаморак, О. Залізник, О. Лучаківською, та ін. Комітет видрукував брошуру «Жінка в давній Україні», до якої увійшли доповіді К. Малицької та О. Степанів, і розіслав її філіям «Жіночої громади» та гурткам УПТ. У брошурі зазначалася необхідність активної діяльності жіноцтва у всіх сферах, у яких «жіноча праця у воєнний час може принести найкращі плоди»; стояти на стороні Австрії у випадку її конфлікту з Росією доти, «як довго її інтереси згідні з інтересами українського народу і з його національним достоїнством» [1].

О. Степанів бере активну участь у різноманітних акціях галицького українства. Коли почалося творення парамілітарної організації Січового Стрілецтва, О. Степанів у пластовому однострої з червоним хрестом на рамені ходить з подругами у приватні і громадські заклади і установи, збираючи пожертви на цю благодісну справу. Коли у Львові і на периферії творилась і розширювалась парамілітарна організація «Українські Січові Стрільці» під керівництвом доктора права Володимира Старосольського, О. Степанів домагається прийняття у цю організацію жінок. І вона таки увійшла у Січове Стрілецтво. Це сталося вже на початку 1914 р. Тоді було створено організацію «Січові Стрільці II», у яку могли вступати не лише представники інтелігенції, але й ремісники і робітники, а також жінки. Жінки творили окрему чету (близько 33 осіб при загальній кількості 300 стрільців). Були це студентки, семінаристки, реміснички. Комендантом чети стала Олена Степанівна. Записалася у чету її товаришка Степанида Пашкевич.

Дівоча чета складала присягу у яру на Кайзервальді поблизу станції Львів-Личаків. Відбувалися великі польові заняття. На червневому сільсько-січовому їзді 1914р. жіноча чета брала участь у поході через місто.. Вона мала свій однострій зеленого кольору, що складався із фланелевої сорочки, вовняної спіднички і шитого зеленого капелюха. Це вже не були таємні гуртки 1910-1912 рр. Усе відбувалось публічно, хоч і тут поляки випереджували українців на декілька років. Досить згадати, що статут Українського стрілецтва був перекладом статуту польського.

Початок війни застав дівчину удома – у с. Вишнівчак. Були студентські канікули. Від Романа Дашкевича Олена Степанів дізналась, що обидві організації Січових Стрільців об'єдналися і вибрано спільний Комітет, у складі якого Володимир Старосольський (голова), Іван Чмола, Михайло Гаврилко і саіа Олена Степанів. Почалася спішна праця запису добровольців до Легіону Українських Січових Стрільців.

Жіноча чета з готовністю чекала, коли її покличуть до війська. Однак цього не сталося. Тоді О. Степані вирішила сама вступити в армію і прибула до Гаїв, звідки маршем сотня І. Чмоли увійшла у Львів. Тут Олену чекало нове випробування: їй приказано покинути сотню. Та не з слабодухих була Олена, щоб змиритись з «жіночою» долею. У Бойовій Управі, куди вона звернулась, її підтримав Кирило Трильвський. І вже 2 вересня 1914 р. разом з останніми стрільцями Олена від'їжджає зі Львова. Так почалися воєнні будні.

Вагомими подіями фронтового життя Олени Степанів стали бої під Комарником, на Маківці та під Болеховим. За проявлену мужність під Комарником її нагороджено медаллю «За хоробрість». Вручали нагороду урочисто перед вишикуваними підрозділами воячків, які віддали честь парадним маршем. Брала участь у боях під Маківкою. У стрілецькому однострої Олену часто сприймали за молоденького вояка. Подібні ситуації траплялися часто.

Участь Олени Степанів у бойових діях показує, що УСС брали участь в особливо важких боях у Карпатах, на горі Ключі

біля Сколе, за Драгобрат і Стрий й, нарешті, за гору Маківку. Австрійське командування неодноразово відзначало героїчні дії січових стрільців на фронті. Українські політики почали говорити про «залізну бригаду», здатну творити дива на найважчих ділянках фронту.

Причини, які вабили молодих жінок і дівчат до страшної й непривабливої в наслідках війни, були різноманітними. Як згадувала О. Степанів, це був «порив молодості, заборона битися в рядах з людиною, страхіття переживань, бажання незвичайних пригод, нудьга буденщини, втеча від життєвих обов'язків» [65]. З іншого боку, жінки мали схильність до самопожертви, поклик виконати свій обов'язок перед народом, а також прагнення довести всьому світові, що здатні справитися з будь-якою роботою.

Жінки в УСС не творили окремої формації, але кожна з них долучилася до воєнних дій у складі різних відділів. Визнанням їхніх заслуг стало піднесення до старшинських рангів, нагородження відзнаками, а також усвідомлення власної корисності у воєнній справі: «Нарешті ми були корисні й могли щось робити для загальної справи, нарешті з нами числились, як із рівнорядним чинником. Ми не дбали про втому і їжу. Нам хотілось ще більше зробити, ще краще виконувати наші завдання» [2].

Сучасний підхід інтеграції жінок у армію заснований на конструкті, що традиційні чоловічі характеристики у військовому середовищі, які потрібні були упродовж існування людства, як наприклад, орієнтація на силу, відходять на другий план у зв'язку із модернізацією зброї та переосмисленням військової стратегії і тактики. Тепер у солдатів починають цінуватися інші якості: здатність швидко орієнтуватися в ситуації, вміння володіти вогнепальною зброєю, самоконтроль, а також упровадження дистанційного методу управління зброєю – все це є гендерно-нейтральними характеристиками.

Констатуємо, що у соціумі значною мірою представлено негативне ставлення до ролі жінки в армії. Тому політика держави, спрямована на створення умов та підвищення авто-

ритету жінки-військовослужбовиці дозволить розширити можливості жінки в соціальному і професійному аспектах, створити більш сприятливі умови для її інтеграції в Збройні Сили України [3, с.284].

---

1. Степанів О. Напередодні великих подій: власні переживання і думки. 1912–1914. Львів: Червона Калина, 1930. 45 с.

2. Вихор С. Шляхи інтеграції жінки у збройні сили України: педагогічний аспект Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 16, 2016 С. 282

3. Байдак М. Жіночий досвід війни (на прикладі участі жінок збройних формувань ЗУНР). Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичини». До 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Івано-Франківськ, 2014. Ч. 25/26. С. 281–289.

АНТОНЮКУ *Уляна,*
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу,
(Національний університет «Одеська юридична академія»,
Івано-Франківський юридичний інститут)

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Військова агресія в Україні, яка розпочалась у лютому 2022 року, завдала і продовжує завдавати нищівної шкоди не лише людській життєдіяльності, але й довкіллю України. Так, з початку широкомасштабного російського вторгнення Оперативний штаб при Державній екологічній інспекції України зафіксував 231 злочин проти довкілля [1]. Руйнування екосистем, загрози ядерній та радіаційній безпеці, забруднення вод, повітря, надр, земель, ґрунтів, лісів, рослинного світу, винищення тваринного світу, ведення бойових дій та окупація територій природно-заповідного фонду тощо – ось неповний перелік усіх тих наслідків, які спричиняє війна в Україні. Ці загрози порушують і унеможливають реалізацію конституційних екологічних прав громадян, які визначені ст. 50 Конституції України [2]. Тому у сучасних умовах гостро актуальною є постановка питання саме про дотримання екологічних прав громадян та їх захист в умовах воєнного стану в Україні у 2022 році.

У системі екологічних прав основне та базове місце посідає право кожного на чисте та безпечне для життя і здоров'я довкілля. Це – пріоритетне, абсолютне конституційне, особисте немайнове право, що забезпечує природне існування фізичної особи, і усі інші екологічні права (право доступу до екологічної інформації, право на її поширення, право на відшкодування екологічної шкоди, право загального та спеціального природо-користування тощо) впливають з нього, конкретизують його [3, с. 9]. Зміст права на безпечне для життя і здоров'я довкілля полягає у закріпленій законом можливості проживати в сере-

довищі, яке не спричиняє шкоду здоров'ю людини, користуватись для задоволення своїх життєво необхідних фізичних та духовних потреб безпечними природними благами, вимагати від держави, а також інших фізичних та юридичних осіб виконання вимог та правил екологічної безпеки, а у випадку їх порушення, звертатись за захистом порушеного права до компетентних органів [3, с.9]. В умовах війни в Україні дуже складно, а інколи, навіть і неможливо реалізовувати це конституційне екологічне право і похідні від нього екологічні права. Адже військова агресія створила і продовжує становити серйозну небезпеку для екологічної системи не лише України, але й цілого світу, коли йдеться про загрози ядерного чи радіаційного ударів по Чорнобильській чи Запорізькій АЕС з боку країни-агресора. Все це продукує сумнівні передумови для стану навколишнього середовища і людського існування не лише для теперішніх, але й прийдешніх поколінь.

Реалізація права кожного на чисте і безпечне для життя і здоров'я довкілля передбачає можливість кожного дихати чистим повітрям, споживати чисту питну воду, відпочивати у лісі, купатися в річці чи на морі, збирати ягоди, гриби, займатись полюванням, рибальством тощо. Військова агресія створила надпотужну загрозу та реальну перешкоду для здійснення цих екологічних прав та можливостей. Так, за даними Міністерства оборони України, лише за 20 днів військового вторгнення на територію України було запущено близько 900 ракет різного калібру та типу, під час детонації яких утворились низка хімічних сполук (чадний газ, бурий газ, вуглекислий газ, формальдегід, азот, діоксид азоту, пари ціанистої кислоти тощо), які забруднюють повітря, окислюють навколишні ґрунти тощо [4]. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України наголошує, що обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за час ведення бойових дій на території України вже можна прирівняти до викидів одного металургійного підприємства за весь рік роботи [5]. Даний перелік наслідків для довкілля та його природних ресурсів можна продовжувати і продовжувати. Але фактом залишається та

обставина, що існуюча критична екологічна ситуація в Україні в цілому, а, особливо, у зоні бойових дій, унеможливує споживання і використання наявних природних ресурсів та створює реальну небезпеку для здоров'я і життя людей.

Крім того, шкода, яка щоденно завдається у процесі війни, саме довкіллю та його природним ресурсам, є невідворотною та особливо значною. Так, на 13,2 млрд грн завдано шкоди лісництвам, у 45 разів зросли площі лісових пожеж (у порівнянні з 2021 роком), приблизно 2,5 млрд грн становлять збитки від окупації зони відчуження, 900 об'єктів природно-заповідного фонду перебувають під окупацією чи в зоні бойових дій (це становить 44 % від загальної кількості заповідних територій), 3 з 5 біосферних заповідників України постраждали від війни (Чорноморський, Асканія-Нова та Чорнобильський), 4 природних заповідників із 19 опинились в зоні бойових дій, ще 6 – залишаються в окупованому Криму, 600 тис. га лісів охоплено бойовими діями тощо [6]. Тому у відбудовний період слід сконцентрувати усі фізичні та матеріальні зусилля для відновлення стану довкілля і створення можливостей для повноцінного використання природних благ і задоволення екологічних потреб, інтересів людей.

Таким чином, військова агресія в Україні створила надскладні умови в яких неможливо не лише гарантувати та забезпечити, але й здійснити конституційне право кожного на чисте і безпечне для життя і здоров'я довкілля та пов'язані з ним екологічні права. Зокрема, йдеться про те, що існуюча екологічна ситуація у зоні бойових дій, становить реальну небезпеку для життя і здоров'я людей, і унеможливує проживати чи, навіть, потенційно перебувати у чистих, якісно безпечних екологічних умовах. Також, люди не можуть користуватись природними благами та ресурсами для задоволення своїх фізіологічних потреб та інтересів. Крім того, в умовах війни, державні інституції не в змозі, повною мірою, забезпечити ефективний захист екологічних прав громадян. Але, незважаючи на всі складнощі екологічної та військової ситуації в Україні, і державі, і громадянам, потрібно акумулювати усі наявні зусилля

і робити все можливе для моніторингу стану довкілля, виявлення та документування фактів екологічних військових злочинів країни-агресора, констатації розмірів та наслідків екологічної шкоди тощо. Все це в комплексі, також буде сприяти в подальшому, в мирній перспективі, дотриманню та захисту прав кожного на чисте і безпечне для життя та здоров'я довкілля.

---

1. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 4-10 травня 2022 року: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39210.html> (дата звернення: 06 червня 2022 року).

2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Антонюк У. В. Юридична природа права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17–18 травня 2013 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. С. 7–10.

4. Омельчук О. Природа та війна: як військове вторгнення росії впливає на довкілля України. *Центр екологічних ініціатив «Екодія»*. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html> (дата звернення: 06 червня 2022 року).

5. Міндовкілля України розробило Методику, за якою розраховуватимуть обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від російських бомбардувань, а також розмір завданої такими викидами шкоди. URL: <https://espresso.tv/zabrudnennya-povitrya-cherez-vyynu-rivnotsinne-roku-roboti-metalurgiyного-pidpriemstva-mindovkillya> (дата звернення 06 червня 2022 року).

6. Три місяці війни: про що мовчить українська природа. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: [https://www.facebook.com/EnvironmentalofUkraine/photo?fbid=348755107360273&set=a.264734172429034_\(дата звернення 06 червня 2022 року\)](https://www.facebook.com/EnvironmentalofUkraine/photo?fbid=348755107360273&set=a.264734172429034_(дата звернення 06 червня 2022 року)).

БАРАБАШ Ольга,
*докторка юридичних наук, професорка кафедри
загально-правових дисциплін Інституту права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОНВЕНЦІЙНО-МОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Захист прав дитини є найбільш гострою проблемою і однією з найбільш досліджуваних зараз у науці міжнародного права, про що свідчать дані ООН, ВООЗ, Міжнародної організації праці та низки міжнародних неурядових організацій, до функцій яких належить, зокрема, захист прав дитини. Авторитетна міжнародна неурядова організація Amnesty International випустила у світ довідкове видання «Діти, вражені жахами війни» [1], у якій серед іншого акцентовано на тому, що практично всі діти під час війни тією чи іншою мірою зазнають випробування або були свідками дій проти певних груп населення, незалежно від того, чи це жінки, діти, представники груп меншин чи біженці.

За даними, наведеними UNICEF, ще до повномасштабного вторгнення Росії в Україну близько 1,5 млн дітей потрапили в зону впливу збройного конфлікту, що триває на сході нашої країни ще з 2014 року. Це і переміщені особи, і ті, хто залишилися в сірій і прифронтовій зоні, а також мешканці окупованих територій. Як свідчать психологи, майже всі діти зазнали психологічних травм різної важкості. Так, за даними Мінсоцполітики України, станом на початок 2021 року статус дітей, постраждалих від військового конфлікту, отримали 33 175 дітей [2].

І, на жаль, з початком широкомасштабної війни Росії проти України, тобто після 24 лютого поточного року, кількість дітей, постраждалих внаслідок злочинних дій російських окупантів, щодня зростає. Діти зазнавали і зазнають переслідувань, їх позбавили права на здоров'я, освіту та життя в сім'ї. Багато дітей постраждало внаслідок бомбових авіаційних

нальотів та авіаційних обстрілів будинків, шкіл та ігрових майданчиків, чимало дітей стали жертвами тортур та навмисних вбивств окупантами внаслідок обстрілів із застосуванням різного виду зброї та техніки. Діти стають свідками руйнувань, знущань, стають навіть жертвами сексуального насильства. Зафіксовано десятки випадків навмисного розстрілу російськими військовими автомобілів з дітьми. Усе це викликає страх у дітей, травмує та згубно впливає на формування їх особистості.

Загалом, станом на початок червня поточного року внаслідок воєнних дій на території України загинуло близько трьох сотень дітей і постраждало ще понад пів тисячі [3]. Однак ці цифри не є остаточними, оскільки триває робота щодо їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих і звільнених територіях. Можна тільки уявити кількість жертв у практично зруйнованому Маріуполі чи в інших окупованих та зруйнованих містах [4].

Станом на середину травня кількість людей, які залишили Україну в пошуках безпеки через широкомасштабне вторгнення Росії, перетнула позначку у 6 млн [5]. Сім'ї через смерті, переїзди втрачають можливість мати засоби на існування та забезпечення матеріальної й емоційної підтримки своїх дітей, яка необхідна для нормального зростання і духовного розвитку. Діти пристосовуються до життя в умовах постійних бойових дій. При цьому позитивом є те, що навіть в укриттях діти навчаються, малюють та пишуть вірші. Написання віршів **допомагає їм пережити те, що відбувається, зобразити свої почуття та заспокоїтися.**

Дехто з учителів (особливо ті, хто здебільшого ховаються в укриттях) **спілкуються з дітьми через Viber:** діляться, що їм подобається, яка музика, їжа. Хтось щоранку ділиться **фотографіями своїх улюбленців і кімнатних рослин**, щоби тримати одне одного в курсі, що все гаразд, усі живі та здорові. Дехто **плете разом із дітьми маскувальні сітки.** Усе це допомагає зняти напруження. *Батьки, у відповідь, дякують за ці хвилини, коли дитина трохи відволікається від цього всепогли-*

нального страху. Головне зараз – аби діти про це говорили, не мовчали, не тримали все в собі.

Утім, попри це, як слушно наголошують зарубіжні дослідники, «війна порушує всі права дитини – право на життя, право на сімейне оточення і життя в суспільстві, право на здоров'я, право на розвиток індивідуальності та право мати їжу та захист» [6].

Основним міжнародно-правовим документом у сфері захисту прав дітей є Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [7]. Конвенція закріплює основні та невід'ємні права дитини, що визначає міжнародно-правовий статус дитини, зобов'язує країн-учасниць неухильно дотримуватися прописаних положень. Відповідно до ст. 1 Конвенції дитиною є особа до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, що застосовується до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 1 січня 2000 р. [8] закріплює мінімальний вік призову до збройних сил, забороняє будь-які форми вербування дітей для участі у збройних конфліктах, зобов'язує держави вживати всі можливі заходи для забезпечення того, щоб військовослужбовці, які не досягли 18-річного віку, не брали прямої участі у військових діях.

У Конвенції МОП про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці від 17 червня 1999 р. [9] вказано участь дітей у збройних конфліктах як найгіршу форму дитячої праці.

Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. [10] визначає як військовий злочин набір або вербування дітей віком до 15 років до складу збройних сил чи груп або використання їх для активної участі в бойових діях.

В останні десятиліття Рада Безпеки ООН ухвалила низку резолюцій: 1261 (1999), 1379 (2001), 1460 (2003), 1539 (2004) та 1612 (2005) про захист дітей, які потрапили в ситуацію збройного конфлікту.

Відзначимо, що саме Конвенція про права дитини [7] – це один із всеосяжних інструментів міжнародного права, в якому

спеціально врегульовані права дітей, починаючи від базових потреб у їжі, житлі та медицині та закінчуючи правом на освіту, свободу поглядів та релігійних переконань. Низка положень Конвенції присвячена захисту прав дітей від зловживання та недбалого ставлення. Держави-учасниці, керуючись положеннями Конвенції, вживають усіх необхідних заходів, щоб забезпечити здоровий розвиток дитини. У ст. 38 Конвенції закріплено обов'язок держави поважати права дітей під час збройних конфліктів, вживати заходів щодо забезпечення захисту дітей до 15 років від призову та участі у військових діях [7]. Факультативний же протокол до Конвенції збільшив вік до 18 років, проте добровільний заклик осіб, що не досягли 18-річного віку, протокол не забороняє, але діти не повинні брати прямої участі в бойових діях [8].

IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, що прийнята 12 серпня 1949 р. і набула чинності 21 жовтня 1950 р. [11], діє під егідою Міжнародного комітету Червоного Хреста та містить спеціальні положення про захист дітей від наслідків воєнних дій. Відповідно до її ст. 14 діти до 15 років та матері дітей до 7 років підпадають під категорію цивільного населення, для яких можуть створюватися спеціальні санітарні або безпечні зони. Також встановлюється заборона на участь дітей до 15 років у збройних формуваннях уряду та опозиційних груп. А ст. 3, загальна для всіх чотирьох Женевських конвенцій, містить вимогу гуманно ставитись до всіх осіб, які не беруть прямої участі або припинили брати участь у військових діях.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій встановлює, що сторони які безпосередньо беруть участь у збройних діях, повинні виявити особливу увагу до дітей та захистити їх від образ у будь-якій формі, надати їм необхідну допомогу з урахуванням їхнього віку або з інших причин [12].

Утім, попри наявну систему конвенційно-правового регулювання захисту прав дітей, наразі проблемним є питання захисту дітей на етапі безпосередніх військових дій, коли ймовірність порушення їхніх прав і свобод особливо велика.

На цьому етапі хоч міжнародне право і передбачає певні механізми захисту, їх реальне виконання перебуває на недостатньому рівні.

З огляду на зазначене, для захисту прав дітей в Україні потрібно вжити низку невідкладних заходів: припинити навмисний або довільний напад на дітей; заборонити застосування щодо дітей катувань, грубого поводження, зокрема сексуальне насильство; заборонити утримання дітей у полоні; забезпечити доступ до освіти для дітей та жінок.

ООН визнає порушення прав дітей під час війни серйозною загрозою міжнародному миру та безпеці, проблемою, розв'язання якої належить до компетенції РБ ООН. При цьому істотним недоліком є той факт, що в системі органів ООН працюють тільки ті механізми правового захисту, які дозволяють лише фіксувати порушення, але немає відповідних механізмів запобігання їм. Звісно, найефективнішим способом захисту дітей під час війни є запобігання таким військовим конфліктам. Окрім того, на рівні ООН, вважаємо, потрібно закликати країни об'єднатися для припинення порушення прав дітей за будь-яких обставин. Країнам, які сприяють збройному конфлікту на території України, припинити постачання зброї, навчання та політичну підтримку ворожим угрупованням, а в разі недотримання цього положення – притягнути до відповідальності за забезпечення процесів, що призводять до порушення прав дітей.

Отже, порушення прав дітей під час війни є досить серйозною проблемою, для розв'язання якої міжнародній спільноті потрібно удосконалювати наявні правові механізми захисту прав дітей. У зв'язку із цим, пропонуємо розвивати міжнародні норми, спрямовані на запобігання воєнним конфліктам та можливість «довоєнного» врегулювання зіткнень інтересів держав шляхом створення міжнародних механізмів медіації, а в разі неможливості такого запобігання – абсолютне, наскільки це можливо, виведення осіб, які не досягли 18-річного віку, із зони воєнних дій.

Зі сказаного вище можна зробити висновок, що міжнародні механізми захисту прав дітей під час війни потребують

вдосконалення, щоб мінімізувати негативний вплив воєнних дій на дітей. Наявна концепція міжнародної медіації, яку ми підтримуємо, не буде «панацеєю від війни». Однак цей спосіб вирішення воєнних конфліктів, при розумному його застосуванні, буде ефективним інструментом запобігання бодай невеликій частині воєнних дій, як наслідок, права цивільних осіб, особливо дітей, будуть захищені.

---

1. Amnesty International. Easton Street. London WC1X ODW. AI Index: ASA11/13/99. United Kingdom. URL: <https://www.un.org> (дата звернення: 14.06.2022).

2. Шультман О. Війна і діти: конвенційно-моральний аспект. *АрміяInform*. 2021. 19 січ. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/01/19/vijna-i-dityi-konvenzijno-moralnyj-aspekt/> (дата звернення: 14.06.2022).

3. Ювенальні прокурори: 288 дітей загинули внаслідок збройної агресії РФ в Україні. *Офіс Генерального прокурора України: офіц. вебсайт*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-288-ditei-zaginuli-vnaslidok-zbrojnoi-agresiyi-rf-v-ukrayini-2> (дата звернення: 14.06.2022).

4. Права дітей в умовах війни. *Pravokator*. 2022. 1 черв. URL: <https://pravokator.club/news/prava-ditej-v-umovah-vijny/> (дата звернення: 14.06.2022).

5. Ізвозікова А. З початку війни з України виїхало понад 6 мільйонів людей – ООН. *Супільне новини*. 2022. 12 трав. URL: <https://suspiilne.media/238803-z-pocatku-vijni-z-ukraini-viihalo-ponad-6-miljoniv-ludej-oon/> (дата звернення: 14.06.2022).

6. Graca M. Expert to the Secretary General of the United Nations. *The Impact of Armed Conflict on Children. UNICEF*. 1996. URL: <https://goo.su/WyI> (дата звернення: 14.06.2022).

7. Конвенція про права дитини: міжнар. док. від 20.11.1989 / ООН. *База даних «Законодавство України». ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 14.06.2022).

8. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах: міжнар. док. від 01.01.2000 / ООН. *База даних «Законодавство України». ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 14.06.2022).

9. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці: міжнар. док. від 17.06.1999 № 182 / Міжнародна організація праці. *База даних «Законодавство України». ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text (дата звернення: 14.06.2022).

10. Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнар. док. від 17.07.1998 / ООН. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 14.06.2022).

11. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: угода від 12.08.1949 / ООН. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 14.06.2022).

12. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) з поправками: міжнар. док. від 30.11.1993 / ООН. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_911#Text (дата звернення: 14.06.2022).

БОНДАР Артем,
*курсант 333 навчальної групи
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Відповідно до міжнародного права в галузі прав людини держави зобов'язані запобігати і розслідувати порушення і переслідувати порушників, а також забезпечувати правомірну допомогу постраждалим жінкам, в тому числі надавати їм захист, підтримку і відшкодування збитку. Це зобов'язання також має на увазі і забезпечення більш ефективних заходів реагування на гендерне насильство з боку сектора охорони здоров'я. Суть зобов'язань, взятих на себе державами, обговорюється в ряді міжнародних конвенцій і декларацій в області прав людини.

Вивченням даного питання займалися такі відомі науковці, як М. О. Баймуратов, Ф. В. Веніславський, В. Ф. Годованець, В. П. Колісник, Л. Р. Наливайко, В. Ф. Погорілко, О. В. Прієшкіна, О. В. Пушкіна, Ю. М. Тодика та ін.

Гендерно зумовлене насильство – це поняття, що може використовуватися для опису будь-якої форми насильства: фізичного, сексуального, психологічного, економічного, соціокультурного, що здійснюють негативний вплив на фізичне або психологічне здоров'я, розвиток і ідентичність особистості та є результатом гендерно диференційованої нерівноправності серед чоловіків і серед жінок, що ґрунтується на відмінностях між ними. Гендерно зумовлене насильство може впливати і на чоловіків, і на жінок, але воно непропорційно впливає на жінок і дівчаток, і тому часто спрощується до поняття «насильство щодо жінок» [1, с. 61].

Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» –

найбільша соціальна цінність. З-поміж інших статей щодо забезпечення гендерної рівності слід зазначити ст. 21 (усі люди є вільними, рівні в правах та обов'язках; права та свобода людини є невідчужуваними та недоторканими), ст. 24 (громадяни мають рівні конституційні права й свободи, і всі рівні перед законом; щодо раси, кольору шкіри, політики, релігії та інших переконань, статі, раси та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови чи інших ознак), ст. 51 (шлюб засновано на вільній згоді жінки й чоловіка; члени подружжя мають рівні права й обов'язки у сім'ї та шлюбі) [2, с. 75].

Гендерно зумовлене насильство є наявним у кожній країні і не має культурних, класових, освітніх, етнічних кордонів або меж походження. Наприклад, статистика показує, 12–15% дівчаток і жінок в Європі стикаються з домашнім насильством кожного дня. Агресія і сексуальні домагання стосовно жінок також присутні в різних життєвих ситуаціях, включаючи навчальні заклади та робочі місця [1, с. 61].

Оскільки з моменту проголошення незалежності Україна не брала участі в жодному збройному конфлікті (міжнародному чи внутрішньому), питання гендерного насильства розглядають у законодавстві переважно як сімейне насильство. Це розуміння дуже вузьке й не може відтворювати суть явища. Наприклад, Стамбульська конвенція визначає гендерне насильство як насильство над жінкою, оскільки вона є жінкою (примусовий аборт, пошкодження жіночих статевих органів). Водночас жінки зазнають насильства частіше за чоловіків: сексуальне насильство, зґвалтування, домагання, сексуальні домагання, домашнє насильство, примусові шлюби, примусова стерилізація [2, с. 75].

Гендерне насильство становить серйозну перешкоду для рівності жінок і чоловіків, є порушенням прав людини. Акти гендерного насильства нерідко відбуваються близькими знайомими жертв. Державні установи відіграють ключову роль і несуть основну відповідальність щодо реагування на подібні ситуації і роботу щодо запобігання всіх форм гендерного насильства. Одним з найбільш важливих документів з прав людини

для досягнення цієї мети є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДОЖ), до якої, на даний момент, приєдналися 185 країн. Цей документ свідчить: «Конвенція забезпечує основу для досягнення рівності жінок і чоловіків за допомогою надання жінкам рівного доступу до і рівних можливостей в політичному і громадському житті, включаючи право на голосування і балотування на виборах, а також в освіті, охороні здоров'я та працевлаштування. Держави-учасниці висловили згоду вживати всі відповідні заходи, включаючи законодавчі та тимчасові спеціальні заходи, для того, щоб жінки могли користуватися всіма правами людини і основними свободами» [1, с. 61].

Міжнародні організації також мають труднощі під час документування, а зібрані ними дані мають фрагментарний характер. Зокрема Моніторингова місія ООН з прав людини зазначає наступне: «Дані про сексуальне та гендерно-обумовленого насильства носять надзвичайно сегментований характер переважно через те, що жінки та чоловіки не воліють розповідати про зґвалтування та інші форми сексуального насильства через страх розправи чи суспільний осуд, пов'язаний зі зґвалтуванням» [3, с. 29].

Однак помилково застосовувати термін «гендерне насильство» виключно як насильство щодо жінок, хоча потрібно враховувати, що переважна більшість випадків насильства вчиняється саме по відношенню до них. Насильство щодо жінок, вчинене за ознакою статі, є проявом (актом) гендерного насильства. Саме тому цілком виправданою є увага міжнародної спільноти до протидії цьому явищу. Більш того, масштаби цього явища стали підставою розглядати насильство щодо жінок як одну з форм дискримінації, що обмежує можливості жінок в користуванні правами і свободами на основі рівності з чоловіками. Насильство щодо жінок є проявом нерівного співвідношення сил між жінками і чоловіками, що історично склалося і привело до домінування над жінками та дискримінації щодо жінок з боку чоловіків; насильство перешкоджає всебічному поліпшенню становища жінок, і є одним з осново-

положних соціальних механізмів, за допомогою якого жінок змушують займати підпорядковане становище порівняно з чоловіками [4, с. 15].

Таким чином, Декларація ООН про викорінювання насильства щодо жінок, проголошена резолюцією 48/104 Генеральної Асамблеї від 20 грудня 1993 року, дає визначення «насильства щодо жінок» – «будь-який акт насильства вчинений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичну, психологічну шкоду чи страждання жінкам, а також погроза вчинення таких актів, примус або свавільне позбавлення волі як в громадському, так і в особистому житті».

---

1. Зозуля О. В. Причини виникнення гендерно зумовленого насильства серед населення України в умовах збройного конфлікту. *Актуальні проблеми психології*. Т. I. Вип. 50. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v1/i50/11.pdf> (дата звернення: 11.06.2022).

2. Прус І. М. Правові засади протидії гендерно зумовленому насильству під час збройного конфлікту на Сході України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (21). URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/lawjournal/article/view/1380> (дата звернення: 11.06.2022).

3. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України. А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та ін.; за заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янової. ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». Київ, 2017. 216 с. URL: https://jfp.org.ua/system/reports/files/110/uk/gon_151117.compressed.pdf (дата звернення: 11.06.2022).

4. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери. Колектив авторів. Ковальчук Л. Г., канд. пед. н., Козуб Л. І., Левченко К. Б., докт. юрид. н., проф., Легенька М. М., Сулова О. І. Київ, 2017. 172 с. URL: <https://www.genderculturecentre.org/wp-content/uploads/2018/04/ZHIN-KI-MIR-BEZPEKA-Infomaciyno-navchalniy-posibnik-dlya-fakhivciv-socialnoi-sferi.pdf> (дата звернення: 11.06.2022).

БІЛА-ТЮРІНА Юлія,
*кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри міжнародного, конституційного
та адміністративного права
(Івано-Франківський юридичний інститут
Національний університет «Одеська юридична академія»)*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

В сучасному суспільстві досить широко і всебічно розглядається тематика присвячена правам і свободам людини, як основоположному факторі демократичного, правового і гуманного суспільства. Правозахисна проблематика давно перетворена в західній цивілізації чи не в основний аспект життя суспільства. Права та відповідно свободи людини – це невід’ємні елементи кожної людини, незалежно від її національності, місця проживання, статі, етнічної приналежності, кольору шкіри, релігії, мови чи якихось відмінних ознак. Всі люди в рівній мірі мають у своєму розпорядженні певні права та конкретні свободи людини, виключаючи всякого роду дискримінацію. Відповідні права та відповідні свободи взаємопов’язані, взаємозалежні і неподільні. Загальні права, а також свободи людини найчастіше зафіксовані і гарантовані законом у формі договорів, звичайного міжнародного права, загальних принципів права та інших джерел міжнародного права. Міжнародним правом в галузі прав людини покладено на держави зобов’язання по здійсненню діяльності з метою заохочення та захисту прав і основних свобод людини.

Визнання прав людини характеризує не тільки право на їх здійснення, але й виконання належних та закріплених зобов’язань. Згідно з положеннями міжнародного права держави покладають на себе зобов’язання щодо поваги, захисту та виконання прав людини. Повага з боку держави до прав людини обумовлює невтручання держави в реалізацію людиною своїх

прав і утримання від обмеження прав. Виконання зобов'язань стосовно захисту прав людини має на меті – від держави не допускати правопорушень. Виконання прав людини зобов'язує державу гарантувати безперешкодне здійснення базових прав людини. На індивідуальному рівні, кожна людина має належно ставитися та поважати права інших.

Взагалі, категорія прав людини існує лише у стосунках між людиною та державою, людиною та владою. Права людини відображають за своєю суттю межі певної влади. Влада та представлені нею державні органи не мають права втручатись у сферу прав людини, та одночасно такі владні структури мають відповідні обов'язки щодо людини, її прав і свобод [1, с. 108].

Взаємодія людини і влади передбачає особливий принцип та ґрунтується на трьох положеннях: по-перше, кожна влада обмежена, це обмеження стосується як природи самої влади, так і розвитком суспільства та процесів демократизації; по-друге, особа володіє своїм незалежним унікальним світом, втручання в який неможливе; по-третє, всяка особа володіє правом на претензії до держави, реалізуючи при цьому право на захист своїх прав.

Світова практика показує, що правова демократична держава повинна спиратися на чітко діючий механізм юридичної відповідальності та справедливості і суб'єктів і об'єктів політики і права. Відповідно до Конституції, конституційними законами та іншими нормативними актами, спираючись на чітко діючий механізм юридичної відповідальності та справедливості, демократичні держави в даний час здійснюють регулювання політичної, економічної та соціальної політики з урахуванням обстановки в країні, регіоні та світі [2, с.22]. При цьому враховується, що в процесі глобалізації верховенства закону в демократичній державі по відношенню до прав людини, до всіх груп та категорій населення, рівності можливостей для кожної людини, захист і сприяння засад свободи, справедливості і миру в суспільстві та їх вирішення, стає одним з головних обов'язків влади.

Від особливостей правового режиму залежить ступінь дотримання і гарантування прав і свобод громадян. Важливим концептуальним питанням є те, чи можна застосовувати право прав людини в будь-який час, а також у збройних конфліктах, воєнних дій, враховуючи, що філософська основа прав людини полягає в тому, що в силу того, що люди є людьми, вони завжди володіють ними. Відповідь в одному сенсі полягає в тому, що вони продовжують бути застосовними. Складність стосовно договорів про права людини в період воєнних дій полягає в тому, що більшість із них дозволяє сторонам відступати від більшості положень під час війни, за винятком тих, які зазвичай називають «суворими» правами: це право на життя, заборона катувань та іншого нелюдського поводження, заборона рабства та заборона зворотної сили кримінального законодавства чи покарання. Однак, інші права не перестають бути застосовними та повинні поважатися, наскільки це можливо за даних обставин.

Варто зазначити, що релаксація прав і свобод в період воєнних дій ґрунтується на передумові, що захист, який надається жертвам війни, має здійснюватися без будь-якої дискримінації. Це настільки фундаментальне правило прав людини, що воно зазначено не лише в Статуті Організації Об'єднаних Націй, а й у всіх договорах з прав людини. Одним із багатьох прикладів у гуманітарному праві є стаття 27 Четвертої Женевської конвенції 1949 року: «...до всіх осіб, які перебувають під захистом, Сторона конфлікту, у владі якої вони перебувають, ставиться з однаковою увагою, без будь-якої несприятливої різниці, яка ґрунтується, зокрема, на расі, релігії чи політичних переконаннях». Це означає, що перш за все, не можна вбивати жертв війни, тобто тих осіб, які безпосередньо перебувають у владі ворога, оскільки це є непотрібним актом жорстокості. Ці особи в основному захищені Женевськими конвенціями 1949 року з деяким розширенням цього захисту в Додатковому протоколі I 1977 року. Женевські конвенції та протоколи до них досить детально визначають фізичні умови, які необхідні для підтримки життя в розумних умовах, які є такими у зброй-

ному конфлікті. Так, наприклад, умови життя, необхідні для військовополонених, описані в Третій Женевській конвенції, а подібні вимоги також встановлені для цивільних осіб, інтернованих на окупованій території. Що стосується населення в цілому, то окупаційна влада зобов'язана забезпечити людям в цілому необхідні засоби для виживання та приймати сторонні вантажі допомоги, якщо це необхідно для досягнення цієї мети [39]. Міжнародне право встановлює обмеження щодо винесення смертної кари, зокрема, вимагаючи відстрочки принаймні шести місяців між винесенням вироку та його виконанням, а також шляхом заборони винесення смертного вироку особам віком до вісімнадцяти років або виконання вагітним жінкам чи матерям малолітніх дітей. Цікавим також є той факт, що окупаційна влада не може застосовувати смертну кару в країні, яка її скасувала.

Наступне «суворе» право полягає в тому, що ніхто не може зазнавати катувань або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Міжнародне право також містить абсолютну заборону такої поведінки, і не тільки чітко вказує цю заборону у всіх відповідних місцях [3], але йде ще далі, оскільки на практиці можна сказати, що значна частина Женевських конвенцій є детальним описом як виконувати свій обов'язок гуманно поводитися з жертвами.

Що стосується заборони рабства, то це чітко викладено в Протоколі II 1977 року; крім того, можливість рабства включається різними формами захисту, передбаченими в інших частинах Женевських конвенцій. Цікаво, зокрема, зазначити, що ця заборона була добре встановлена в звичаєвому праві і відображена в статтях Кодексу Лібера про поводження з військовополоненими, які не повинні розглядатися як власність тих, хто їх захопив та про поводження з населенням на окупованій території.

Повага до релігійної віри також береться до уваги в міжнародному праві, не тільки встановлюючи, що військовополонені та затримані цивільні особи можуть сповідувати свою

власну релігію, але також передбачаючи служителям релігії надання особливого захисту. Крім того, Женевські конвенції передбачають, що, якщо можливо, померлих мають поховати відповідно до обрядів їхньої власної релігії.

Цей дуже короткий огляд аж ніяк не є вичерпним переліком, однак слід зазначити, що існує ряд прав людини, таких як право на об'єднання та політичні права, які не включені до міжнародного гуманітарного права, оскільки вони не сприймаються як такі, що мають відношення до захисту осіб від певної небезпеки збройного конфлікту.

На жаль досить часто, в період воєнних дій анулюються реально існуючі права і свободи, спостерігається придушення особистості, повний та всеосяжний контроль країни-агресора та її органів над всіма аспектами життя в суспільстві, одержавлення громадських організацій, ігнорування інтересів національних утворень, переслідування за інакомислення, милітаризація суспільного життя, наявність офіційної однієї ідеології, посилення присутності в суспільному житті органів каральних, застосуванням насильницьких незаконних методів стосовно населення.

---

1. Коппель О. А., Пархомчук О. С. Міжнародні системи та глобальний розвиток. 2-ге вид. К.: Київський університет, 2004. 320 с.

2. Право на життя: аспекти реалізації: матеріали Міжнар. наук-практ. конф. (23–24 листоп. 2012 р.): в 4 ч. / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, Юрид. ф-т, Каф. правосуддя. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2012. Ч. 1. 2012. 135 с.

3. Європейські інституції та права людини в Європі: Резолюція 2041 (2015) від 6.03.2015. URL: <http://instzakrada.gov.ua>.

ВОЛОБУЄВА Олена,
*докторка психологічних наук, професорка
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ПРО ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО КОМПЛЕКТУВАННЯ ПОСАД, ЩО ОБІЙМАЮТЬ ЖІНКИ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СОЦІАЛЬНІЙ ВІДПУСТЦІ

Сьогодні в секторі безпеки та оборони України активно реалізується гендерна політика на засадах Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» до 2025 року [5] із урахуванням конкретних завдань військових формувань з метою забезпечення реалізації єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії дискримінації за ознакою статті.

Результати аналізу свідчать, що у військових формуваннях України, як і у цілої низки зарубіжних країн, показники щодо кількості посад, що укомплектовані військовослужбовцями жіночої статі, значно зросли за останні роки. Частка жінок-військовослужбовців від загальної чисельності особового складу складає: у Великобританії – 11% [11], Естонії – 10% [8], Республіці Польщі – 7,5% [9], США – 14% [10]. У Збройних Силах України на теперішній час кількість жінок-військовослужбовців становить 10,6%. Середній показник армій НАТО складає 10,9% [7].

У всіх основних інституціях сектору безпеки та оборони України відсоток жінок зростає з кожним роком, він є значним.

У військових формуваннях забезпечуються рівні права жінок і чоловіків відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [2].

Гендерні підходи активно інтегруються в освітню діяльність вищих військових навчальних закладів із урахування найкращих національних та міжнародних практик [4].

Відповідно до пункту 7 статті 6 (Глава І) Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» (введено в дію Постановою Верховної Ради України № 2233-ЧІІ від 25.03.1992 року) військові посади (штатні посади, що підлягають заміщенню військовослужбовцями) і відповідні їм військові звання передбачаються у штатах (штатних розписках) військових частин, кораблів, органів військового управління, установ, організацій, вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти.

За статтею 119 Кодексу законів про працю військовослужбовцям-жінкам, які перебувають у відпустці у зв'язку із вагітністю та пологами, а також військовослужбовцям, які перебувають у відпустці для догляду за хворою дитиною не більше як до досягнення дитиною шестирічного віку, строк контракту про проходження військової служби продовжується за відсутності їхніх клопотань про звільнення з військової служби у зв'язку з закінченням строку контракту до закінчення таких відпусток...» [3].

На теперішній час обмежень права військовослужбовців-жінок на заняття військових посад не має, але є проблемний аспект, що потребує ретельного вивчення: реалії сьогодення актуалізують питання щодо комплектування посад, що обіймають жінки-військовослужбовці, які знаходяться у соціальній відпустці. Ці посади не комплектуються.

Відповідно до підпункту 16 пункту 116 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України (далі Положення) у разі перебування військовослужбовця у відпустці по догляду за дитиною допускається зарахування в розпорядження відповідних посадових осіб. Особливістю щодо перебування військовослужбовця у розпорядженні також є той факт, що згідно із статтею 13 для вирішення питань подальшого проходження військової служби військовослужбовці можуть бути зараховані у розпорядження [6]. Це означає, що головною особливістю правового становища військовослужбовця, який перебуває в розпорядженні, є прохо-

дження ним військової служби не на військовій посаді, що тягне за собою певні правові наслідки, пов'язані з виконанням обов'язків військової служби, виплатою грошового забезпечення, присвоєння військових звань. Ці чинники можуть негативно впливати на ступінь мотивації військовослужбовця до військової служби та виникнення дискримінації, що може призвести до погіршення психологічного стану військовослужбовця і, як наслідок, впливати на якість виконання професійних завдань, у тому числі в умовах значних психологічних навантажень у режимі реального часу.

Відповідно до пункту 64 Положення під час перебування військовослужбовця у розпорядженні чергові військові звання військовослужбовцям не присвоюється. Але при цьому особі, яка перебуває у відпустці по догляду за дитиною і не зарахована у розпорядження відповідного командира (за умови закінчення терміну вислуги у військовому званні) може присвоюватися військове звання [6].

Щодо військовослужбовців, які перебувають у розпорядженні відповідного командира, чергові військові звання присвоюються після їхнього призначення на відповідні посади із урахуванням вислуги у військовому званні.

Результати компаративного аналізу існуючої практики щодо кадрової політики у низки відомчих вищих навчальних закладів, а саме Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Національній академії Національної гвардії України, Національній академії Служби безпеки України та Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ свідчать про типову проблематику комплектування вищезазначених посад.

Пріоритети діяльності військових формувань актуалізують необхідність визначення алгоритму комплектування офіцерських посад військовослужбовцями жіночої статі, які знаходяться у декретній відпустці по догляду за дитиною. Не урахування цієї проблематики може значно вплинути на забезпечення готовності персоналу військових формувань виконувати оперативно-службові завдання за призначенням в умовах

реальних та потенційних загроз. Ігнорування цим питанням унеможливорює виконання завдань за призначенням відповідно до чинних вимог.

Як приклад, на офіцера, який виконує свої функціональні обов'язки та водночас ще й за військовослужбовця-жінку, яка знаходиться у соціальній відпустці (а згідно з чинним законодавством такі посади не комплектуються) виникають проблемні питання, якість виконання професійних завдань «страждає», такий офіцер у зв'язку із фактором часу не є здатним виконувати завдання одночасно за себе та за особу, яка знаходиться у декретній відпустці. Це в свою чергу спричиняє низку проблемних питань. У нього виникає стан перевтоми та виснажується нервова система, що зумовлює зміни у фізіологічному та психічному станах.

Отже, на теперішній час питання щодо комплектування посад, які обіймають жінки-військовослужбовці, які перебувають у соціальній відпустці по вагітності та пологам, а також у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а у разі, якщо дитина потребує домашнього догляду – тривалістю, що визначено у медичному висновку, але не більше як до досягнення нею шестирічного віку – є проблемним у всіх відомствах сектору безпеки та оборони України та потребує вирішення на законодавчому рівні.

Обсяг тез не дозволяє авторці висвітлити всі результати проблематики, що досліджується. Шляхами подальших досліджень є аналіз найкращих національних та світових практик щодо забезпечення психологічного благополуччя персоналу в секторі безпеки та оборони із урахуванням гендерного аспекту.

---

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t223200> (доступ 23.06.2022).

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2866-iv-3177> (доступ 23.05.2022).

3. Кодекс законів про працю. URL: <https://document.vobu.ua/doc/3189> (доступ 23.05.2022).

4. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України / Олена Волобуєва, Алла В'яткина, Світлана Ганаба та ін. Київ: ФОП Клименко Ю. Я., 2021. 290 с.

5. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-a1544r> (доступ 24.05.2022).

6. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента від 03.09.2020 № 372/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2020#Text> (доступ 02.07.2022).

7. Середній показник армій НАТО. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2624767-u-zsu-sluzit-takij-samij-vidsotok-zinok-ak-v-armi-ah-nato-> (доступ 03.06.2022).

8. URL: [Estonian military launches campaign to attract female conscripts](https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1372075/estonian-military-launches-campaign-to-attract-female-conscripts) (доступ 01.06.2022).

9. URL: [Notes from Poland](https://notesfrompoland.com/2021/03/08/poland-doubles-number-of-women-in-armed-forces-in-six-years) (доступ 01.06.2022).

10. URL: [Portrait of Active Duty](https://2021.Portrait.of.Active.Duty.and.DoD.Government.Civilian.Women.diversity.defense.gov/Portals/51/Women%202021_ACC.pdf) (доступ 31.05.2022).

11. [Representation of women in the Armed Forces](https://commonslibrary.parliament.uk) (доступ 31.05.2022).

ГАБЛЕЙ Наталія,
*кандидатка юридичних наук, доцента,
завідувачка кафедри міжнародного, конституційного
та адміністративного права
(Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»)*

**ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКУ
ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ
ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ
ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ**

Згідно Конституції України Україна є правовою, демократичною, суверенною та незалежною державою [1]. Стаття 17 Конституції України також визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, а стаття 65 вказує, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Президентом України було прийнято указ № 64/2022, затвердженим Верховною Радою України, яким Україні введено воєнний стан з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року [2].

Воєнний стан в Україні – особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці. Воєнний стан є підставою для тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбаченими статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України [1], а також обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

В зв'язку з веденням повномасштабної війни України проти військовою агресією Російської Федерації, обов'язок щодо захисту Вітчизни набув важливого і дещо нового значення. Законом № 2124-IX від 15.03.2022 року Розділ VIII КК України доповнено ст. 43-1, якою передбачено нову обставину, що виключає протиправність діяння, а саме виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України [4].

Розглянемо, в якому випадку виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є правомірним і не тягне притягнення до кримінальної відповідальності. Аналізуючи ст.43-1 КК України, передбачено, що не визнається кримінальним правопорушенням діяння: 1) вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; 2) спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни; 3) спричинило шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює агресію, або будь-яким іншим правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 4) шкоду заподіяно шляхом застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин особам, які здійснюють збройну агресію проти України, або майну.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і грома-

дянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Збройний конфлікт – це збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт); один з видів воєнного конфлікту (іншим видом є війна); край гостра форма вирішення протиріч між державами, що характеризується двостороннім застосуванням збройних сил.

Істотною характеристикою виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є його наявність, тобто тривалість у часі, протягом якого тільки і можливе виконання обов'язку, спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни. Суспільно небезпечне посягання має початковий і кінцевий моменти. Стан виконання обов'язку, спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни, виникає не тільки в момент суспільно небезпечного посягання, але й за наявності реальної загрози заподіяння шкоди. У свою чергу, кінцевий момент посягання визначається різними чинниками: досягненням мети тим, хто посягає, припиненням дій тим, хто посягає, за власною волею або поза волею (наприклад, втеча, відмова від продовження посягання, неможливість доведення його до кінця тощо).

Під час виконання такого обов'язку є також потреба в негайному відверненні чи припиненні відсічі та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни. Така потреба виникає тоді, коли зволікання з боку того, хто захищається, в заподіянні шкоди тому, хто посягає, загрожує негайною і явною шкодою правоохоронюваним інтересам. Таким чином, надаючи громадянам право на захист Вітчизни (а ми погоджуємось з думкою М. Хавронюка, що у контексті ст. 43-1 КК захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України визначається і як обов'язок, і як право кожної особи [5]), закон має на увазі лише такі випадки захисту, за яких громадянин змушений

невідкладно заподіяти шкоду тому, хто посягає, з тим, щоб відвернути чи припинити посягання та ефективно здійснити захист. Якщо ж така невідкладна потреба ще не виникла або, навпаки, вже минула, то й стан або ще не виник, або, виникнувши, вже закінчився. І перший, і другий випадки свідчать про відсутність реальної загрози. Відповідальність за заподіяння такої шкоди повинна наступати на загальних підставах. І, навпаки, наявність законної підстави означає виникнення в громадянина права на захист Вітчизни, яка характеризується низкою ознак. Посягання має бути наявне, тобто існувати в межах, які поширюються від безпосередньої загрози посягання та до моменту його переривання захистом або припиненням особою, що посягає. Суб'єктивне уявлення особи про початок або закінчення посягання має ґрунтуватися на фактичних обставинах конкретного випадку.

Дії особи, яка виконує обов'язок щодо захисту Вітчизни, визнаються правомірними лише у разі, якщо вони були вчинені протягом усього часу здійснення воєнного стану чи стану збройного конфлікту. Інакше кажучи, захист визнається виправданим лише протягом часу існування такого стану, що визначається тривалістю відсічі та стримування збройної агресії РФ або агресії іншої країни, що потребує свого негайного відвернення чи припинення. Тому заподіяння шкоди до виникнення такого стану визнається так званим «передчасним» виконанням обов'язку по захисту Вітчизни, відповідальність за який настає на загальних підставах.

Варто також зауважити, що у разі діяння (дія або бездіяльність), спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни явно не відповідає небезпечності агресії або обстановці відсічі та стримування, не було необхідним для досягнення значної суспільно корисної мети у конкретній ситуації та створило загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи настання інших надзвичайних подій більшого масштабу, то особа притягається до кримінальної відповідальності на загальних засадах. Ситуації можуть бути різними, не завжди особа в умовах війни

може вчасно оцінити ситуацію і з тих чи інших причин перевищити допустимі межі заподіяння шкоди під час виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, тому доцільним було б визнавати таке перевищення обставиною, що пом'якшує покарання та передбачити в ч. 1 ст. 66 КК України пунктом 10.

---

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.06.2022).

2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 210 2-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 06.06.2022).

3. Про правовий режим воєнного стану: закон України від 12 травня 2015 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 06.06.2022).

4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n38> (дата звернення: 06.06.2022).

5. Хавронюк М. Обов'язок захищати Вітчизну і нові статті Кримінального кодексу. URL: <https://rpr.org.ua/news/obov-iazok-zakhyshchaty-vitchyznu-i-novi-statti-kryminalnoho-kodeksu/>.

ГАЛАМАЙ Олесь,
*суддя Господарського суду Львівської області,
аспірантка 1 курсу кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ЗВИЧАЙ ЯК ПРИРОДНО-ПРАВОВА ОСНОВА ПРАВ ЛЮДИНИ

Особливого значення в сучасних умовах війни набуває звичай, як один із найдавніших джерел права. Слід зазначити, що звичай – саме древнє джерело права не тільки в історії розвитку людства, але й в історії розвитку виробничої, промислової та військової сфери і зокрема, в будь-якій суспільній діяльності людей.

Аналіз проблем визначення звичаю як природно-правової основи та ментальної складової прав людини в Україні та його ідеологічного місця в сучасному законодавстві продовжує перебувати в центрі уваги наукової спільноти, особливо зараз у військовий час.

Знаючи, що звичай займає природно-правове положення в системі соціальних норм, потрібно ще раз зазначити, що звичаї – це такі правила поведінки, що складаються у визначеному суспільному середовищі (тобто тут береться до уваги розвиток соціуму, і економічний, і культурний, і політичний тощо), передаються з покоління в покоління (тут мова йде про історичний період дії того чи іншого звичаю), виступають природною життєвою потребою людей (філософська, моральна, релігійна, ментальна складові) і в результаті багаторазового повторення (тобто тут мова йде про ефективність застосування та їхню дієвість, що призводить до правильного правового регулювання суспільних відносин) стають звичними для них та прибутковими саме для конкретного суспільства в саме конкретний час.

З давніх-давен звичай є джерелом права: природного (звичаєве право) і позитивного (правовий звичай, що з часом

перетворюється в правову норму). Науковці ефективно та активно досліджують розвиток та вплив звичаю на суспільство. З позиції природного права – зі змінами історичними та з розвитком суспільних відносин на арену регулювання будь-яких відносин та забезпечення потреб, прав та свобод людини виходить звичаєве право.

Звичаєве право – це система норм, які базуються на звичаєві як регуляторів суспільних відносин у певній державі, місцевості, або діють у межах певної етнічної чи соціальної групи [1, с. 230].

Як відомо з появою та організаційною злагожденістю держави норми звичаєвого права, як правило, перетворюються в писані закони. Проте ментальна основа, яка закладається із звичаїв та продовжує діяти в позитивному праві і є тією природно-правовою основою, що в подальшому втілюється в основних правах та свободах людини та громадянина.

Досліджуючи погляди з історичної позиції утворення цього природно-правового поняття, то ми можемо зазначити, що верхівка суспільства, яка панувала в ті історичні часи формування звичаю, вибирала та застосовувала найвигідніші для неї норми звичаєвого права і перетворювала їх на власне право (автор: привілейоване право або право соціальних каст), тобто – писані закони.

Особливо це стосувалося тих положень природно-правового права, які регулювали відносини власності, господарського життя, цілісності суспільства, привілеїв тощо. Звичайно, в сучасних умовах, в локальних формах, звичаєве право продовжує функціонувати й нині, але великого практичного значення не має, проте має ментально-культурні основи, які і є основою для основних прав та свобод людини (незалежно до приналежності до тієї чи іншої держави, тобто універсальними імперативами).

Звичаї обов'язково мають зв'язок із ментальними основами того чи іншого народу, який використовує та в цілому й породжує ці природно-правові поняття, а з часом та з частотою їх застосування переходять до основних категоріальних понять в національному законодавстві.

Одна із причин такого бачення є те, що, по-перше, звичай як найдавніше джерело права вплинув на розвиток українського права і багато звичаїв знайшли своє закріплення в правових нормах. А по-друге, певні регіони України заселені представниками багатьох національностей, які зберігають свою культуру, звичаї, традиції і це в свою чергу так чи інакше впливає на регулювання суспільних відносин, вносячи свою природно-ментальну особливість.

Зважаючи на розвиток суспільства та плин часу звичаєве право поступово витіснялись законами та іншими формами й інститутами права. Проте дієвими все рівно залишаються ті, що мають в своїй основі ментально-звичаєві аспекти, а це й основою основних прав людини – право на життя, право на щастя, право на добробут, право на вільне пересування, право свободу слова тощо.

У більшості випадків звичаї не фіксуються, а носять характер так званих правових аксіом [2, с. 45]. Звичай повинен обов'язково містити внутрішній стержень. Без такого духовно-емоційного «стержня» звичай втрачає свою значимість та з часом відмирає. В кращому випадку існування звичаю та наявності в ньому внутрішнього потенціалу дозволяє суспільству переродити його в більш сталу чи навіть правову форму.

Звичай не потребує підтвердження свого права на існування від держави чи влади, оскільки він виникає природнім шляхом з реальних потреб, бажань та інтересів людини, громади, народу.

Це і є основою будь-яких природно-правових прав людини. Головне щоб цей звичай визнали дієвим та ефективним самі учасники соціального спілкування – класи, групи, колективи, ті люди, хто бажає ним керуватися. Там як нам відомо після жаклих подій Другої Світової війни, саме й були створені основні нормативно-правові документи, які закріплюють природно-правові права людини та громадянина, в яких закладенні металні основи регулювання відносин між людьми, тобто усталені прерогативи взяті із звичаїв багатьох народів та держав.

Дія природно-правового звичаю має значно ширший простір застосування в різних сферах аніж простір дії права, тобто їхні межі не збігаються, але мають дотичність.

Право, як відомо, регулює далеко не все, а найважливіші сфери суспільного життя: власність, шлюбні стосунки, влада, праця, управління, правосуддя, при цьому залишаючи поза своєю регламентацією такі аспекти людських відносин, як, наприклад, любов, дружба, товариство, взаємодопомога, моральність, смаки, мода, особисті пристрасті, емоції, сексуальні орієнтації, релігійні переконання тощо.

Право має свої певні законом визначенні межі, і не повинне переходити їх, а також втручатися у сферу «душевних аспектів», а от природно-правовий звичай проникає у всі сфери і осередки суспільства, в тому числі проявляється і в сфері матеріального і духовного світу.

Варто зазначити, що право та звичай часто перебувають у так званій здоровій конкуренції. Причини суперечностей між правом і звичаєм полягають уже в їхній специфіці, в тому, що в них різні методи регуляції, різні підходи, критерії при оцінці поведінки суб'єктів. Має значення неадекватність відображення ними реальних суспільних процесів, інтересів різних соціальних шарів, груп, класів. Розбіжності між правом і звичаєм зумовлені складністю і суперечністю самого життя, нескінченною різноманітністю ситуацій, появою нових тенденцій у суспільному розвитку, неоднаковим рівнем етичної і правової свідомості людей, мінливістю соціальних умов та ін. [3, с. 19].

І цьому є показовий доказ (де право, яке є носієм тиранічної влади, яка на звичаєвій основі містить насильницьке владарювання) сучасної реальної військової агресії росії проти України, в них рашистів на ментально-звичаєвій основі закладені неєвропейські, агресивні, жорстокі моделі поведінки в суспільних відносинах і в свої державі і по за її межами, що свідчить про неадекватні традиції використовувати страх, жорстокість, насилля як форму дієвості в регулюванні стосунків та укладу їхнього життя.

На відмінно від нас українців, самодостатньої нації, яка заснована на традиціях та ментальних звичаях, які притаманні зовсім іншому ментальному середовищу. Це складається так і історично, і в культурно-політичному розвитку нашого суспільства, що ще раз доводить та зближує нас із європейськими ментальними основами, в і галузі захисті прав та свобод, зокрема.

З вищевказаного бачимо, що звичай відіграє важливу роль в регуляції різних сфер суспільного життя. Вони тісно пов'язані з правом, мораллю, культурою, політикою, релігією, іншими соціальними нормами. Дотримання деяких звичаїв (обрядів, ритуалів, церемоній) є для громадян не менш імперативною вимогою, ніж виконання законодавчих правил та розпоряджень, бо тут, як правило, відчувається тиск громадської думки, чутки оточення; боязнь піддатися осуду з боку знайомих, друзів, колег; небажання виявитися в становищі людини, що не поважає загальноприйняті норми поведінки (гостинність, добросусідство, пошана старших; присутність на похоронах, вираз співчуття рідним і близьким покійного, традиція відзначати різні радісні події, неофіційні свята, дні народження, новосілля і ін.). Це і є прояв звичайної людяності, добропорядності, чуйності, що і є основою більшості нормативно-правових міжнародних актів, які регулюють сфери прав, свобод та можливостей народу та людини.

---

1. Ткачук М., Юркевич. П. Д. Філософська думка в Україні: Біобібліогр. Словник/ авт. кол.: В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик та ін. Київ: Пульсари, 2002. С. 230–234.

2. Гуренко М. М. Розвиток політико-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина: монографія. Київ: Логос, 2002. 252 с.

3. Передерієв Є. Звичай як джерело права в міжнародному публічному і приватному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 18–20.

ГАНАБА Світлана,
*докторка філософських наук, професорка,
професорка кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького),*

СИНЄКОП Артем,
*курсант 321нг, факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ЖІНКИ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ОКРЕСЛЕННЯ СТАНУ СПРАВ

Минуле ХХ століття ознаменувалося активними виступами жінок за свої права та рівність у різних сферах соціального життя. Так, у 60-х роках минулого століття у США набув розвитку рух за визволення жінок. Він стрімко поширився на усю територію США й надихнув мільйони жінок боротися за свої права й можливості реалізації у соціальному житті. Зауважимо, що в українському суспільстві захист прав та інтересів жінок набуває розвитку лише в останні десятиліття. Насамперед, така ситуація пов'язана із наслідками морально-духовної спадщини, яка культивувалася у радянському суспільстві. Задекларована у низці засадничих нормативно-правових актів радянського суспільства рівність чоловіків та жінок у різних сферах суспільного життя, насправді носила суто «декларативний» характер. Йдеться про те, що у радянському суспільстві жінка могла приймати участь у суспільному житті за чітко визначеними пануючою ідеологією пріоритетами. Ці визначені пріоритети обмежували можливості займати жінками керівні посади у різних структурах влади чи виробничій сфері (хіба, що первинні, де вимагалася висока виконавча дисципліна, але які не потребували прийняття самостійних рішень тощо). Практично жінок не було на службі у силових структурах, оскільки уважалося, що

жінка є «слабкою статтю», яка не може й не повинна служити у військах. Як результат відсутність довгий час у силових структурах жінок-офіцеров на високих керівних посадах, тим паче жінок генералок.

Роки незалежності докорінно змінюють ситуацію. З кожним роком жінки все більше представлені у різних сферах суспільного життя. Уже суспільною нормою є виконання жінками на рівні з чоловіками своїх обов'язків в українських силових структурах. Вони ефективно керують особовим складом та виконують бойові та службові завдання покладені на них.

Станом на 2021 рік в лавах Збройних сил проходить службу понад 31 тисячу жінок, що складає майже 15% від загальної кількості військовослужбовців [1]. Це високий показник не лише для України, а й для Європи [2]. Спираючись на відкриті інтернет джерела засвідчуємо, що у лавах прикордонників станом на 2022 рік свої службові обов'язки виконують майже 11 тисяч жінок. А це майже 22% від загальної кількості особового складу прикордонників [3].

Як ілюстрація зазначених вище думок зазначимо, що вступ до Національної академії Державної прикордонної служби відбувається прозоро, на конкурсній основі. І найголовніше, що абітурієнти не залежно від статі на рівних засадах здійснюють вступ. Навіть якщо ти маленька тендітна дівчинка це не є аргументом у наданні тобі пільг чи навпаки заборон щодо вступу. Дівчата на рівні з хлопцями проходять конкурсний відбір і проходять навчання в Національній академії ДПСУ. Також у нашому виші є помічниця ректора з гендерних питань. Вона часто проводить з нами зустрічі, тренінги, лекторії на яких розкриває значимість і важливість жінок у нашій службовій діяльності.

24 лютого 2022 року назавжди залишиться в пам'яті кожного українця як день жаху і скорботи. Саме цього дня Імперія сучасного типу – росія розпочала відкриту агресію на всій території нашої держави. На рівні з чоловіками захищають суверенітет та цілісність країни наші захисниці- жінки. В умовах воєнного часу вони ефективно виконують бойові завдання

на фронті й службові обов'язки на переважно мирній ділянці української держави.

---

1. У ЗСУ служить такий же відсоток жінок, як і в арміях НАТО (стаття від 23.01.2019 р. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/genderni-pitannya-u-sferi-bezpeki/u-zsu-sluzhit-takij-samij-vidsotok-zhinok-yak-v-armiyah-nato-klimpush-czinczadze.html>).

2. У нашому війську служить понад 31 тисяча жінок (стаття від 04.03.2021 р. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/03/04/v-nashomu-vijsku-sluzhyt-ponad-31-tysyacha-zhinok/>).

3. Гендерна рівність (стаття від 11.01.2022 р. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/genderna-rivnist/>).

ГЛАДЧЕНКО Світлана,
*кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри гуманітарних
та соціально-економічних дисциплін
Військова академія (м. Одеса)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ВИЩІХ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

З часу проголошення незалежності України, активізувався і законодавчо-правовий процес, в якому відповідно до вимог Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок набуло значення і принцип рівноправності жінок і чоловіків, що значно сприяло подальшому розвитку гендерного законодавства нашої країни [1]. Саме Конституція України (1996) політично та юридично закріпила принцип гендерної стратегії як одну з головних стратегій українського суспільства [2].

Зазначимо, що гендерна політика – це політика держави, яка спрямована на забезпечення та гарантування рівних прав, свобод та можливостей для жінок і чоловіків, утвердження гендерної демократії, формування гендерної культури в суспільстві, захист від дискримінації за ознакою статі, що є головною умовою досягнення гендерної рівності. Гендерна рівність – є головним аспектом прав людини демократичної держави. Для впровадження гендерної рівності необхідна цілеспрямована діяльність всіх державних інституцій, головними напрямками якої є: недопущення дискримінації за ознакою статі, запобігання та протидія насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства щодо жінок, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам у поєднанні професійних та сімейних обов'язків, виховання і пропаганда культури гендерної рівності серед населення, поширення просвітницької діяльності у цій сфері, захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі, тощо [3].

Вирішення проблем гендерної рівності актуалізували проблеми гендерного виховання в Збройних силах и в першу чергу його офіцерського складу. Саме проблемі гендерного виховання в Військовій академії (м. Одеса) і присвячене наше дослідження.

В минулому році з курсантами та курсантками академії було проведено опитування, що полягало в виявленні досягнень та проблем в провадженні гендерної рівності. Одним з головних питань стала причина вступу дівчат та жінок в військові вищі навчальні заклади нарівні з чоловіками. Тестування проводилось серед курсантів та курсанток перших та четвертих курсів всіх спеціальностей. В відповідях зазначалась тільки стать, то анкетування було абсолютно анонімне, що може свідчити про щирість відповідей.

Зазначимо, що 2021/2022 роках курсанток було 9% від всієї кількості студентів. Серед професорсько-викладацького складу військовослужбовців зі 100% тільки 17% жінок. Визначимо, що в 2016–2017 навчальній роках цей відсоток складав 2% і 10% відповідно. Це свідчить про збільшення попиту серед дівчат та жінок військовою освітою.

Можна констатувати, що переважною відповіддю на питання причин до вибору військової професії у жінок стала професійна спадкоємність серед опитуваних. (Наявність в сім'ї військових (мати або тата), чи наявність нареченого або брата, що вчиться в такому ж закладі, а також наявності рідної людини, що загинула як військовослужбовець).

На другому місці серед причин можна назвати стабільну та високу (в порівнянні з цивільними спеціальностями) заробітну плату, що говорити про престижність професії. Також, серед опитуваних дівчат у відповідях було присутнє бажання обрати майбутнього чоловіка серед військовослужбовців та бажання відчувати чоловічу увагу.

Наступне місце в відповідях посідає саме питання патріотизму та любові до Батьківщини, що свідчить про запоруку успішного розвитку суспільства та незалежної країни.

Підкреслимо, що серед опитуваних першого курсу 70% вважають, що дівчата та жінки самі повинні вирішувати вибір

майбутньої професії, 20% згодні з особистим вибором дівчат, але наполягають на спеціальностях, пов'язаних з медициною і лише 10% говорять про заборону для жінок військової освіти. Бакалаври поділились іншим чином: 50% опитуваних згодні зі самостійним вибором професії, 30% наполягають на медичній професії чи професії в якості кухара, 20% категорично проти присутності жінок в Збройних силах та констатують, що це призводить до розпусти.

Завдяки опитуванню можна прослідкувати гендерну трансформацію ціннісних орієнтирів серед опитуваних. Також виявити гендерні проблеми, які потрібно вирішувати в зв'язку з тим, що реформування Збройних сил за стандартами НАТО впливає на вирішенні гендерних питань, що є пріоритетними.

Зазначимо, що вже з 2016 року для жінок стали доступними близько 100 спеціальностей рядового, сержантського та старшинського складу, у тому числі бойові. Хоча, раніше жінки могли проходити службу на посадах переважно медичних спеціальностей, зв'язківців, бухгалтерів, діловодів та кухарів. Також динаміка присутня і в даних Генштабу, що констатує: у 2018 році у Збройних силах на різних посадах проходили службу понад 25 тисяч жінок. З них понад 3000 – офіцери. Статистика 2021 року свідчить про більш ніж 30 тисяч жінок військових. Загалом жінки становлять 22,4% від загальної кількості військовослужбовців ЗСУ.

Після 24 лютого, кількість жінок у Збройних силах поки ще точно не відома, але можна стверджувати, що цифра набагато більше. Тому, у висновку зазначимо, що тема даного дослідження є досить актуальною та потребує подальшого вивчення.

---

1. Боротьба з дискримінацією: Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативний протокол до неї: посібник для парламентаріїв, підготовлений Відділом ООН з покращення становища жінок та Міжпарламентською спілкою. URL: http://www.un.org/womenwatch/daw/public/handbook_parliamentarians_cedaw_en.pdf

2. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

ГЛОВЮК Ірина,
*докторка юридичних наук, професорка,
Заслужений юрист України,
професорка кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ РОЗСЛІДУВАННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Агресивна війна рф проти Українського народу характеризується вчиненням масових воєнних злочинів та злочинів проти людяності, до яких, на жаль, відноситься і сексуальне насильство. Відмітимо, що МГП прямо забороняє сексуальне насильство. Загалом, формами сексуального насильства, пов'язаними з конфліктом, згідно з МКП, є: зґвалтування; сексуальне рабство; примусова проституція; примусова вагітність; примусовий аборт; примусова стерилізація; примусовий шлюб; будь-яка інша форма сексуального насильства порівнюваної тяжкості (зокрема, це сексуалізовані катування, каліцтво жіночих геніталій, примусове оголення тощо) [1].

Ефективне розслідування сексуального насильства під час збройного конфлікту як забороненого МГП поводження (що не тотожне національному визначенню сексуального насильства у ст. 153 КК України) має специфіку через те, що надважливе значення має встановлення контекстуальних обставин (у аспекті обстановки вчинення). Крім того, важливо, що у міжнародній кримінальній практиці, як тільки надано достатні докази примусових обставин, які зробили згоду неможливою, немає необхідності витягувати з постраждалих подальші конкретні докази, щоб довести відсутність згоди, зокрема, питання про те, чи чинив(-ла) постраждалий(-а) фізичний опір правопорушнику [2, с. 59].

Таке розслідування може бути забезпечене при урахуванні положень Міжнародного протоколу із документування

та розслідування сексуального насильства в конфлікті [2]. Зважаючи на специфіку природи протоколу, він може бути використаний будь-ким при документуванні таких злочинів, хоча, без сумніву, найбільш важливими ці стандарти є для жертв цих злочинів та слідчих, прокурорів. Протокол містить положення щодо міжнародно-правових аспектів характеристики сексуального насильства як злочинів, зобов'язання держав щодо реагування, планування та здійснення документування, етичних та психологічних питань комунікації з жертвами, допомоги жертвам у різних напрямках, у тому числі й забезпечення безпеки.

Розслідування сексуального насильства є складним через чутливість цього питання для жертв, їх страху, побоювань обговорень, поширення цієї чутливої інформації, бажання закрити травму замовчуванням, бажання скоріше забути кошмар, який трапився у житті, зневіра у можливості покарати винуватця, думка про відсутність доказів сексуального насильства, розуміння, що розслідування та судовий розгляд буде тривалим і це буде постійним нагадуванням про пережите сексуальне насильство, існуючі стереотипи щодо сексуального насильства у суспільстві, у тому числі віктимблеймінгу тощо, і Протокол цю специфіку відображає.

Ключовими аспектами, які слід врахувати до/під час документування, згідно Протоколу, є такі:

- не завдавати шкоди. Правила щодо документування містять вимогу не завдавати шкоди, що є викликом з урахуванням специфіки сексуального насильства.
- інформована згода на документування, яка має бути свідомою та добровільною; не може бути отримана в результаті обману або приховування інформації;
- зменшення шкоди (урахування ризиків та загроз для жертв та близьких осіб);
- планування документування;
- конфіденційність документування;
- забезпечення безпеки (як жертвам, так і тим, хто здійснює документування);

– перелік можливих джерел інформації (свідчення / показання, документи, речові докази, електронні докази; медично-правові докази)

– засоби збирання інформації: інтерв'ювання, отримання документів, робота на місці події, збір речових доказів, аудіо-, відеофіксування. Має бути забезпечено «ланцюг зберігання та передачі речових доказів» – це процес підтримки хронологічних документів, що документують збір, зберігання та передачу доказів, щоб показати їх цілісність від моменту, коли вони були зібрані, до моменту, коли вони будуть представлені в суді або для іншого механізму притягнення до відповідальності [2, с. 199];

– персональні дані, які слід отримати під час інтерв'ювання;

– належне зберігання інформації.

В Україні систематизованих стандартів розслідування сексуального насильства в умовах збройного конфлікту немає, проте, положення Протоколу в аспекті процедурної складової для слідчих, прокурорів є цілком застосовними, оскільки вони КПК України не суперечать. Разом з тим, у урахуванням тих даних, які мають бути встановлені, додаткові обставини мають встановлюватися під час проведення слідчих (розшукових) дій (наприклад, Додаток 8 – Паттерн переліку персональних даних, які треба отримати від постраждалих/свідків, є ширшим, ні ті дані, які обов'язково мають встановлюватися стосовно допитуваної особи за КПК України, проте, питання про дані за переліком Додатку 8 цілком можуть бути поставлені в ході допиту).

Аналогічно, у Додатку 7 Контрольний список інтерв'ю – є деталізація стосовно отримання інформованої згоди. Зокрема, має бути отримано справжню згоду на участь у документуванні, включно з окремою згодою для кожного з таких елементів: а. Бути опитаним. б. На ведення записів та використання пристроїв, таких як диктофон чи відеокамера, протягом інтерв'ю. Переконайтеся, що постраждалі/свідки знають, що ведеться аудіо- чи відеозапис. в. На фотографування, фізичні огляди, копіювання документів чи будь-якої іншої форми дока-

зів, які можуть надати постраждалі. г. На усі можливі варіанти використання наданої інформації, як описано вище (наприклад, збір даних, передача інформації). г. На передачу особистої, контактної та пов'язаної з суттю справи інформації третім особам, якщо це передбачено, зокрема, національним чи міжнародним слідчим, або організаціям, судам та поліції [2]. КПК України цього не вимагає, проте, ці питання також можуть бути поставлені в ході допиту.

З урахуванням міжнародних стандартів, при розслідуванні мають бути: забезпечені гендерно-збалансовані слідчі та слідчо-оперативні групи (заступниця Міністра внутрішніх справ України К. Павліченко повідомила, що «За ініціативи МВС та НПУ в Україні створена спеціальна поліцейська мобільна група для виявлення та фіксації сексуальних злочинів, вчинених військовослужбовцями російської федерації. Спеціалісти у складі групи мають відповідний досвід роботи з постраждалими від насильства, а також роботи з дітьми»; «Робоча група працює з 18 квітня на Київщині, з 10 травня на Сумщині та з 31 травня на Чернігівщині» [3]); здійснено депонування показань; при допитах – уникнення фізіологічних деталей пережитого сексуального насильства та питань щодо особливостей приватного життя жертви; залучено в ході допиту (звісно, зі згоди свідка / потерпілого) психолога (бажано з досвідом роботи із фактами сексуального насильства); використання відеофіксування в ході процесуальних дій (звісно, зі згоди свідка / потерпілого); ураховано травму потерпілої / потерпілого при залученні судово-медичного експерта або лікаря для освідкування, отримання зразків для експертизи; застосовано заходи забезпечення безпеки, хоча б у аспекті забезпечення конфіденційності відомостей про особу. Конфіденційність має бути забезпечена також із застосуванням механізмів закритого судового розгляду (хоча ст. 27 КПК України не повністю враховує ситуацію, коли кваліфікація діяння здійснюється за ст. 438 КК України), а також механізмом ч. 5 ст. 290 КПК України – у документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового

розгляду (хоча практична реалізація цього механізму є ускладненою, на що вже раніше зверталася увага [4, с. 154–157]).

ЄСПЛ у рішенні звернув увагу на чутливість жертв злочинів сексуального характеру. Договірні Держави повинні організувати своє кримінальне провадження таким чином, щоб не загрожувати життю, свободі чи безпеці свідків, і зокрема жертв, яких закликають дати свідчення. Таким чином, інтереси захисту мають бути зважені з інтересами свідків або потерпілих, викликаних для дачі свідчень. Крім того, кримінальні провадження щодо злочинів сексуального характеру часто сприймаються жертвою як випробування, зокрема, коли останній проти своєї волі протистоять обвинуваченому та у справі, яка стосується неповнолітнього. Отже, в контексті такого кримінального провадження можуть бути вжиті спеціальні захисні заходи для захисту потерпілих. Ці положення передбачають належну підтримку потерпілому під час кримінального провадження з метою захисту його від вторинної віктимізації [5].

Без сумніву, в умовах збройного конфлікту публічний інтерес полягає у інформуванні суспільства щодо фактів такого сексуального насильства (у першу чергу, з метою попередження загроз для тих, хто може опинитися у зоні активних бойових дій або у межах тимчасово окупованої території). Але таке інформування має бути максимально узагальненим, тобто таким, що унеможлиблює ідентифікацію жертви, з дотриманням вимог ст. 222 КПК України. Відмітимо, що правильним є і те, щоб погоджувати із потерпілим/потерпілою поширення навіть такої узагальненої інформації.

Отже, розслідування сексуального насильства під час збройного конфлікту має враховувати положення Міжнародного протоколу із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті, зважаючи на те, що він акумулює кращі практики розслідування та не суперечить КПК України. Ефективність такого розслідування має оцінюватися не тільки за загальними критеріями ефективності розслідування згідно практики ЄСПЛ (систематизованих, наприклад, у рішенні J.L. c. Italie (Requête no 5671/16)), а й у контексті недопустимості

вторинної віктимізації потерпілих. Для цього при проведенні усіх процесуальних дій має бути врахована вразливість потерпілих. Для доказування кваліфікації за ст. 438 КПК України мають бути встановлені контекстуальні обставини, як вони визначені у МКП.

---

1. Харитонова О. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у війні рф проти України: можливості правового реагування. URL: jurfem.com.ua/sexualne-nasylstvo-povyazane-z-konfliktom-u-viyni-rosii-proty-ukrainy/.

2. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. URL: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf.

3. В Україні працює спеціальна поліцейська мобільна група для виявлення сексуальних злочинів окупантів, вже є перші результати. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/v-ukrayini-zapracyuvala-specialna-policeiska-mobilna-grupa-dlya-viyavlennya-seksualnix-zlociniv-okupantiv-vze-je-persi-rezultati>.

4. Гловюк І. В. Питання ознайомлення із матеріалами досудового розслідування у контексті практики ЄСПЛ. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 151–159. С. 154–157.

5. Case of J.L. c. Italie (Requête no 5671/16). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-210299%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-210299%22]).

ДЕМУРА Марина,
*кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри кримінального процесу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)*

ЗМІНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВВЕДЕННЯМ ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Незважаючи на складні часи в Україні, які пов'язані із початком повномасштабної війни, Верховна Рада України продовжила свою роботу і здійснює роботу по оновленню законодавства, в тому числі, і кримінального процесуального, в турборежимі. Так, було прийнято Закони України № 2111-ІХ від 03.03.2022, № 2137-ІХ від 15.03.2022, № 2201-ІХ від 14.04.2022 [1; 2; 3], якими внесено зміни до КПК України. Пропоную розділити зміни, що вносяться вказаними законами на такі, що продовжать свою дію після завершення воєнного стану і такі, що діють виключно на час воєнного стану.

Зміни до КПК, що були внесені під час воєнного стану, але продовжать свою дію і після його завершення:

– у разі необхідності постановою слідчого, прокурора виготовляється в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створюється з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування (ч. 6 ст. 110 КПК);

– слідчому, прокурору надано повноваження під час проведення обшуку долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється зняти (деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюється за відсутності осіб (ч. 6 ст. 236 КПК);

– слідчому, прокурору надано повноваження під час проведення обшуку здійснювати пошук, виявлення та фіксацію

комп'ютерних даних, що міститься в комп'ютерних систем або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку тощо (ч. 6 ст. 236 КПК);

- доповнення КПК новою статтею – 245-1 «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису»;

- зміни до порядку проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії як установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу). На сьогодні не потребує дозволу слідчого судді установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) за заявою його власника (ст. 268 КПК) та інші зміни.

Зміни до КПК, що були внесені під час воєнного стану і будуть діяти виключно в цей період:

- можливість використання в суді показань, отриманих під час досудового розслідування якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (ч. 4 ст. 95 КПК);

- при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (ч. 1 ст. 615 КПК);

- копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану, в обов'язковому порядку зберігаються в електронній формі у дізнавача, слідчого чи прокурора (ч. 11 ст. 615 КПК);

- можливість проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 години до 6 години) (ч. 4 ст. 223 КПК);

- можливість поновлення пропущеного строку, якщо заінтересована особа подала клопотання не пізніше 60 днів

з дня припинення чи скасування воєнного стану (ч. 1 ст. 117 КПК);

– суд може ухвалити рішення про здійснення дистанційного судового провадження, навіть якщо обвинувачений проти цього заперечує (ч. 2 ст. 336 КПК).

Звісно в рамках одного дослідження неможливо розглянути всі зміни до кримінального процесуального законодавства, що були внесені із 24 лютого 2022 р. В той же час, ключові з них були наведені вище.

Зупинимося на положенні про те, що суд може обґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання. Раніше в КПК було передбачено єдине виключення з цього правила – отримання показань у порядку, передбаченому статтею 225 КПК. На час дії особливого режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, діє друге виключення із цього правила – отримання показань в порядку, визначеному ст. 615 КПК.

Так, до ч. 11 ст. 615 КПК додано положення про те, що:

1) показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації;

2) показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Отже, для забезпечення можливості використання показань свідка і потерпілого в якості обґрунтування судових висновків необхідно дотриматися однієї умови – застосування

доступних технічних засобів відеофіксації. Для можливості використання показань підозрюваного необхідно дотриматися двох умов:

- 1) застосування доступних технічних засобів відеофіксації;
- 2) залучення захисника.

Щодо залучення захисника, зміни до ст. 615 КПК України передбачають, що у разі неможливості явки захисника – його участь забезпечується дізнавачем, слідчим, прокурором із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника (ч. 12 ст. 615 КПК).

Вбачається, що в наведених положеннях вперше ставиться питання про прирівняння усно отриманих судом показань під час судового засідання до показань, отриманих дізнавачем, слідчим, прокурором із застосуванням технічних засобів відеофіксації. Сучасні технології неминуче впливають на трансформацію моделі доказового права.

Вбачається, що застосування цифрових засобів у сфері кримінального провадження стало невід'ємною частиною сучасного кримінального процесу. Більша частина вказаних змін означається застосуванням діджитал інструментів. Підсумуємо, що воєнний стан у поєднанні із постійними процесами діджиталізації, призвів до оновлення кримінальної процесуальної форми. На наше переконання, окремі із положень ст. 615 КПК продовжать свою дію і після завершення воєнного стану. Практика застосування окремих нововведень проілюструє їх актуальність, результативність, а також можливість застосування в подальшому у мирний час.

Напевно, в першу чергу, мова йде застосування технічних засобів фіксування ходу і результатів проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи. Вважаємо, що залучення понятих є застарілим положенням і жодним чином не забезпечує об'єктивність і законність проведення обшуку чи огляду житла чи іншого володіння особи. В той же час, здійснення безперервного відеозапису є значно ефективнішим і в точності відображає хід і результати проведення обшуку

або огляду житла чи іншого володіння особи. Отже, очікуємо на перемогу, закінчення воєнного стану і збереження окремих положень в КПК як ознак інноваційних перетворень кримінального процесу України.

---

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2111-IX. *Голос України*. 2022. № 48.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX. *Голос України*. 2022. № 62.

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022. № 2201-IX. *Голос України*. 2022. № 96.

ДЖУГАН Вікторія,
*доцентка кафедри цивільного та
господарського права і процесу
кандидатка юридичних наук, доцентка
(Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»)*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЖІНОК ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

В існуючих реаліях українського суспільно-політичного життя важливим залишається питання охорони прав і свобод людини. Сьогодні Україна бореться за демократичні цінності всього цивілізованого світу, а також за свою територіальну цілісність. В той же час, Конституція України визначає людину як найвищу соціальну цінність (ст. 1) [1]. Починаючи з 24 лютого 2022 року, станом на сьогоднішній день, а також наразі до 23 серпня 2022 року, в Україні введений воєнний стан [2; 3; 4; 5]. Згідно ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» запровадження такого стану передбачає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих прав [6]. Але навіть в таких умовах права і свободи людини мають підлягати виключній правовій охороні. Особливо важливо розуміти ситуацію з питань реалізації прав і свобод жінок, які постраждали через повномасштабну війну, яку розпочала Російська Федерація шляхом вторгнення російською армією в Україну.

Питання прав жінок та принципу гендерної рівності досліджували такі науковці: В. Авер'янов, Т. Багрій, Ю. Барабаш, С. Бобровник, С. Головатий, М. Козюбра, А. Колодій, В. Костицький, М. Костицький, В. Погорілко, А. Селіванов, В. Тацій, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та інші. Монографічні та дисертаційні роботи, присвячені суто питанню гендеру, проводили у сфері права, державного управління, соціології, філософії такі науковці: О. Вілкова, В. Гошовська, О. Грицай, Н. Грицяк, Л. Збаржевська, К. Левченко, Т. Мацинюк, Т. Фулей, О. Дашковська, О. Руд-

нева, К. Чижмарь тощо. Однак питання прав жінок та гендерної рівності було і залишається актуальним, в тому числі під час російської агресії. Ці питання є одними з базових засад державно-правового розвитку України на будь-якому його етапі.

Дана доповідь присвячена дослідженню сутності та змісту прав жінок під час воєнних дій в Україні. Для цього потрібно з'ясувати: поняття прав людини під час війни, проблеми реалізації прав жінок в даний період в Україні, а також зробити відповідні висновки.

Права людини у процесі війни чи під час збройного конфлікту є прописаними у чотирьох Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року [7; 8; 9; 10], які є ратифікованими Україною. Їх винятковість в тому, що вони разом зі Статутом ООН становлять міжнародні договори, до яких приєдналися всі держави. Ці конвенції разом з Додатковими протоколами регулюють відносини між державами у період збройної боротьби, а також відносини з огляду на цю боротьбу, а саме: режим поранених, військовополонених, укладання угод про перемир'я, підписання мирних договорів. Найважливіше, що вони містять заборони на: посягання на життя і фізичну недоторканність, а саме на всі види вбивств, каліцтво, жорстоке поводження, тортури та катування; взяття заручників; посягання на людську гідність, зокрема, образливе і принизливе звернення; засудження і застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного належним чином судом, за наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями. Гарантується допомога хворим і пораненим. Україна з початку війни виконує всі норми і принципи міжнародних договорів, а Російська Федерація їх ігнорує, вчиняє безкінечні порушення правил і звичаїв війни, не дотримується жодних заборон. Зрозуміло, що порушеними, незахищеними залишаються права і свободи людей в Україні.

В основі національного законодавства України та Європейської конвенції з прав людини закладені принципи забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Водночас, згідно ч. 2 ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзви-

чайного стану можуть встановлюватися їх окремі обмеження із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Отже, у багатьох з них людину може бути обмежено. Зокрема, у праві на недоторканість житла (ст. 30), у свободі думки і слова (ст. 34), свободі пересування (ст. 33), праві на мирні зібрання (ст. 39), у праві власності (ст. 41), праві на підприємницьку діяльність (ст. 42) [1]. Разом з тим, згідно ч. 2 ст. 64 Основного закону, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені його статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 [1]. Отже, основоположні права громадян не можуть бути суттєво обмеженими, а обмеження мають бути пропорційні заданим цілям. Тому не може бути обмежено право на: життя (ст. 27), повагу до людської гідності (ст. 28), житло (ст. 47), захист в судовому порядку (ст. 55) та багато інших [1]. Конституція України прямо передбачає положення щодо гендерної рівності, виключає будь-які обмеження за ознаками статі, передбачає рівність прав чоловіка та жінки та рівність гарантій реалізації та захисту цих прав.

4 травня 2022 року структурою ООН Жінки та організації CARE зроблений звіт «Швидкий гендерний аналіз ситуації в Україні». Звіт засвідчує, що жінки під час війни зіштовхуються з великими труднощами, коли йдеться про здоров'я та безпеку. Жінки очолюють домогосподарства і стають лідерами у своїх громадах, тому що чоловіки йдуть на військову службу. В той же час жінки залишаються значною мірою виключеними з офіційних процесів прийняття рішень, пов'язаних з гуманітарними зусиллями, миротворчістю та іншими сферами, які безпосередньо впливають на їхнє життя [11].

Отже, гендерні важелі в Україні трансформуються. Жінки освоюють нові професії та працюють на кількох роботах, щоб покрити традиційний дохід. Високий попит жінок на волонтерську роботу та неоплачувана робота змінюють принципи гендерної рівності в умовах воєнних дій. Безробіття внутрішньо переміщених осіб, в тому числі жінок «штовхає» їх до неофіційних секторів економіки та, безумовно, спричиняє зростання бідності. У жінок також обмежене право на охорону здоров'я,

особливо тих, хто пережив гендерне насильство, для вагітних жінок та жінок-матерів. Це, в першу чергу, відноситься до тих жінок, які перебувають у зоні важких бойових дій. Багато з них не мали доступу до елементарної гуманітарної допомоги. Надзвичайної уваги у реалізації прав потребують жінки з дітьми, жінки в багатодітних родинах, жінки з інвалідністю, жінки з ЛГБТ-спільноти, жінки, у яких загинули родичі, які втратили дітей, які втратили кінцівки, а також ті, що втратили житло. Держава зазнає великого навантаження і не може зараз компенсувати всі необхідні потреби і втрати, яких зазнала ця та інші категорії осіб. Надзвичайно важливе значення має право на жінок на психічне здоров'я, особливо тих, що знаходиться або пережив окупацію. Більшість українців вважають, що психічне здоров'я є сферою, на яку найсильніше вплинула та впливає військова агресія Російської Федерації.

Проте українське суспільство, в тому числі його жінки, чітко продемонструвало себе як громадянське суспільство, яке чинить потужний опір російському тоталітарному режиму та акту агресії проти України. Тому права і свободи, які є закріплені нашим конституційним законодавством та досягнуті Україною є рушійною силою і мотивацією у боротьбі за свою державність. Але на сьогоднішній день українське суспільство також очікує на військову, гуманітарну, економічну, політичну допомогу світу. Гуманітарна допомога має задовольняти потреби тих категорій людей, які виявилися у найскладніших ситуаціях, зокрема жінок. Саму ж гуманітарну допомогу зараз люди можуть отримувати не лише через державу, а й через різні громадські організації. Важливо щоб держава підтримала лідерство жінок, забезпечила їм можливість професійного навчання та праці. Тобто, має існувати «допомога для розвитку». Важливим для реалізації права на здоров'я жінок – це психологічна допомога тим, хто має по-новому адаптуватися до наявних реалій. Зрозуміло, що питання охорони та захисту прав людини та основоположних свобод сьогодні, насамперед, вирішується через військову сферу. Однак основоположні права і свободи людини, які не підлягають обмеженню, підтримка

прав жінок та інших основних інституцій механізму їх охорони та захисту мають бути реалізовані. Такі напрями можуть стати запорукою оцінки України як важливого партнера зарубіжними гарантами.

---

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.22 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

3. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 14.02.2022 № 133/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332022-41737>.

4. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 18.04.2022 № 259/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2022#Text>.

5. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 17.05.2022 № 341/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2022#Text>.

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-ХІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

7. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.

8. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text.

9. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

10. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.2949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

11. Україна: Новий звіт структури ООН Жінки та організації CARE підкреслює непропорційний вплив війни на жінок та спільноти меншин (4 травня 2022 р.). URL: <https://ukraine.un.org/uk/180993-ukrayina-novyuy-zvit-struktury-oon-zhinky-ta-orhanizatsiyi-care-pidkreslyuye-neproportsyyny>.

ЗДРЕНИК Іванна,
*доцентка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
факультету №1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ФЕНОМЕН ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

Феномен гендерно обумовленого насильства під час воєнних дій чи збройних конфліктів є широко поширеним явищем, яке набирає різних форм, і є одним зі способів ведення війни. З огляду на початок рф повномасштабної війни проблема гендерно зумовленого насильства нині перебуває у фокусі наукових і соціальних дискусій в Україні. Громадські рухи, ЗМІ, зокрема Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, повідомляють про найганебніші випадки сексуального, фізичного та психологічного насильства щодо українського соціуму із боку ворожого військового контингенту. Найбільш поширеними формами гендерно-обумовленого насильства є зґвалтування та інші форми сексуального насильства. Як слушно відзначив Голова Європейської ради Ш. Мішель «сексуальне та гендерно зумовлене насильство є глобальною загрозою, що використовується російськими військами як зброя під час війни, Це є воєнним злочином, злочином проти людства, це ганебні вчинки на ганебній війні» [1].

Незважаючи на те, що поняття «гендерно-обумовлене насильство» широко використовується міжнародними органами, воно і дотепер не має офіційної дефініції у міжнародно-правових документах, тому потребує сутнісного та змістовного уточнення. Вважаємо, що найбільш авторитетне визначення подано у «Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action» («Рекомендаціях Керівництва з інтеграції заходів щодо протидії гендерно-обумовленому насильству до гуманітарної діяльності») – акті м'якого права, прийнятим Міжорганізаційним постійним комітетом у 2015 р. [2].

Відтак, «гендерно-обумовлене насильство» як загальний термін для будь-якого акту завдання шкоди, що вчиняється проти волі особи і пояснюється соціальними (гендерними) відмінностями між чоловіками та жінками, викликає серйозну й зростаючу стурбованість в умовах надзвичайних гуманітарних ситуацій. Зокрема, це дії, що заподіюють фізичну, сексуальну або моральну шкоду чи страждання, погроза вчинення таких дій, примус та інші форми позбавлення волі, та які можуть учинятись як публічно, так і в приватному порядку [2]. Зауважимо, що саме на цю дефініцію найчастіше посилаються міжнародні правозахисні органи у своїх доповідях та звітах.

У правовій системі Європейського союзу в Директиві 2012/29/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів» закріплено, що насильство, спрямоване проти будь-якої особи за ознакою статі, гендерної ідентичності або гендерного самовираження, або якщо воно торкається осіб конкретної статі непропорційно, розуміється як «гендерно-обумовлене насильство» [3]. Також у цій директиві гендерно-обумовлене насильство розуміється як певна форма дискримінації та порушення основних свобод потерпілої особи.

У дослідженні The Global Protection Cluster (мережі агентств ООН, громадських та міжнародних організацій, що працюють над захистом внутрішньо переміщених осіб та інших груп населення, постраждалих від конфлікту та стихійних лих) гендерне насильство розуміється як термін, який використовується для опису будь-якого шкідливого впливу, яке чиниться проти волі людини, і заснованого на соціально обумовлених відмінностях між чоловіками і жінками. Хоча чоловіки та хлопці можуть бути жертвами деяких видів гендерного насильства, гендерно обумовлене насильство зазвичай спрямоване на жінок та дівчат, наголошують автори [3]. Таким чином, гендерно обумовлене насильство може стосуватися як чоловіків, так і жінок, однак у більшості випадків жертвами виявляються жінки/дівчата.

Гендерно-обумовлене насильство має в своїй основі дисбаланс влади та здійснюється з наміром принизити і змусити особу, або групу осіб, відчувати себе нижчими за статусом. Цей

вид насильства глибоко вкорінений в соціальних та культурних структурах, нормах і цінностях, які регулюють життя суспільства, і часто посилюється культурою заперечення та замовчування. Саме з огляду на це, міжнародне суспільство визнає також існування багатьох форм гендерно-обумовленого насильства по відношенню до чоловіків та хлопчиків. Вони, зокрема, можуть піддаватись сексуальному насильству з боку інших чоловіків в контексті збройного конфлікту або етнічного насильства з метою їх приниження та обмеження прав їхніх сімей та громад. Крім того, вони можуть стати потерпілими такого насильства через соціальний або економічний статус, інвалідність, статус біженця та інші поєднання різних проявів нерівності [5]. Отже можемо висновувати, що під гендерно-обумовленим насильством слід розуміти будь-який вид зловмисної шкоди, що завдається будь-якій особі чи групі осіб за статевою ознакою, гендером, сексуальною орієнтацією та/або гендерною ідентичністю, або ж у силу сформованих стереотипів щодо гендерних ролей.

Якщо звернутися до позицій авторитетних міжнародних організацій, то визначення цього поняття матиме нейтральний характер за статевою ознакою. Так, представництвом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) під сексуальним і гендерним насильством розуміється будь-яка дія, що здійснюється проти волі людини, заснована на гендерних нормах і нерівних владних відносинах. Воно включає в себе загрози застосування насильства і примус та може бути фізичним, емоційним, психологічним або сексуальним за своєю природою і виявлятися навіть у формі відмови в доступі до ресурсів або послуг [6].

Бюро з питань демократичних інститутів та прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі (БПДІПЛ ОБСЄ) зазначає, що сексуальне та гендерне насильство – це крайня форма дискримінації і серйозне порушення прав людини, яке може негативно вплинути на численні права людини, включаючи право на життя, свободу та особисту недоторканність, а також право на свободу від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [7]. Отже, такий підхід міжнародних

організацій сприяє забезпеченню рівності прав й можливостей жінок та чоловіків щонайменше на декларативному рівні.

Щодо міжнародної судової практики, то Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово розглядав справи, пов'язані із гендерно-обумовленим насильством. У одній із прецедентних справ «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey) 2009 р. ЄСПЛ встановив, що Туреччина порушує свої зобов'язання щодо захисту жінок від домашнього насильства, і вперше визнав, що відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод гендерно-обумовлене насильство є формою дискримінації. Таким чином, в рішенні визнається, що гендерно-обумовлене насильство є найбільш крайнім проявом гендерної дискримінації і що недостатня рішучість держав приймати належні заходи для боротьби із домашнім насильством є порушенням Конвенції [8].

Звідси може видавитись, що існує щонайменше загальноєвропейський консенсус у тому, аби використовувати терміни «насильство щодо жінок» та «гендерно-обумовлене насильство» як взаємозамінні. Однак, існує думка, що визначення насильства щодо жінок як гендерно-обумовленого насильства є некоректним та проблематичним. Противники такого підходу стверджують, що він не враховує насильство по відношенню до чоловіків та що термін «гендер» тут відноситься лише до жінок [9, р. 63]. Тому необхідно сформулювати загальноприйнятну дефініцію, що охоплювала б усі аспекти гендерно-обумовленого насильства та не концентрувалось на протиставленні двох гендерів.

Підсумовуючи вищеозначене можемо висновувати, що гендерно обумовлене насильство – це негативні діяння однієї особи/групи осіб, викликані статевою приналежністю іншої особи/групи осіб та спрямовані на порушення прав, свобод та можливостей у приватній та/або публічній сферах діяльності жінки/чоловіка через психологічні, фізичні, сексуальні та інші методи впливу. Загальними правовими та соціальними особливостями гендерно обумовленого насильства є: негативний вплив на права та свободи жінки/чоловіка іншою особою/групою осіб; гендерно обумовлене насильство спрямоване на порушення прав жінок та чоловіків через їх статево приналеж-

ність, що виражається у різних формах (психологічне, фізичне, сексуальне тощо) та сферах суспільства (соціальної, економічної, політичній, культурній та ін.); насильство впливає з нерівних владних відносин між чоловіками та жінками як у публічній, так і у приватній сферах; може бути реалізоване як через дію, так і через бездіяльність. Для того, щоб належним чином почати вирішувати проблему гендерно-обумовленого насильства як загальної кризи суспільства, необхідно приділяти увагу саме його причинам та наслідкам, оскільки воно є явищем, що глибоко вкорінене в гендерну нерівність як таку.

---

1. Виступ Голови Європейської ради Шарля Мішеля в Раді Безпеки ООН щодо миру та безпеки в Україні. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news-and-stories/latest-news/cze-vijna-proty-vsogo-shho-my-buduvaly-pokolinnnyamu-sharl-michel-na-radi-bezpeky-oon/> (дата звернення: 9.06.2022).

2. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action. URL: https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf (дата звернення: 9.06.2022).

3. Directive 2012/29/eu of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029> (дата звернення: 9.06.2022).

4. Global Protection Cluster. Gender-based violence. URL: <https://www.globalprotectioncluster.org/themes/age-gender-diversity/gender/> (дата звернення: 9.06.2022).

5. Working with men and boy survivors of sexual and gender-based violence in forced displacement. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/5006aa262.pdf> (дата звернення: 9.06.2022).

6. Sexual and Gender Based Violence. UNHCR, the UN Refugee Agency. URL: <https://www.unhcr.org/sexual-and-gender-based-violence.html> (дата звернення: 9.06.2022).

7. Preventing and Addressing Sexual and Gender-Based Violence in Places of Deprivation of Liberty. Standards, Approaches and Examples from the OSCE Region. Warsaw, Poland. 2019. URL: <https://www.osce.org/odihr/427448?download=true> (дата звернення: 9.06.2022).

8. Opuz v. Turkey. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-1449%22> (дата звернення: 9.06.2022).

9. Yakın Ertürk. Towards a Post-Patriarchal Gender Order: Confronting the universality and the particularity of violence against women. *Sociologisk Forskning*. 2009. P. 61–70.

ЗЛАГОДА Ольга,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри оперативно-розшукової діяльності
(Національна академія внутрішніх справ)*

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Ситуація яка склалася в Україні з 24 лютого 2022 року після повномасштабного вторгнення на територію України військовослужбовців російської федерації, актуальність даної тематики набула ще більшого значення, оскільки насильство яке чинили в Київській обл. (Буча, Ірпінь, Гостомель та ін.), Чернігівській, Сумській та інших областях України, а також області де продовжується жорстоке насильство проти українського населення.

Особливої уваги заслуговує Херсонська область яка тимчасово перебуває в окупації російської федерації та східні області України.

Прагнення миру, очікування миру стали головною мрією країни. Але мир не приходить сам по собі. Його потрібно будувати. Його потрібно зберігати та укріплювати. Потрібно вивчати та аналізувати ситуацію. Будівництво миру – це не лише справа політиків, військових та дипломатів. Їх діяльність, без сумніву, є важливою. Але участь суспільства робить процес більш успішним, розширює базу вивчення ситуації та прийняття рішень, дає суспільству розуміння важливості досягнених результатів. Хоче країна миру чи війни, до чого готові громадяни і громадянки – від цього також залежить мир [1, с. 5].

Проаналізувавши використані джерела по дані тематиці, необхідно звернути увагу, що наука про гендер є молодою, визначення і підходи часто лише формуються, тому можуть бути або несталими, або суперечливими, або такими, що змінюються. Це стосується і поняття «гендер», яке, залежно від контексту, має різні значення.

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» поняття «гендерна рівність» виходить з правового контексту і пов'язане з впливом суспільних структур на життя жінок і чоловіків – їхні права, свободи, можливості, потреби тощо [2].

Саме це чітко і однозначно закріплено законодавством. «Гендерна рівність» визначається як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства».

Окрему увагу слід приділити **гендерно зумовленому насильству**, а саме це вияв дискримінації та грубе порушення прав та фундаментальних свобод людини. Гендерно зумовлене насильство означає будь-які небезпечні дії, які вчиняються проти волі людини і які базуються на соціально визначених гендерних відмінностях між жінками та чоловіками. В Україні жінки потерпають від гендерно зумовленого насильства набагато частіше, ніж чоловіки. Так наприклад, у постраждалих від конфлікту регіонах України 80–90% тих, хто пережили насильство, складають жінки.

Проте ситуація яка виникла після 24 лютого 2022 року дуже змінилася, після вторгнення російських військових насильства зазнають значного всі верстви населення починаючи від дітей та закінчуючи людьми літнього віку, як би мовити всі хто попадають у немилість російським військовим.

Гендерно зумовлене насильство може поділятися на: фізичне, сексуальне, психологічне, емоційне, економічне.

Дані різновиди насильства можуть статись де завгодно та в будь-який час: вдома, у громадських місцях, під час конфлікту а особливо у воєнний стан, так починаючи з 24 лютого 2022 року Україна переживає тяжкі періоди і тому насильство вданий період є дуже розповсюдженим.

Війна в Україні здійснює значний вплив на життя жінок і чоловіків. Достатньо велика частина жінок не є пасивними спостерігачками. Вони виконують активні функції – служать

у збройних силах, правоохоронних органах, добровольчих батальйонах.

Жінки складають більшість волонтерських груп та організацій, надаючи допомогу як військовим, так і громадянам, що залишилися на тимчасово окупованій території, а також внутрішньо переміщеним особам.

Якщо подивитись на війну і насильство через гендерні окуляри, то побачимо, що і чоловіки, і жінки страждають від них, але не однаково.

Жінки складають більшу частину населення, яке змушене переміщуватись, щоб знайти безпечніше місце проживання для себе, своїх дітей, рідних.

Водночас, на новому місці жінки стикаються з необхідністю адаптуватися до інших умов проживання, часто гірших за попередні. Уся робота з догляду за дітьми, влаштування їх у навчальні заклади, пошук нового місця роботи та засобів до існування також лягає на плечі жінок. Крім того, додається необхідність догляду за літніми батьками чи іншими родичами

Жінки залишаються єдиними годувальницями у своїх сім'ях. Жінки більше потерпають від випадків гендерно зумовленого насильства, яке часто використовується в умовах війни, у тому числі, як засіб маніпулювання та погроз для місцевого населення.

Також з'явилося таке явище як домашнє насильство в сім'ях демобілізованих. Часто це є наслідком того, що демобілізовані, переважна більшість з яких чоловіки, не отримали психологічної допомоги після повернення із зони бойових дій, адже психологічної адаптації потребують майже всі учасники які беруть участь під час воєнного стану та їх сім'ї.

Тож увага до проблем чоловіків, які пов'язані із конфліктом, їх ідентифікація та реагування на них, створення системи адаптації та реадaptaції, налагодження співпраці із військоматами є важливим напрямом соціальної роботи.

Підводячи підсумок у сучасній війні України з Росією прямих втрат зазнають 90% цивільного населення, тоді як у війнах минулого століття це було 10%. Значна частина

цивільного населення, яка страждає від війни – це жінки та діти.

У ситуації війни і насильницького конфлікту біологічна різниця між статями перебільшується культурою і традиціями суспільства.

Від чоловіків вимагається готовність боротися, а від жінок – підтримувати чоловіків.

Водночас, люди, які живуть в «мирних» регіонах, часом не розуміють знервованості екс-комбатантів, їх закритості чи інших рис, що раніше їм були не притаманні. Таке психологічне «роз'єднання» може призвести до тимчасового спалаху насильства, насамперед домашнього.

Важливо розуміти природу цього явища, його тенденції та наслідки і застосовувати адекватні заходи для зменшення ризиків.

Особи, які пережили сексуальне насильство в контексті війни в Україні, часто позбавлені доступу до правосуддя, належних послуг і психологічної підтримки, що призводить до їх вторинної віктимізації.

---

1. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки/ кол. авт. Київ, 2017. 264 с.

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08 вересня 2005 року № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

ЗЬОЛКА Валентин,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

В умовах неконвенційної війни що ведеться Російською Федерацією проти Українського народу агресором вчиняються злочини, які кваліфікуються усім цивілізованим світом як злочини проти людяності та є грубими порушеннями правил та звичаїв війни. Так зафіксовані факти порушення росіянами та їх найманцями правил поведження з військовополоненими, застосування заборонених міжнародним правом мін, снарядів та інших боєприпасів, використання хімічної зброї, ціленаправлене нанесення нищівних ударів по цивільному населенню та цивільній інфраструктурі, здійснення терористичних актів з використанням об'єктів атомної енергетики та погрози застосуванням ядерної зброї і цей список щодня, в умовах триваючої неоголошеної війни, поповнюється новими доказами віроломства противника. Однак, найбільш цинічними злочинами є військові злочини пов'язані з наругою над людською гідністю. Серед яких слід виокремити злочини пов'язані з сексуальним насиллям, які є відверто зневажливим, зухвалим, безсоромним ставлення до загальноприйнятих норм моралі, етики.

Кожен склад злочину має безпосереднього суб'єкта. При цьому хотілось би зазначити що поряд з відповідальністю безпосередніх виконавців до відповідальності мають бути притягнуте вище керівництво країни агресора, яке на рівні державної політики схвалило неконвенційні методи ведення війни. Підтвердженням цього є фактичний вихід у 2019 році

Російської Федерації з Женевської конвенції про захист цивільного населення під час міжнародних воєнних конфліктів та додаткових протоколів до неї.

Нажаль, ми не можемо навести результати аналізу статистичних даних пов'язаних з кримінальним провадженням у справах вчинених в умовах російської агресії через закритість відповідних реєстрів. Але слід визнати, що жінки, чоловіки, дівчата та хлопці стають жертвами сексуального насильства. Проте в силу пануючих в країні агресора міфів та стереотипів, які породжують дискримінаційне ставлення до однієї статі, жінки та дівчата більше за інших страждають від сексуального насильства в умовах повномасштабної агресії Росії проти України.

Сексуальне насильство в умовах воєнного конфлікту має руйнівні наслідки і впливає не лише на жінок, які стали жертвами, але й і на чоловіків (чоловіка, батька, сина). Ці наслідки відчутні досить тривалий період, вони консервують сам військовий конфлікт, роблять будь яке перемир'я чи мир нестабільними, мають серйозні негативні демографічні наслідки.

Загальні міжнародні стандарти протидії сексуальному насильству містяться у таких універсальних актах, як Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка закріплює визначення загального поняття «дискримінація щодо жінок», зобов'язання держав щодо удосконалення національного законодавства, зокрема кримінального, щодо недопущення дискримінації жінок.

До міжнародних актів даної групи слід віднести Женевські конвенції про захист жертв війни, які охоплюють чотири універсальних міжнародних договори: Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях; Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі. Конвенція про поводження з військовополоненими; Конвенція про захист цивільного населення під час війни.

Процесуальним актом, який визначає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду є Римський статут міжнародного кримінального суду.

Ще одним актом, який містить універсальні норми є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), у якій міститься визначення ключових понять, зокрема: «насильство щодо жінок» та форми насильства стосовно жінок, за котрі повинна бути передбачена кримінальна відповідальність.

Крім того, слід зазначити ще один важливий акт: Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті, який містить норми що мають юридичну силу рекомендацій, але може застосовуватися як інструмент підтримки діяльності національного та міжнародного правосуддя та спеціалістів-практиків в сфері прав людини для ефективного та спрямованого на захист документування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом та звірствами.

Значну нішу у системі правових основ протидії сексуальному насиллю в умовах конфлікту займають резолюції Ради Безпеки ООН, зокрема ті, що формують порядок денний «Жінки, мир, безпека». Серед них слід зупинитись на Резолюції «1325» від 31 жовтня 2000 року у якій РБ ООН закликає всі сторони в збройних конфліктах вживати спеціальних заходів для захисту жінок і дівчат від насилля зумовленого статеву приналежністю, особливо від зґвалтування та інших форм сексуальних знущань та насилля. Наголошується що всі держави несуть відповідальність за те, щоб покласти кінець беззаконню та здійснювати судове переслідування осіб, винних у воєнних злочинах, зокрема що стосуються сексуального та інших форм насилля по відношенню до жінок та дівчат.

РБ ООН у Резолюції 2106 від 24 червня 2013 року заявляє, що сексуальне насилля, коли воно використовується і заохочується у якості методу чи тактики ведення війни може призвести до суттєвого загострення і затягування збройного конфлікту та перешкоджає встановленню міжнародного миру і безпеки, підкреслює що прийняття ефективних заходів з метою попередження таких актів сексуального насилля та реагування

на них у значній ступені сприяють підтримання миру і безпеки, і наголошує на необхідності суттєвого збільшення участі жінок у проведенні превентивних та захисних заходів.

Відмічає, що сексуальне насилля може кваліфікуватися як злочини проти людяності або є складовою – геноциду. Нагадує про те, що галтування та інші серйозні форми сексуального насилля в умовах збройного конфлікту є воєнними злочинами.

У висновках, ми обмежимося лише окремими пропозиціями які стосуються необхідності переопрацювання етичних кодексів поведінки військовослужбовців з метою приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів та прогресивних практик протидії сексуальному насиллю. Важливим аспектом є доопрацювання освітніх компонентів підготовки військових та правоохоронців, з метою ефективного формування емпатії до жертв сексуального насилля, навичок розслідування відповідних злочинів та ефективної профілактики сексуального насилля.

КАМИШНИКОВ Богдан,
*курсант 333 навчальної групи
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ЖІНКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

У сучасному світі жінки все частіше стають рушійною силою суспільства. Нині вони менше сумніваються у власних здібностях, готові брати на себе відповідальність та вирішувати складні завдання. Вони не бояться викликів і проблем та ладні долати будь-які труднощі, аби досягти висот в омріяній професії, а тому обов'язок будь-якої демократичної держави полягає у наданні жінкам рівних із чоловіками можливостей для побудови кар'єри. Потенціал жінок величезний і полягає у їхньому внеску не лише в соціальний та економічний прогрес, але й у сектор безпеки й оборони.

Дане питання вивчали такі вчені як Н. Грицяк, К. Б. Левченко, Т. О. Марценюк, Т. Мельник, К. І. Чижмарь.

Важливість гендерної рівності у сфері безпеки й оборони вже давно визнана правозахисниками усього світу та викладена у низці резолюцій Ради Безпеки ООН (РБ ООН) щодо жінок, миру та безпеки. Так, 31 жовтня 2000 року було прийнята Резолюція 1325, в якій наголошується на важливості ролі жінок у вирішенні конфліктів та запобіганні їм, проведенні мирних переговорів, розбудові та підтримці миру, гуманітарному забезпеченні та відновних діях, а також підкреслюється важливість їхньої рівноправності та участі у всіх заходах щодо підтримки та сприяння миру та безпеці. У Резолюції 1325 міститься заклик до всіх суб'єктів активізувати залучення жінок та враховувати гендерні аспекти у всіх операціях ООН з питань миру та безпеки. Увага акцентується на необхідності вжиття всіма учасниками збройних конфліктів спеціальних заходів для

захисту жінок та дівчат від гендерного насильства, особливо зґвалтування та інших форм сексуального насильства [1, с. 106].

Представлення матеріалів про жінок у засобах масової інформації залишається досить стереотипним і дискримінаційним. За даними моніторингу новин восьми загальнонаціональних телеканалів, десяти загальноукраїнських Інтернет-видань та семи друкованих видань, який було проведено громадськими організаціями «Інститут масової інформації» та «Детектор медіа» у жовтні 2017 р. на замовлення Національного демократичного інституту, ролі експертів журналісти залучають жінок лише у 19% випадків.

Причому найчастіше жінки коментують соціальні теми, виступають учасниками кримінальної хроніки або «жовтих» новин, у той час як чоловіки коментують політичні та економічні теми.

Приблизно така ж динаміка збереглася і в 2022 році. Ця статистика є сигналом до втілення змін, що спрямовані на формування нового світогляду щодо ролі жінки в суспільстві загалом і в секторі безпеки і оборони зокрема.

Шлях трансформацій, яким йдуть сьогодні більшість європейських держав світу, відповідає одному з найважливіших трендів ХХІ століття – формуванню культури гендерно чутливої комунікації. Це передбачає побудову нової гнучкої системи статеворольової ідентифікації (комунікативної поведінки), яка не визнаватиме і не підтримуватиме контрверсійних суджень стосовно ролі жінки в суспільстві.

В Іспанії битва за гендерно чутливу мову розпочалась у 1930 роки, коли такі жінки, як Клара Кампоамор, яка виборювала жіноче виборче право, та Долорес Ібарурі, яка в 1944 стала Першим секретарем Комуністичної партії Іспанії та лідером антифашистського руху. Деякі словники, зокрема німецький Duden наприкінці минулого року почав вносити зміни в статті на своєму веб-сайті для іменників, які стосуються людей – всього їх близько 12000, щоб додати жіночі версії.

Важливість побудови гендерно чутливої комунікації визнають вищі навчальні заклади різних країн світу, зокрема,

Австрії, Швейцарії. Інклюзивний мовний посібник, розроблений Базельським університетом, найстарішим університетом Швейцарії, також охоплює питання, що стосуються несексистської мови. Віденський університет також має керівні принципи та рекомендації щодо використання ґендерно-інклюзивної мови [2, с. 3].

Жінки обіймають посаду командира роти (батареї): 2 у званні майор, 6 старших лейтенантів, 4 лейтенанти, всього – 12 осіб. На посаді начальника відділення (групи, служби) жінки несуть службу у кількості: 24 полковники, 70 підполковники, 121 майор, 116 капітанів, 205 старший лейтенантів, 119 лейтенантів, 59 молодший лейтенантів, всього 714 військовослужбовців. Начальниками відділу є 20 полковників жінок, 27 підполковників жінок, 11 майорів жінок, 10 капітанів жінок, 5 старших лейтенантів жінок, 1 лейтенант жінка, 1 молодший лейтенант жінка, а всього – 75 осіб. На посаді заступника начальника управління перебуває 10 військовослужбовців-жінок, серед яких: 8 полковниць, 1 підполковниця, 1 старший лейтенант. Начальником управління є 5 жінок військовослужбовців: 2 полковниці, 1 підполковниця, 1 майор та 1 капітан. У 2014 році 101 жінці-військовослужбовцю надано статус учасника бойових дій, у 2015 році – 1 669 жінкам, у 2016 році – 2 650 жінкам, у 2017 – 2 483 жінкам, у 2018 році – 2 701, у 2019 році – 2 293 жінкам та у 2020 році – 1 662 жінкам. Кількість жінок-військовослужбовців, які брали участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки у 2013–2020 роках склала у 2013 році – 2, у 2014 році – 1, у 2015 році – 1, у 2016 році – 1, у 2017 році – 2, у 2018 році – 2, у 2019 році – 3, у 2020 році – 6 [3, с. 42].

Основні проблеми, що зумовлюють ґендерний дисбаланс на військовій службі: наявність ґендерно-корпоративного стереотипу, недостатня врегульованість адміністративно-побутових умов проходження служби, обмеження соціальних прав жінок у частині дотримання чинного законодавства з питань материнства та дитинства, заборона певних військових професій для жінок, відсутність рівних прав під час вступу на війсь-

кову службу на етапі вибору освіти, обмеженість переліку військових посад, на які можуть бути призначені військовослужбовці-жінки, відмінність статусних позицій військовослужбовців-чоловіків і жінок під час переміщення по службі, обмеження права військовослужбовців-чоловіків на звільнення з військової служби, різний порядок виконання покарань, призначених військовослужбовцям-жінкам і військовослужбовцям-чоловікам.

Потрібно тримати баланс між роботою та власним життям. При цьому ключовою стратегією є сприяння ширшій участі жінок у гідній праці через усвідомлення важливості розроблення заходів, які б допомогли узгоджувати сімейні обов'язки працівників з роботою.

Будь-яке суспільство зацікавлене в тому, щоб сім'я, яка навіть істотно змінилася, продовжувала виконувати свою основну функцію – відтворення та виховання дітей, зокрема підготовку нових членів суспільства й нових учасників виробничого процесу.

Усі працівники, як чоловіки, так і жінки, повинні мати змогу займатися трудовою діяльністю, не зазнаючи дискримінації, пов'язаної з імовірним конфліктом між їхньою роботою та сімейними обов'язками.

Національна політика щодо вирішення цієї проблеми має спрямовуватися на забезпечення реальної рівності можливостей та ставлення до працівників (чоловіків і жінок), а також до працівників із сімейними обов'язками і без них [4, с. 81].

На основі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що низький рівень залучення жінок до служби у сфері безпеки й оборони сягає своїм корінням у традиції та культурні особливості міжнародної спільноти. Як і в минулому, сьогодні роль жінки у створенні та реалізації політики у цьому секторі є, скоріше, символічною. Упередження про те, що проходити службу в армії можуть виключно чоловіки, існує навіть у сучасному світі. Однак глобалізаційні процеси висувають свої вимоги, а тому необхідність збільшення кількості жінок у лавах збройних сил зростає. Саме тому необхідність реалізації та

практичного впровадження Резолюції ООН 1325 не викликає сумнівів.

---

1. Дрозд О. Гендерна рівність у сфері безпеки й оборони: міжнародний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 10/2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/19.pdf> (дата звернення: 11.06.2022).

2. Марутян К. К. Культура гендерно чутливої комунікації в секторі безпеки і оборони. *Наукові перспективи*. 2021. № 9 (15). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/472/475> (дата звернення: 11.06.2022).

3. Боброва Ю. Ю. Актуальні питання реалізації гендерної рівності в Збройних Силах України. 2021. URL: https://www.naiou.kiev.ua/files/zakon_ukr/gender/2021_03_25/konf_250321.pdf (дата звернення: 11.06.2022).

4. Марценюк Л. В. Жінка в секторі безпеки і оборони: гармонія професійного та особистого. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/21_2_ua/%D0%9D%D0%92_2-2021_23.10.21-76-84.pdf (дата звернення: 11.06.2022).

КЛЮКІНА Тетяна,

*курсантка 3-го курсу
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ),*

НАГОРНА Олена,

*старший викладач кафедри цивільного права
та процесу факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗРОСТАННЯ РОЛІ ЖІНКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Жінки беруть активну участь у різних ролях під час російського вторгнення в Україну з 24 лютого 2022 року. Перша леді України Олена Зеленська зазначила, що «наш опір і наші майбутні перемоги набули виразно жіночого обличчя».

З початку російсько-української війни в 2014 році роль жінок в українському війську значно зросла, загальна кількість жінок, які приєдналися до Збройних сил України, зросла більш ніж вдвічі [1].

За даними Міністерства оборони, станом на грудень 2021 року в збройних силах служили 57 тисяч жінок, що становить майже 22% всього особового складу. З них близько 32 тис. – військовослужбовці (понад 12% працівників). Але після 24 лютого багато жінок вступили до територіальної оборони та військових частин.

Під час війни жінки стоять поруч із чоловіками на лінії вогню, виконуючи бойові завдання у Збройних Силах України, особливо на службі у військах територіальної оборони [1].

Жінки також служать в Національній гвардії України (торік – 5,5 тис., або 9%; понад 360 на керівних посадах) та Нацполіції (близько 22% від загального складу). У Державній службі з надзвичайних ситуацій працює 11 тисяч жінок, що також становить п'яту частину від загальної кількості. На

початку цього року 8% територіальної оборони, яка почала масово поповнюватися в останні місяці перед війною, складалася з цивільного населення та громадян усіх верств суспільства. Усі ці структури зараз захищають Україну [2].

Окрім того, багато жінок – письменниць, художниці, музиканток, готельєрок, перукарок, учительок, музейниць, жінки багатьох інших професій різного віку, зокрема й пенсіонерки, – використовують усе можливе для того, щоб наблизити перемогу над терористичною Росією. Жінки плетуть маскувальні сітки, допомагають біженцям, готують їжу захисникам і захисницям, возять з-під кордону продукти й медикаменти, надані країнами-партнерами, готують коктейлі Молотова для оборони від ворога, перекладають новини з України для іноземних ЗМІ тощо [3].

У 2015 році створено проект «Невидимий батальйон» не лише для документування та вивчення участі жінок у війні України проти Росії, а й для ліквідації всіх форм дискримінації в ЗСУ. Результати адвокаційної кампанії «Невидимого батальйону» – розширено список бойових посад для жінок, які вони фактично обіймали на війні; 2018 року прийнято Закон України «Щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях».

Попри труднощі та проблеми в операційній діяльності під час війни, в Україні залишаються та ведуть активну роботу національні та місцеві жіночі організації та ініціативи [4].

---

1. Жінки під час російського вторгнення в Україну 2022 року. URL: <https://zmina.info/articles/buty-efektyvnoyu-bojovoyu-odynuczeyu-istoriyi-zhinok-na-vijni/> (дата звернення 16.06.2022).

2. Лідерство українських жінок: на війні та після перемоги України. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/04/21/248335/> (дата звернення 16.06.2022).

3. Зі зброєю чи без. Українські жінки захищають свою державу. URL: <https://ukrainer.net/zhinky/> (дата звернення 16.06.2022).

4. Жінки становлять п'яту частину особового складу ЗСУ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3490546-zinki-stanovlat-patu-castinu-osobovogo-skladu-zsu-zelenska.html> (дата звернення 16.06.2022).

КОВАЛЕНКО Олена,
*докторка юридичних наук, професорка,
в. о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О. І. Процевського
(Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди)*

ВЕРБУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ РОСІЄЮ ДІТЕЙ У ВІЙНІ ЯК НАЙГІРШІ ФОРМИ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ: СВІТОВА НЕБЕЗПЕКА УПОВІЛЬНЕНОЇ ДІЇ

«Діти – наше майбутнє, продовження не тільки нас самих, нашого роду, нашої Держави. І як би там не було, що б ми не робили, людство завжди прагне одного – зробити світ кращим для своїх нащадків. І наші воїни, йдучи на війну, захищаючи сьогодні Україну від російської експансії, всі як один кажуть – я прийшов сюди, щоб захистити своїх дітей, щоб їм там, на вільній землі, жилося краще. Так було завжди, і так буде» [1].

В усі часи війна вважалась найгіршим злом, від якого мирні жителі завжди хотіли уберегти своїх дітей. На жаль, сьогодні пропри всі старання, діти України таки дізналися, що таке війна на власному досвіді. Війна вкрала їх дитинство, позбавила їх одного, а то й обох батьків чи навіть всієї сім'ї, змусила покинути свої будинки..., а деяких позбавила зробити й це задля власного порятунку, залишаючи на поталу окупантів, під щоденними ворожими обстрілами та бомбардуванням.

Не зважаючи на те, що наслідки воєнної агресії росії проти України ніколи вже не стерти з пам'яті наших дітей, адже вони назавжди отримали у своїй душі тавро, що викарбували російські окупанти і яке буде все життя ятрити болем і сумом, нагадуючи, що їм довелось перенести внаслідок агресивних дій ворожого сусіда України, наша держава має спрямувати свої сили на ресоціалізацію цих дітей, на розробку заходів юридичної підтримки, щоб відкрити для них можливості безпечного та

захищеного майбутнього. Тому важливою справою науковців є привернення уваги до проблем захисту дітей, що звичайно, підкреслюється саме напередодні 1 червня – Міжнародного дня захисту дітей та 12 червня – Всесвітнього дня боротьби з дитячою працею. Ці дати є не тільки святами у певному розуміння. Їх закріплення грає велику роль у привернення уваги громадськості до дитячих проблем. Міжнародний день захисту дітей – «International Day for Protection of Children» в Україні відзначається із 1998 року. У 1991 році Україна приєдналася до Конвенції ООН про права дитини, згідно з якою держави-учасниці цієї Конвенції забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини, беруть на себе зобов'язання поважати та заохочувати право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті, забезпечувати їй повноцінне дозвілля й відпочинок, сприяти наданню для цього відповідних можливостей тощо [2].

Всесвітній день боротьби з дитячою працею встановлений Міжнародною організацією праці (МОП) саме задля привернення уваги громадськості, світової спільноти та національних урядів до проблем дитячої праці та необхідності здійснення заходів щодо її ліквідації [3]. Проблема дитячої праці є настільки гострою, що «у липні 2019 року Генеральна Асамблея ООН одностайно прийняла резолюцію, якою проголосила 2021 рік Міжнародним роком ліквідації дитячої праці [4].

Проте сьогодні перед Україною і всім світом постають нові виклики у сфері захисту прав дітей у зв'язку з ескалацією насильства, бойових дій на території областей нашої держави. За інформацією пресслужби Офісу генпрокурора понад 663 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Станом на ранок 23 травня 2022 року офіційне число дітей-жертв не змінилося – 232. Зросла кількість поранених – 431 [5].

Нехтуючи усіма можливими нормами, у тому числі правилами ведення війни, росія продовжує свою негідну справу, порушення прав дітей, зокрема, порушуючи ст. 38 Конвенції про права дитини, яка визначила зобов'язання держав поважа-

ти норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до дітей у випадку збройних конфліктів вживати всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними» [2, ст. 38].

Скоюючи воєнні злочини проти мирного населення, росія використовує дітей у збройних конфліктах, застосовуючи дітей у найганебніших формах людської діяльності, порушуючи п. xxvi статті 8 Римського статуту міжнародного кримінального суду [6], відповідно до якого дії щодо вербування і використання дітей у міжнародному збройному конфлікті є воєнним злочином. Злочин вербування і використання дітей полягає у залученні їх не тільки до безпосередньої участі у бойових діях зі зброєю у руках, а й для виконання допоміжних функцій. Більше того, сторони конфлікту мають обов'язок запобігати участі дітей у бойових діях.

Ці дії також підпадають під формулювання правової конструкції «найгірші форми дитячої праці», яка заборонена Конвенцією МОП №182 «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці» 1999 р. [7, п.а ст. 3]. Отже, вербуючи та використовуючи дітей у збройних конфліктах, росія скоює страшні речі. Більш того, вона цими ганебними вчинками закладає бомбу повільної дії: це не тільки вражає страшно, а ще й підступно, бо росія здійснює незаконні дії щодо дітей, змушуючи відчувати цей негативний вплив не тільки ззовні, а ще й змушує дитину здійснювати активні дії, які є результатом перетворення дитини на монстра: істоту, що не має свого коріння, не відчуває жалю, не знає емпатії, може підняти руку на ближнього, застосувати зброю... Ця країна-агресор позбавляє дитину всього людського, – тих якостей, що роблять людину людиною. Вона позбавляє дитину людської подоби саме через перетворюючий вплив праці, використовуючи цю силу праці як цілеспрямованої свідомої діяльності людини у негативному руслі.

Цікаво, що об'єктом цих найгірших форм дитячої праці виступають не тільки українські діти, але й діти держави-агресора. Бо, «рішення державних органів Російської Федерації протягом російсько-українського міжнародного збройного конфлікту свідчать про її наміри використовувати власних дітей у бойових діях. Йдеться про наказ міністра оборони РФ від 15 березня 2022 року «Про організацію залучення членів військово-патріотичного громадського руху «Юнармія» до проведення спеціальної операції на території України». Наразі немає підтверджених фактів безпосереднього залучення Росією дітей-солдатів у війні проти України, однак видання вищезгаданого наказу безперечно свідчить про наявність таких намірів» [8].

Воєнні злочини, які вчинені росією, не мають виправдання. Вони є злочинами проти людяності і людства. Вони позбавили і продовжують позбавляти нас найдорожчого: дітей – нашого майбутнього, перекреслюючи можливості навіть тих, що залишаються в живих. І тому має бути покарана за це.

«Міжнародний кримінальний суд вже має сформовану практику з притягнення до відповідальності за вчинення такого воєнного злочину. Першою і найбільш відомою у цій категорії є справа проти Тома Любанги Д'їло, засудженого до 14 років позбавлення волі у березні 2012 року за вербування дітей молодших 15 років до «Патріотичних сил за визволення Конго» та залучення їх до активної участі у бойових діях. Більше того, Любанга був засуджений за використання не тільки хлопчиків на лінії зіткнення, але й дівчат, залучених до виконання різних допоміжних робіт і функцій» [8].

Наразі справа всіх цивілізованих держав світу зараз – зупинити безчинство росії і врятувати дійсність та майбутнє дітей, виконати свої зобов'язання, визначені ст. 39 Конвенції про права дитини, а саме: «держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих

гідність видів поведінки, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини» [2].

---

1. Фріз І. Діти – це продовження нас самих, продовження України. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2712220-diti-ce-prodovzenna-nas-samih-prodovzenna-ukraini.html>.

2. Конвенція про права дитини. 20.11.1998. ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

3. 12 червня – Всесвітній день боротьби з дитячою працею. Державна служба України з питань праці. 12 червня 2020. URL: <https://dsp.gov.ua/12-cherwnia-vsesvitnii-den-borotby-z-dytiachoiu-pratseiu-2/>.

4. Папа: дитяча праця – це позбавлення дітей людської гідності. Католицький Медіа-центр Конференції римсько-католицьких єпископів в Україні. URL: <http://kmc.media/2021/11/20/papa-dytuacha-prasya-ce-pozbavlennya-ditey-lyudskoyi-gidnosti.html>.

5. Внаслідок агресії РФ в Україні загинули 232 дитини, 431 – поранено. *Офіс генпрокурора. Цензор нет*. URL: https://censor.net/ua/news/3343124/vnaslidok_agresiyi_rf_v_ukrayini_zagynuly_232_dytny_431_poranen_o_ofis_genprokurora.

6. Римський статут міжнародного кримінального суду. 17.07.1998. ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

7. Про заборону та негайні заходи ліквідації найгірших форм дитячої праці: Конвенція МОП №182 від 17.06.1999 р. / Конвенції та рекомендації ухвалені Міжнародною організацією праці (1965–1999 р.): в 2 т. Женева: Міжнародне бюро праці. С. 1542–1545.

8. Заворотько І, Короткий Т., Кориневич А. Які воєнні злочини вчиняє Росія проти дітей України та як їх кваліфікує міжнародне право. *Zmina*. 19.05.2022. URL: <https://zmina.info/articles/yaki-voyenni-zlochynuvchynuaye-rosiya-proty-ditej-ukrayiny-ta-yak-yih-kvalifikuye-mizhnarodne-pravo/>.

КОТЕЛЬВА Катерина,
*суддя, тренерка Національної школи суддів України
(Галицький районний суд м. Львова)*

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИНЦИПУ «НАМІБІЙСЬКІ ВИНЯТКИ»: ЧИ МОЖУТЬ ВИДАНІ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ ДОКУМЕНТИ БУТИ ДОКАЗОМ У СУДІ

Судовий захист прав людини є базовим елементом в системі заходів щодо забезпечення прав і свобод людини в державі.

Саме на суди покладається виконання місії впровадження принципу верховенства права.

Радянські та пострадянські судові процеси базувалися на принципі «верховенство закону», коли прийняті державою нормативно-правові акти застосовувалися судами незалежно від того, чи відповідають вони Конституції, принципам права, чи є вони справедливими.

Конституційний суд України в своєму рішенні від 2 листопада 2004 року у справі № 15-рп/2004 за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України роз'яснює:

«Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються

якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права».

Отже, висновок суду викладений в судовому рішенні за результатами розгляду справи має **ґрунтуватися** не тільки на законі, а й відповідати принципам права. Така узгодженість є запорукою його справедливості. Судове рішення стає зрозумілим та переконливим, оскільки базується на загальнолюдських цінностях, досвіді, цивілізаційних надбаннях людства.

Окреслюючи проблематику, можна виділити такі проблемні напрямки, пов'язані з застосуванням принципів права в судовій практиці:

1. Місце правових принципів в системі джерел права (Яку сходинку в ієрархії джерел займають принципи?).

2. Перелік (реєстр) принципів.

3. Застосування позитивістського та доктринального підходів (Чи може суд застосувати принципи, які не передбачені/не прописані в законодавстві чи до застосування підлягають лише принципи, закріплені законом?)

4. Які дії суду в разі, якщо закон не відповідає правовому принципу (Чи може суд ігнорувати закон, який протирічить певному правовому принципу?).

Цікавим є приклад застосування судами України міжнародного принципу «намібійські винятки», який був сформульований у Консультативному висновку Міжнародного суду ООН від 21 червня 1971 року «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії» та був покликаний захистити права людини на окупованих територіях.

Принцип полягає в тому, що суди повинні визнавати документи, видані окупаційною владою, як доказ, якщо

невизнання таких документів веде за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян, а розгляд судами таких документів не означає визнання окупаційної влади.

Європейський суд з прав людини у справі «Кіпр проти Туреччини» застосовуючи принцип «намібійські винятки» зазначав, що життя мешканців на окупованих територіях йшло своєю чергою; суди не можуть просто ігнорувати дії таких органів влади; протилежний висновок означав би цілковите нехтування всіма правами мешканців цієї території.

Українські суди також застосовують зазначений принцип, вирішуючи справи про встановлення фактів народження, смерті або реєстрації шлюбу на тимчасово окупованих територіях, захищаючи права мешканців цих територій.

Під час війни суспільні відносини змінюються швидко, в законодавстві утворюються прогалини та колізії. Роль суду в даному випадку виглядає вирішальною, оскільки саме через судові рішення може бути відновлено справедливий баланс інтересів в умовах недостатнього нормативного регулювання певних правовідносин.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що принципи права з площини їхнього наукового дослідження мають вийти у площину правозастосування. Рішення, мотивоване на підставі не тільки законів, а й принципів права, стає цільним, зрозумілим та справедливим.

Також вважаю необхідним законодавчо закріпити норму, яка дозволить суду не застосовувати несправедливий закон, який протирічить правовому принципу.

КУСТОВСЬКА Ірина,
*доцентка кафедри іноземних мов
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького),*

ЛОМАКІНА Ірина,
*студентка
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ЖІНКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Гендерна нерівність є у кожній країні світу, незалежно від того, чи це мало забезпечена країна, чи високо розвинена держава. Проблема гендеру стоїть досить гостро майже у всіх державах. Ця проблема є актуальною і реальною зі своїм минулим і майбутнім й передбачає постійну боротьбу за поліпшення якості життя жінок повсюди, впровадження механізмів антидискримінаційної політики у всіх сферах суспільного життя.

Основними документами, в яких викладені права щодо рівності українських жінок і чоловіків, є Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків», постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834 «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року». Однак, попри всю серйозність згаданих документів, подолання домінування чоловіків у політичних процесах, створення на державному рівні сприятливих умов залучення жінок до прийняття управлінських рішень все ще залишаються актуальними для державної гендерної політики в Україні. А отже і питання гендерної рівності, впровадження в життя гендерної політики в Україні повинні стати об'єктом особливої уваги науковців країни.

Гендерна стратегія базується на таких принципах як відкритість, прозорість, рівність прав і можливостей, комплек-

ність і системність. Так, до прикладу, порівнюючи зайнятість в освітній сфері, слід звернути увагу на таку статистику: 98,6% викладачів – жінок викладають різні дисципліни у школах, садочках, тоді як чоловіки займають більше половин викладацьких посад у ВНЗ [1].

Проявом демократії є гендерний підхід, так як кожна особа має рівні права і обов'язки і не може бути дискримінована за ознакою своєї статі. Законодавство України розробляє стратегії для створення однакових умов в управлінській діяльності, що забезпечить однакове ставлення як до чоловіків так і до жінок через підписання міжнародних договорів, ухвалених Україною. Виділяють дві форми дискримінації: перша закріплена законодавчо, друга нерівність – неофіційно, заснована на соціальних традиціях, звичаях та уявленнях [2]. У зв'язку із стереотипним уявленням після отримання військового звання жінці досить важко досягти успіху у службі, оскільки жінку у ролі керівника не сприймають і їй необхідно сформуванати процес та виконання службових обов'язків, представити себе як гідного керівника і отримати повагу і довіру колективу.

На тлі останніх подій, що трапилися в Україні, досить часто підіймається питання гендерної рівності. В результаті подій, які розвиваються на території України з 2014 році кількість жінок, що бажають розпочати військову кар'єру значно зросла. До кінця 2020 року загальна кількість жінок – військовослужбовців налічувала вже 31 тисячу 758 осіб. Ми робимо невеликі кроки щодо рівності жінок і чоловіків у військовій сфері, але часто рівність сприймають як однаковість, а це є помилка. Оскільки жінки ніколи не будуть однаковими з чоловіками, слід враховувати особливості жіночого організму та її фізичної сили. На сьогоднішній день немає офіційної інформації про те, скільки саме жінок захищають Україну зі зброєю у руках, але їх точно вагома частка. У зв'язку з ситуацією, яка розгорнулася на теренах України щодо вторгнення та порушення територіальної цілісності наших кордонів та бажання заволодіти частиною наших територій, усі військовослужбовці, незважаючи на стать в перші ж хвилини розпочали захист

держави. Ніхто не очікував таких жахливих подій та наслідків, ніхто не може залишитися осторонь питань, які стосуються оборони. В теперішніх умовах війни ми не можемо сподіватися на позитивні результати для країни без активної боротьби незалежно від статі. В перші години, дні жінки зайняли військові позиції на рівні з чоловіками, доказом є кількість полонених військових жінок, які на передовій здійснювали опір окупантам. Також велика кількість жінок – волонтерів, або ж тих, хто виконує іншу роботу задля перемоги України. Армія є обличчям суспільства, яке захищається проти фашистської навали. Всі військові є однією великою родиною, бо весь біль і страх проходили разом, переживали страждання, втрату і гордість під час боротьби. Існує своєрідний зв'язок між військовослужбовцями і мирним населенням, бо кожен, хто пішов до армії, бере до рук зброю для захисту своєї країни і сім'ї.

Оскільки Україна рухається до вступу у НАТО, то у нас відбуваються зміни в секторі безпеки та оборони, що є досить позитивним та переконливим, оскільки нам слід стати військовою державою в усіх розуміннях цього слова і гендерні питання тут далеко не на останньому місці. На сьогоднішній день є ще серйозні прогалини у гендерній рівності на військовій службі: присутні домагання від товаришів по службі, і такі злочини погано розслідуються через відсутність визначення сексуального насильства під час конфлікту та несвоєчасність ухвалення нормативно-правових документів, спрямованих на забезпечення гендерної рівності в секторі безпеки й оборони (наприклад – Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік, яка була підготовлена наприкінці 2019 року, але ухвалена аж у кінці травня 2020-го).

Водночас за відгукми командирів військових частин та підрозділів саме військовослужбовці-жінки найбільш ретельно та старанно виконують свої службові обов'язки. Основними позитивними моментами у військовій службі жінок за оцінками їх колег є велика працездатність, внутрішня самодисципліна, відповідальність за доручену справу, професіоналізм. Присутність жінки у військовому колективі значно пом'якшує

морально–психологічну атмосферу, в результаті якої змушує начальників бути більш стриманими у своїх висловлюваннях, зростає культура взаємостосунків між військовослужбовцями в самому колективі. До того ж частка порушень військової дисципліни жінками – мінімальна.

На основі вище сказаного можемо зробити висновок, що гендерна нерівність – актуальна та глобальна проблема сучасного суспільства, яка розпочала підійматися і обговорюватися ще в останні десятиліття ХХ століття і залишається гострою і сьогодні. Основними причинами гендерної нерівності в Україні можна вважати гендерні стереотипи, які досить важко викорінити, і як результат неможливість жіночої статі повністю реалізувати себе та свій потенціал у військовій сфері.

---

1. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. *Центр Разумкова*. 2016. Видавництво «Заповіт», 2016. С. 1–244. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Gender_rivn.pdf

2. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidgotovleno-metodichni-rekomendaciyi-z-integraciyi-gendernih-pidhodiv-u-sistemu-pidgotovki-fahivciv-dlya-sektoru-bezpeki-i-oboroni-ukrayini>

ЛІСЦИНА Юлія,
*кандидатка юридичних наук, доцента,
доцентка кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ЗАСІБ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ: ДОСВІД МІЖНАРОДНИХ ПРАКТИК

З моменту, як людство почало вести війни, ці війни завжди супроводжуються із застосуванням умисного сексуального насильства від якого страждають діти, жінки, чоловіки.

Сексуальне насильство є злочином з точки зору міжнародного права і з точки зору гуманітарного права, діючого в період збройного конфлікту. Сексуальне насильство забороняється міжнародним правом, оскільки воно прирівнюється до злочинних діянь, які являють собою загрозу фізичної недоторканності постраждалої особи, до тортур чи іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, видам поведження. Так, деякі міжнародні конвенції і організації прямо визнають згвалтування формою тортур, наприклад, Міжамериканська конвенція щодо запобігання, покарання та викорінення насильства щодо жінок, Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок.

Протягом тривалого часу згвалтування, як одна із форм сексуального насильства розглядалося як неминуча проблема воєнного часу та не відокремлювалося від інших актів насильства проти цивільного населення. Проте у колишній Югославії та Руанді згвалтування проявило себе як масове явище й у своєму роді засобом ведення війни.

Сексуальне насильство офіційно визнається сьогодні міжнародним кримінальним правом, як воєнний злочин, якщо воно вчинено в період збройного конфлікту міжнародного чи неміжнародного характеру, і як злочин проти людяності, якщо вчиняється в рамках систематичних нападів на цивільне населення.

Міжнародні кримінальні трибунали по Руанді і по колишній Югославії, а також Міжнародний кримінальний суд своєю практикою розширили визначення поняття зґвалтування, включивши в нього ситуації, коли зґвалтування стає не ізольованим і окремим злочином, а використовується повномасштабно, як засіб ведення війни. Крім того, враховуючи вплив воєнної ситуації і масове насилля, трибунали пом'якшили умови, пов'язані з доказуванням відсутності істинної згоди постраждалої особи [1].

Постанова по справі колишнього мера Жан-Поля Акайесу, в якій Акайесу визнається винним у вчиненні зґвалтування, кваліфікованого, як злочин проти людяності, стало першим міжнародним вироком, який дав визначення зґвалтування, що в подальшому, стало важливим прецедентом. В цій справі Судова камера Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді використала широке тлумачення зґвалтування, визначивши його, як проникнення сексуального характеру, вчиненого над сторонньою особою з використанням примусу. Міжнародний трибунал підкреслив, що акти сексуального насильства не повинні спиратись на доказ лише із залученням механічних описів, обмежених певними частинами тіла.

Важливим, і надзвичайно актуальним, особливо для України зараз є те, що в даній справі міжнародні судді вперше визнали, що зґвалтування може представляти собою геноцид, якщо ці дії вчиняються з безпосередніми намірами повністю або частково знищити яку-небудь національність, етнічну, расову чи релігійну групу.

Судді встановили, що у випадку з Руандою сексуальне насильство було невід'ємною частиною процесу знищення етнічної групи тутсі, що зґвалтування були систематичними і були вчинені виключно проти жінок тутсі, що свідчило про особливий умисел, який дозволяє кваліфікувати дані дії як геноцид [2]. Крім того, Міжнародний трибунал визнав, що примусова вагітність за певних умов також може вважатись геноцидом, якщо таке діяння спрямоване на запобігання народжуваності в одній із захищених груп.

Сексуальне насильство під час Боснійської війни представляли собою в сукупності політику масового системного насилля, що були спрямовані проти жінок. Хоча ці злочини вчиняли представники усіх етнічних груп, які брали участь у конфліктів, проте переважна більшість зґвалтувань були вчинені Армією Республіки Сербії, які використовували сексуальне насильство над жінками, як інструмент терору і як важливий тактичний елемент етнічних чисток. Оцінки кількості жінок, які стали жертвами зґвалтувань під час Боснійської війни, коливаються від 10000 до 50000 людей. Більш-менш точні дані встановити важко, оскільки, кількість незареєстрованих випадків насильства над жінками значно перевищує кількість зареєстрованих випадків [3].

Міжнародний кримінальний трибунал по Югославії визнав систематичне зґвалтування і сексуальне поневолення під час війни злочинами проти людяності, що уступає за тяжкістю лише геноциду. Хоча трибунал і не розглядав кваліфікацію масових зґвалтувань, як геноцид, багато правозахисників, виходячи з організованого та систематичного характеру масових зґвалтувань боснійок, прийшли до висновку, що ці зґвалтування були частиною більш широкої програми геноциду, а сербська армія проводили політику геноцидальних зґвалтувань проти етнічної групи боснійських мусульман.

Стаття II Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. визначає геноцид, як вчинення будь якої із заборонених дій з наміром знищити, повністю або частково, будь яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) вбивства членів групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членами групи; с) умисне створення таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення групи; d) вжиття заходів, розрахованих на запобігання народженню дітей; e) примусова передача дітей до іншої групи [4].

За останні 100 днів ведення повномасштабного російського вторгнення в Україну є дані, які можуть свідчити про вчинення російською владою та їх військовослужбовцями

злочинів геноциду на території України: масові вбивства цивільного населення, позбавлення свободи, катування, розстріли, знищення цивільної інфраструктури, використання голоду як методу ведення війни; вивезення цивільного населення та дітей на територію росії.

Що ж стосується сексуального насильства, очевидно, воно використовується, як один із засобів геноциду українського народу.

---

1. DE BROUWER A.M., *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*, Antwerpen: Intersentia, 2005, 570 p.

2. Програма просветительской деятельности «Геноцид тутси в Руанде» в 1994 году и ООН. URL: <https://www.un.org/ru/preventgenocide/rwanda/backgrounders.shtml>. (дата звернення: 01.06.2022 р.).

3. In Bosnia and Herzegovina, stigmatization persists for victims of wartime sexual violence. URL: <https://trialinternational.org/latest-post/in-bosnia-and-herzegovina-stigmatization-persists-for-victims-of-wartime-sexual-violence/> (дата звернення: 01.06.2022 р.).

4. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 01.06.2022 р.).

МІРОШНІЧЕНКО Валентина,
*докторка педагогічних наук, професорка,
начальниця кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

РІВНІ МОЖЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

Україна зробила свій цивілізаційний вибір на користь демократії. Сьогодні ціною життя багатьох українців доводиться відстоювати його. Попри ті звірства та безчинства, які принесла на нашу землю російська агресія, сьогодні формується новий світогляд українців, у тому числі щодо ролі жінки у суспільстві.

Мова йде про гендерну рівність. Вона є одним із індикаторів, який демонструє наскільки розвинутою і демократичною є держава. Країни з високими показниками представництва жінок у різних державницьких та політичних інституціях не лише демонструють високий рівень забезпечення громадянських прав та свобод. Вони є краще розвинуті економічно, оскільки створюють умови для політичного й культурного різноманіття, толерантності, інклюзивності та міжособистісної довіри. Саме тому гендерна політика в Україні, особливо в умовах обраного курсу на утвердження європейських демократичних цінностей постає зовсім у новому, актуальному світлі. Як результат, вимагає утвердження цінності гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і різних його інституціях зокрема.

Гендерні ролі не виникають одразу з народженням дитини, вони розвиваються залежно від багатьох умов і чинників протягом людського життя. Цей розвиток має свої закономірності та суперечності. Від нього залежить характер життєвого сценарію людини, стиль життя та стратегії поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях [1, с. 141].

У низці міжнародних нормативно-правових документів зафіксовано питання забезпечення гендерної рівності. Зокрема, у Загальній Декларації прав людини, Конвенції про політичні права жінок, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та інших документах відображено особливості правового статусу чоловіків та жінок їх рівні можливості брати участь у всіх сферах життя суспільства. Українське законодавство також має низку нормативно-правових актів у яких відображені питання гендерної рівності. Зокрема, у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» закріплено визначення поняття гендерної рівності як рівного правового статусу жінок та чоловіків та рівних можливостей для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Метою гендерної рівності є не лише зрівняння у правах жінок та чоловіків, але й наділення їх життя можливостями та шансами, як бути рівними. Політика рівних можливостей – це не про перевагу жінок над чоловіками та надання їм привілеїв лише за ознакою статі. Гендерна політика – про рівний доступ до можливостей. Кожен має бути вільним у своєму виборі.

У прикордонному відомстві приділяється належна увага реалізації державної політики забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок. Це викликано головним чином тим, що відомство перебуває у стані трансформації та розвитку. Зasadничою ідеєю впровадження гендерної рівності є те, що жінки мають такі самі права та обов'язки як і чоловіки. З огляду на цю обставину участь у функціонуванні прикордонного відомства має бути рівнозначною чоловічій. Основними якостями жінок, які цінуються під час проходження служби, за оцінками їх колег, є висока працездатність, внутрішня самодисципліна, відповідальність за доручену справу, професіоналізм тощо. З присутністю жінок пов'язане пом'якшення морально-психологічної атмосфери у військових колективах, що змушує керівників та начальників бути більш стриманими і головне – значно підвищується культура взаємостосунків між військово-службовців в самому колективі. Також закріплюється принцип

за яким жінки проходять військову службу на рівних засадах із чоловіками, що включає рівний доступ до посад і військових звань та рівний обсяг відповідальності під час виконання обов'язків військової служби.

Отже, врахування гендерної складової у процесі розвитку Державної прикордонної служби України сприятиме підвищенню ефективності її діяльності. Рівні можливості для військових-чоловіків та військових-жінок, у тому числі щодо можливості розвитку кар'єри, забезпечення захисту батьківства є одним із пріоритетів у сфері прав людини. Упровадження гендерної рівності у військових інституціях означає поєднання досвіду, знання та інтересів чоловіків та жінок. Зважаючи на те, що у цій галузі є суттєва перевага чоловіків й діє низка чоловічих стереотипів щодо ролі й можливостей жінок у суспільному житті, впровадження гендерного підходу означатиме визнання цінностей соціальної справедливості, використання соціального та професійного потенціалу жінок у розбудові прикордонного відомства. Рівності статусів жінок та чоловіків у суспільстві можна досягти в суспільстві, яке сприйматиме як аксіому те, що жінка є активним суб'єктом громадянського суспільства та державотворення, а не лише об'єктом державного захисту.

---

1. Кизима І. І. Гендерні підходи в системі післядипломної педагогічної освіти України: (кінець ХХ – початок ХХІ століття): дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Львів, 2016. 226 с.

dr Ewa MICHAŁKIEWICZ-KĄDZIELA,
*Faculty of Law and Administration,
University of Szczecin (Poland)*

**THE SITUATION OF WOMEN
DURING ARMED CONFLICTS –
SELECTED ASPECTS OF INTERNATIONAL LAW**

The situation of women during armed conflicts is discussed during the outbreak of subsequent wars. It is recognized that women and children are the main victims of physical and psychological violence and are more likely to die. On the basis of these observations, international organizations are trying to undertake activities aimed at providing women and children with special protection during the war and guaranteeing appropriate punishment of people who commit war crimes against these social groups. However, it should be considered whether the measures taken so far are sufficient, and if not, how should they be modified to ensure effective protection and equal treatment of women?

From the perspective of international law, a lot has been done in the protection of women's rights during hostilities, including the introduction of binding and non-binding legal acts, as well as the establishment of new entities that believe in preventing violence against women. It should be noted that as early as 1998, under the Rome Statute of the International Criminal Court, it was accepted that crimes such as rape, forced prostitution, forced pregnancy, forced sterilization and all other forms of sexual violence were recognized as crimes against humanity and crimes at the same time. war. The United Nations, however, played a major role in protecting women's rights during military operations. One of the most important legal solutions adopted is the UN Security Council Resolution 1960 (2010), including resolutions 1325 (2000) and 1820 (2008) on women, peace and security, which introduced a mechanism allowing for the gathering and disclosure of personal data of persons committing sexual violence in the course of armed conflicts.

Thanks to this step, it became possible to publish information about sexual crimes committed during the war, which was to be, firstly, a preventive measure discouraging such crimes, and secondly, a certain discomfort for people who, however, had committed such an act. The effectiveness of this mechanism was to be motivated by social stigma, which would be a consequence that a sex offender would have to face after returning from the war.

The next step by the United Nations to protect women in war was first the appointment of the UN Secretary General's Representative for Sexual Violence in Armed Conflicts in 2010, and this was later backed by the creation of the United Nations Representative on Sexual Violence in Conflict. The task of both representatives is to monitor cases of sexual violence in the world's armed conflicts.

Another entity that is involved in combating violence against women during the war is the UN Committee for the Elimination of Discrimination against Women. This committee has control tools at its disposal which enable it to then issue recommendations to states, especially after the end of a conflict. They are mainly divided into recommendations aimed at involving women in the processes of rebuilding the state and introducing restorative justice, as well as recommendations aimed at compensating for harm and providing women with comprehensive care by the state¹.

The so-called National Action Plans, which are «a strategy for preventing and combating sexual violence, also in the international dimension, through the appropriate preparation of government and public structures (mainly the armed forces, police, social services)»².

The European Union is also involved in preventing the violation of women's rights during armed conflicts, which responds

---

¹ Sękowska-Kozłowska K. Konflikty zbrojne a prawa kobiet w świetle praktyki Komitetu ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Kobiet, *Przegląd Strategiczny*, 2013, s. 240.

² Domagała A. *Przemoc seksualna w konfliktach zbrojnych*, [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Lisowska, Wrocław, 2014, s. 273.

to every case of violation of human rights during a war. It is worth noting that the European Union adheres to the guidelines resulting from legal documents adopted by the organs of the United Nations and at the same time tries to refer to issues related to the prevention of violation of women's rights in the acts it adopts. Examples of such acts are the resolution of 1 June 2006 on the situation of women in armed conflict and their participation in the reconstruction and democratic process in post-conflict countries, the resolution of 7 May 2009 on gender mainstreaming, in the process of peace-building and strengthening national identity, or the Council conclusions of 13 November 2006 on promoting equality and gender mainstreaming in crisis management. Moreover, it should be noted that the European Union calls for further measures to increase the effectiveness of the protection of women's rights in armed conflicts, such as the creation of equivalent UN representatives for combating sexual violence in conflicts in every international organization, so that they can cooperate with each other; gender mainstreaming in the preparation of peace plans; the introduction by EU Member States of national action plans for women; creating a complaint procedure for violations of women's rights in conflicts.

It must be recognized that international law responds to cases of violations of women's rights in the course of hostilities. The best protection mechanisms have been developed by the United Nations, which not only has developed legal regulations, but also a number of entities that comprehensively counteract violence against women. In turn, the European Union not only respects the actions taken by the United Nations, but also draws patterns from them, trying to build a similar, comprehensive protection system. Nevertheless, despite the undertaken international actions, war crimes against women continue to occur. It should be recognized that in order to counteract them, a number of preventive measures should be introduced, discouraging them from committing them. It is also worth considering improving the procedures for the prosecution and punishment of war crimes so that the punishment of the offender is inevitable.

It is also extremely important to provide adequate care for women who have suffered violence in the course of hostilities. It is primarily about providing psychological, medical and legal help, not only for a woman, but also for her family.

It is also very important to involve a greater number of women in decision-making processes and in legislative processes related to preventing and protecting women from crimes during military operations.

НОМИРОВСЬКИЙ Павло,
*курсант 334 навчальної групи
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Біль... Невимовна біль з'являється в грудях, ніби проколює наскрізь тіло, коли ми щодено чуємо по телевізору, радіо, від своїх знайомих, читаємо в ЗМІ про вплив російсько-української війни на дітей.

Тільки уявіть цю цифру: більше ніж 779 дітей, живих істот, щирих і таких кмітливих, які тільки починають пізнавати світ, відкривати для себе його дива, бачуть у всьому красу і добро, постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації станом на ранок 11 червня 2022 року. За офіційною інформацією 287 дітей загинуло та понад 492 поранено, повідомляє офіс генпрокурора.

Найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 217, Харківській – 132, Київській – 116, Чернігівській – 68, Луганській – 53, Херсонській – 52, Миколаївській – 48, Запорізькій – 30, Сумській – 17, у м. Києві – 16, Житомирській – 15.

Діти є невід'ємною частиною світу, його майбутнім, саме запезпечення їх прав і свобод – головне завдання для кожного громадянина та безпосередньо для держави. Адже діти – продовження роду людського. На жаль, з сьогоднішньою ситуацією в Україні ми спостерігаємо як сильно впливає війна на психологічний розвиток, як руйнуються уявлення у дітей про світ, для них він уперше став небезпечним, навіть у рідних стінах і у їхньому ліжку.

В Україні з початком війни з РФ було порушено надзвичайно багато прав як конституційних, так і міжнародних зі сторони агресора. Коли в країні дорослі не можуть в повній

мірі себе захистити, то для дітей створюються максимально дискомфортні умови для охорони і забезпечення реалізації їх прав. Найпоширенішими видами правопорушень, які скоюють військовослужбовці РФ, створюючи реальну загрозу життю та здоров'ю дітей є обстріли і грабежі житлових будинків, згвалтування та інші серйозні правопорушення. Ми чуємо сотні історій, від яких болить серце. Вже зараз є достатньо підстав вважати, що військовослужбовці РФ вчиняють на території України такі серйозні порушення міжнародного гуманітарного права стосовно дітей:

- вбивства і каліцтва;
- згвалтування та інші форми сексуального насильства;
- напади на школи, лікарні та захищених осіб, які пов'язані з ними;
- викрадення дітей і відмову в доступі до гуманітарної допомоги.

Під час війни порушуються права дитини, а саме: право на життя, право бути із сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист.

Порушені права дітей мають бути відновлені та захищені за допомогою національних і міжнародних інституцій. Зокрема, йдеться про права дітей, які через війну залишилися без піклування батьків та потребують турботи й тимчасового дому.

Своєю роботою я б хотів зосередити увагу на тому, що недостатньо лише знати про свої права, важливо також пам'ятати, куди можна звернутися по допомогу, щоб їх захистити. В Україні діє система безплатної правової допомоги, яка є однією із державних інституцій, що забезпечують права та інтереси дітей. Згідно із Законом України «Про безплатну правову допомогу», всі діти мають право на безплатну вторинну правову допомогу, яка полягає у захисті та представництві їхніх інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, а також складення документів процесуального

характеру. Її надають юристи бюро правової допомоги, а також адвокати, які співпрацюють із системою БПД. Послуги юристів та адвокатів оплачує держава.

Основну роль в правовій системі для захисту дітей в зонах конфлікту є національне законодавство. Саме Закон України «Про охорону дитинства» – основний закон України, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів. Згідно з ним, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вважається «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні».

Держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту цих дітей, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї (зокрема розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон). Згідно Закону, участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганда війни забороняються.

Слід зазначити, що в Україні основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей, визначених міжнародним та вітчизняним законодавством, протягом останнього часу істотно змінилися. Це пов'язано з посиленням уваги з боку держави до інтересів дітей, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей та багатьма іншими факторами. Забезпечення

прав дітей в умовах воєнного стану потребують значних зусиль великої кількості організацій та установ, тим більше, що в останні три місяці з'явилася значна кількість нових документів, які регулюють їх дії, як і дії батьків, інших родичів, піклувальників тощо.

Зафіксувати воєнні злочини проти дітей можливо наступним чином:

- надавши свідчення правоохоронним органам України (поліції, прокуратури);
- надавши інформацію на платформі <https://warcrimes.gov.ua>;
- надавши інформацію у чатботі у телеграмі @tribunal_ua_bot;
- надіславши повідомлення на адресу informationdesk@icc-cpi.int.

Одним із основних компонентів державної політики України у сфері захисту дитинства є удосконалення нормативно-правової бази, у тому числі, імплементація норм міжнародного права. Результатом цієї діяльності є те, що на сьогодні Україна є учасницею цілого ряду міжнародних документів у сфері забезпечення прав дитини. Свідченням наміру нашої держави забезпечувати захист прав дитини є, серед іншого, постійна робота заінтересованих органів влади з підготовки пропозицій про приєднання України до міжнародних договорів у сфері сімейного права.

Слід відзначити, по-перше, що Конвенція ООН про права дитини, яка є основним документом, що визначає правові стандарти у сфері захисту прав дитини.

По-друге, важливе значення має ратифікація низки міжнародних договорів у сфері сімейного права, розроблених в рамках Ради Європи і Гаазької конференції з міжнародного приватного права, що дозволяють вирішувати практичні питання, які стосуються здійснення прав дітей, регулюють відносини батьків і дітей, як матеріальні, так і особисті. Окрему увагу приділяють ювенальні прокурори фіксації злочинів проти дітей. Якщо дитина залишилась сама, про неї потрібно повідомити місцеві Службу у справах дітей чи поліцію.

Висновок. Закінчуючи свою роботу, я хочу наголосити на важливості даного питання як для дорослих, які піклуються про своїх дітей, для держави, так і для всього світу. Російсько – українська війна є трагічно – героїчною сторінкою в історії нашої держави, та чи не найбільше під час війни страждають ні в чому невинні діти. Незважаючи на всі труднощі, Україна спільними зусиллями зі світом активно впроваджує заходи, які б гарантували щасливе життя і розвиток підростаючого покоління.

Як на мене, шляхом до вирішення даної проблеми є недопущення незаконного перевезення дітей за кордон та розповсюдження всіх тих страшних злочинів проти дітей на весь світ, також залученням представників, які зацікавлені в захисті прав та інтересів дітей.

ОНИШКО Оксана,
*кандидатка юридичних наук, доцента,
доцентка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
факультету № 1 ІПФНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

МЕЖІ ДІЇ ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Сучасний розвиток Міжнародного гуманітарного права (ділі – МГП) почав набувати вагомий вплив у світовій геополітиці з прийняттям Женевської конвенції про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях 1864 р. та низки Гаазьких конвенцій 1899, 1904 та 1907 рр. Генезу прав людини можна простежити від бажання захистити особу від свавілля органів державної влади до випадків застосування норм міжнародного гуманітарного права, які регулюють відносини між військовою необхідністю та гуманітарними питаннями у відносинах між державами. Права людини впливають із положень конституційного права окремих держав, в той час як міжнародне гуманітарне право сформувався в основному шляхом укладення міжнародних договорів.

Міжнародне гуманітарне право поширюється як на держави, так і на окремих осіб чи збройні групи, а права людини, у свою чергу, регулюють відносини між державою та особами, які перебувають під її юрисдикцією, незалежно від їх громадянства, а у випадку застосування міжнародного гуманітарного права громадянство має відношення до сфери захисту, як і кваліфікація особи як цивільного чи військового.

Гуманітарне право будується на основі формулювання обов'язків окремих сторін конфлікту, а права людини, у свою чергу, формулюються правами і свободами осіб, які знаходяться з обох боків конфлікту. МГП діє лише під час збройного конфлікту, коли права людини, у свою чергу, повинні забезпечуватися як під час збройного конфлікту, так і в мирний період.

Однак, доки існують права людини збройний конфлікт може бути предметом відступу, у випадку застосування норм міжнародного гуманітарного права – призупинити його дію неможливо. Міжнародне гуманітарне право не поширюється на свободу об'єднань або свободу друку, тоді як права людини не регулюють подробиць життя військовополонених, наприклад, кількість листів, які може отримати полонений, або умови його утримання чи надання медичної допомоги. Обидві галузі права мають різну систему контролю за дотриманням вимог, оскільки під час дії міжнародного гуманітарного права в період збройних конфліктів важливу роль відіграють Міжнародний комітет Червоного Хреста та міжнародні кримінальні трибунали [1, с. 73–91].

Будь-який вид політичного режиму в державі керується різними цінностями та принципами. МГП визнає існування збройного конфлікту в тому сенсі, що він не прагне його ліквідувати і не оцінює законність його початку чи продовження. З іншого боку, з точки зору прав людини, оцінюється застосування сили також у світлі Статуту Організації Об'єднаних Націй. Під час дії міжнародного гуманітарного права невідворним є факт загибелі окремих категорій людей через військову потребу і бажання перемогти супротивника.

На думку Джеральда Дрейпер^{*}, роль МГП полягає в тому, щоб відповісти на цинічне запитання: «Як красиво вбивати інших людей?». Такий підхід незрозумілий для прихильників пріоритетності прав людини у збройних конфліктах. Вони наголошують на неприпустимості ризику вбити чи поранити маси людей, навіть якщо вони є членами збройних сил [2].

---

^{*} Джеральд Дрейпер (1914–1989 рр.) – британський дослідник міжнародного гуманітарного права, виступав військовим прокурором на Нюрнберзьких процесах у справах військових злочинців гітлерівської Німеччини. Після тривалого перебування на службі у юридичному відділі Генерального штабу військових сил Великобританії пішов у відставку і займався викладацькою діяльністю в університеті Суссекса. Був одним із розробників Додаткових протоколів до Женевських конвенцій [3].

Як і права людини, норми МГП впливають із конституційних норм окремих країн. Коли мова йде про систему контролю, Міжнародний кримінальний суд (МКС) розглядає не лише військові злочини, а й інші злочини, наприклад злочини проти людства, геноциду, які можуть бути скоєні в мирний час. МКС вимагає від національних судів визнання норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Крім того, МКС застосовує й відповідні договори, принципи та норми міжнародного права, які повинні відповідати міжнародно визнаним правам людини за відсутності дискримінації за ознаками: статі, віку, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного, етнічного чи соціального походження, майнового стану тощо. Тому важко зробити висновок, кому МКС має віддавати перевагу при розгляді справи.

Основними принципами міжнародного гуманітарного права є: принцип диференціації, принцип гуманізму, принцип військової необхідності, принцип пропорційності.

Принцип диференціації вперше знайшов своє відображення в Декларації про фугасні ракети малого калібру (Санкт-Петербурзька декларація) 1868 р., де стверджувалося, що єдина юридична мета, яку повинні поставити перед собою держави, – послабити збройні сили протилежної сторони. Суть цього принципу полягає в тому, щоб у збройному конфлікті спрямовувати напади тільки на законні військові об'єкти, тобто на комбатантів, при цьому напади на цивільне населення та цивільні об'єкти заборонені. Крім того, держава-нападник повинна вживати усіх заходів, щоб зберегти мирне цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури.

Згідно з Додатковими протоколами I і II 1977 року до Конвенції про закони і звичаї війни, «з метою забезпечення поваги та захисту цивільного населення та цивільної власності сторони конфлікту повинні завжди розрізняти цивільних осіб і комбатантів, а також цивільні та військові об'єкти, а отже, спрямовувати свої операції тільки проти останніх» (ст. 48 Протокол 1). Ні цивільне населення ні об'єкти цивільної інфра-

структури не можуть зазнавати військових нападів, а напади повинні бути суворо обмежені військовими цілями (ст.ст. 51, 52 Протоколу 1, ст. 13 Протоколу 2) [4; 5]. Таким чином, принцип диференціації покликаний розрізнати правовий статус учасників збройних конфліктів, ступінь їх участі у конфлікті, застосовуючи як положення міжнародного гуманітарного права, так і національного законодавства.

Принцип гуманізму є головною опорою Міжнародного гуманітарного права, і проголошує, що здоров'я і життя людини є найважливішими цінностями. Він робить акцент на запобіганні та полегшенні людських страждань, а також на допомозі тим, хто цього потребує при виникненні збройного конфлікту. Крім того, принцип гуманізму спрямований на зменшення страждань і допомогу людям, не залученим у конфлікт, навіть якщо вони раніше в ньому брали участь. Це тісно пов'язане з принципом неупередженості, оскільки, відповідно до принципу гуманізму, жертви війни мають бути захищені, враховуючи їхні життєво важливі потреби, а не політичні та релігійні погляди, походження чи власність.

Відповідно до ст. 3, яка міститься в усіх Женевських конвенціях, до всіх осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях, слід, відповідно до принципу недискримінації, ставитися гуманно за будь-яких обставин. З огляду на викладене, замах на життя та тілесну недоторканність, захоплення заручників та позбавлення життя заборонені. Воюючі сторони, навпаки, зобов'язані забезпечити належний догляд за хворими та пораненими. Принцип гуманізму є універсальним і об'єктивним принципом, що означає, що він поширюється на воюючі сторони, незалежно від причин конфлікту чи його правомірності. Причина конфлікту не є предметом законності застосування сили.

Метою принципу гуманізму, як і принципу прав людини, є захист особистості та забезпечення гідного поведіння. Даний принцип передбачає загальну заборону заподіювати непотрібні страждання. Ця заборона була виражена в Петербурзькій декларації 1868 р. про заборону використання вибу-

хових ракет малого калібру та IV Гаазькій конвенції 1907 року. Також така норма зазначена у ст. 35 Додаткового протоколу I 1977 року до Конвенції про закони і звичаї війни.

Основні засади, які характеризує принцип гуманізму:

– у будь-якому збройному конфлікті право сторін конфлікту вибирати методи і засоби вести війну є обмеженими;

– забороняється використання зброї, снарядів, матеріалів і методів ведення війни, які можуть заподіяти непотрібні страждання. Вказана норма вводить обмеження у виборі бойових засобів і тактики дій на полі бою, які за своєю природою можуть спричинити надмірні травми та страждання.

Відповідно до положень Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них, звичаєвих норм, практики держав та міжнародної юриспруденції можна визначити умови допустимості посилань на військову необхідність при веденні бойових дій. Тому сторони, які воюють у збройному конфлікті, повинні вживати заходів: а) між військовими діями та метою війни має бути тісний, реальний і прямий зв'язок, а також переконання, що немає іншої можливості перемогти ворога, наприклад, за допомогою методів збройної боротьби, які завдадуть менших втрат серед військових протилежної сторони; б) прагнути до вибору та використання засобів бою таким чином, щоб шкода, заподіяна їх використанням, не була надмірною (за межами реальної потреби) і без зв'язку з поточними бойовими діями; в) застосування методів і засобів збройної боротьби, використання яких заборонено стандартами Женевськими конвенціями та додатковими протоколами до них, не може бути виправдано будь-якою військовою необхідністю [6, с. 18–26].

Військова необхідність можна визначити як «допустимість здійснення у воєнний час дій, які є фактично і безпосередньо необхідними для військового виведення противника з ладу, що полягають у застосуванні заходів, пропорційних цій меті», і не заборонені міжнародним правом. Принцип військової необхідності допускає насильство, яке є невід'ємним елементом збройної боротьби, тобто поранення та знищення солдатів противника та руйнування інфраструктури, за умови,

що це насильство необхідне для досягнення мети війни, тобто розгрому сил противника. Кожен раз, коли ці межі перевищуються – це є військовим злочином. З іншого боку, у формально-юридичному сенсі положення про військову необхідність, як явне застереження, внесене до міжнародної Конвенції про захист цивільного населення під час війни, означає, що у разі особливих військових обставин сторона, яка воює у виняткових випадках, може ухилитися від дотримання загальноприйнятих вимог [7, с. 79–80].

При розгляді принципу військової необхідності ми стикаємося з поняттями категоричної військової необхідності та неминучої військової необхідності. Обидві ці категорії були включені до положень Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, підписаної в Гаазі 14 травня 1954 року [8].

Принцип пропорційності покликаний врівноважити суперечності між військовою необхідністю та принципом гуманізму. Цей принцип був визначений Петербурзькою декларацією 1868 р. про заборону застосування малокаліберних ракет, що розриваються, а також у Положенні про закони і звичаї сухопутної війни (Гаазька конвенція IV, Гаазький регламент 1907 р.), де визначено право вибору засобів заподіяння шкоди ворогу. Цей принцип виражений і у ст. 57 I Додаткового протоколу 1977 року Женевських конвенції позбавлення життя цивільному населенню, поранення цивільного населення, пошкодження цивільного майна або поєднання таких втрат і збитків, якщо вони є надмірними порівняно з очікуваною конкретною та прямою військовою вигодою.

Напад має бути відмінений або зупинений, коли з'ясується, що його мета не носить військовий характер або не відноситься до категорії спеціального захисту, або що можна очікувати, що він призведе до ненавмисної втрати людського життя цивільного населення, поранення цивільного населення або пошкодження цивільного майна, або таких втрат і збитків разом, які могли б бути надмірним щодо очікуваної конкретної та безпосередньої військової вигоди. Таким чином, необхідно

враховувати та зважувати військові потреби і гуманітарні питання. Пропорційність у цьому випадку можна вважати гнучким терміном, оскільки дуже важливо збалансувати вибір методів і засобів військових дій коли втрати цивільного населення є особливо вірогідними через близькість об'єктів цивільної інфраструктури до військових об'єктів [9, с. 21–28]. З цієї причини необхідно оцінити специфіку наявних засобів ведення війни, з особливим акцентом на ті, які можуть спричинити не потрібні або надмірні втрати, страждання та руйнування. Тип використовуваної зброї має бути достатньо точним, щоб нейтралізувати лише заплановану військову ціль. У ситуації, коли атакуюча сторона не має такої зброї, командир повинен розглянути можливість ведення бойових дій іншими методами, і засобів бою таким чином, щоб запланований кінцевий результат був досягнутий при обмеженні втрат серед населення та цивільної інфраструктури. Принцип пропорційності тісно пов'язаний з принципом розрізнення, оскільки кожен командир при плануванні зобов'язаний вибрати тільки військові цілі для атаки. По-друге, він повинен оцінити, чи не порушує конкретна атака на законну ціль принцип пропорційності. У разі порушення цього правила атакуйте мета, яка раніше була визнана законною, стає незаконною атакою [1, с. 75–80].

Таким чином, норми міжнародного гуманітарного права визнані більшістю держав світу, однак під час тривання збройних конфліктів мало хто з держав, які підписали Женевські конвенції та Протоколи до них, дотримуються цих норм. Так було у Руанді, Палестині, Сирії. Так триває і сьогодні у війні України з Російською Федерацією. Наслідки збройних конфліктів, як правило, зачіпають мирне населення, яке стає і жертвами катувань та масових убивств, а також біженців, яким важко вижити в місцях, постраждалих від військових дій. Таким чином, виникає економічна міграція, яка пов'язана з неможливістю забезпечити для постраждалих елементарні умови, наприклад, дах над головою, їжу, зв'язок, комунікацію із зовнішнім світом. Одними з важливих проблем біженців є переривання освіти дітей, проблеми з отриманням статусу біженця, а також

медична, психологічна та соціальна допомога жертвам катувань та їхнім родинам. Держави-члени Європейського Союзу мають особливі зобов'язання щодо біженців, але допомога все ще є фрагментарною, її подекуди й важко отримати.

---

1. Grzebyk Patrycja. Prawa człowieka w czasie konfliktu zbrojnego. PPSM 4, 2014. S. 73–91. URL: <https://czasopisma.uksw.edu.pl>.

2. Grzebyk P., Prawo do pokoju. Stosunki Międzynarodowe – International Relations. 48 (2013), nr 2, s. 77.

3. G.I.A.D. Draper. Published articles. International review of the Red Cross. Cambridge University Press. URL: <https://international-review.icrc.org/authors/giad-draper>.

4. Додатковий протокол до Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

6. Гнатівський М. М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2017/05>.

7. Falkowski Z, Marcinko M, (red.), Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych, WCEO, Warszawa: WCEO, 2014. 260 s.

8. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Міжнародний документ від 14.05.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text.

9. The Handbook of International Humanitarian Law. Handbook for Parliamentarians № 25. Inter-Parliamentary Union (IPU) and International Committee of the Red Cross (ICRC) 2016. 128 s.

ПАНЧЕНКО Олена,
*суддя Авдіївського міського суду Донецької області,
викладач тренер Національної школи суддів України,
аспірантка 2 курсу кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПРИРОДНО-ПРАВОВІ КОМПОНЕНТИ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Сутність та концепція верховенства права (the Rule of Law) зараз в сучасному світі, в тому числі, і в правовому є досить потужним філософсько-правовим потенціалом для побудови демократичного та правдивого суспільства та держави, яка буде працювати для забезпечення потреб, інтересів, прав та свобод людини та громадянина.

До цієї складної та вкрай абстрактної природно-правової категорії постійно є активна увага, як зі сторони науковців та правників, так і різних політичних, державних, громадських діячів й не лише в межах національного спрямування, а й в західних наукових колах також, що свідчить про те, що верховенство права традиційно є однією з найвищих демократичних цінностей, яке знаходить свій прояв майже у всіх правових системах світу.

Як відомо, верховенство права є обов'язковим принципом міжнародно-правових актів, особливо тих, що присвячені правам і свободам людини та громадянина. Все частіше верховенство права як принцип фіксується у національних конституціях і законах (Конституція України, Закон України «Про Національну поліцію» [1, с. 31].

Також верховенство права проявляє себе і як принцип права, і має чи малий вплив на принцип правової держави, що в цілому охоплюється обома, хоч і не зовсім ідентичними за формою, але дуже близьких за своїм змістом та тісно пов'язаних між собою вимогами, які дають уявлення про зміст, спрямова-

ність та умови забезпечення названих феноменів у сучасному суспільстві.

Тісний зв'язок правової держави, а отже й національного законодавства та верховенства права проявляється саме через їхню спільну спрямованість та реалізацію. Утвердження верховенства права і функціонування правової держави можливі за умов, коли в суспільстві послідовно і неухильно втілюються в життя усі основні компоненти верховенства права (це можна добре відслідкувати та побачити його реалізацію саме в національному законодавстві).

На нашу думку, ми би бачили наступними природно-правовими компонентами верховенства права такі положення:

- повага до прав і свобод людини (громадянина також);
- верховенство Конституції (це одна з вирішальних складових верховенства права і правової держави, адже Основний закон держави є найвпливовішим нормативно-правовим документом, який також містить і природно-правові основи буття людини, та основний механізм захисту прав та інтересів людини та громадянина та їхній безпосередній перелік;
- принцип поділу влади (це класичний врегульований розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову, який в своєму складі також містить і механізм стримування і противаг, що дає можливість регулювати вплив та межі влади);
- законність (це в першу чергу сфера правоохоронних органів);
- принцип правової визначеності;
- принцип пропорційності;
- принцип правової безпеки і захисту довіри;
- незалежність суду і суддів.

Первинним, на нашу думку, положенням, яке стосується природно-правового аспекту верховенства права є повага до прав та свобод людини.

Вважаємо, що це є природні, невід'ємні й невідчужувані права і свободи людини, які набувають вирішального значення у відносинах між нею і державною владою. Саме невід'ємні, невідчужувані права і свободи людини, як свідчить досвід

сучасних розвинутих держав, становлять основу «стримувань і противаг» у державній владі, яка завжди має тенденцію до виходу з-під контролю суспільства. Це той обмежувальний бар'єр, який не може бути подолано на власний розсуд ні законодавчою, ні виконавчою, ні судовою гілками влади [2, с. 119]. По суті, вони становлять правове першоджерело. Їх існування поза правом і без права неможливе, як і право немислиме без прав і свобод людини. Це і є явища однієї сутності.

Саме тому пов'язаність усіх гілок влади фундаментальними, невідчужуваними правами і свободами людини розглядається сучасною правовою теорією і судовою практикою, зокрема конституційними судами багатьох європейських країн і Європейським судом з прав людини зокрема [3], як безпосередній прояв реалізації природно-правового аспекту верховенства права.

Універсальні природно-правові, невідчужувані права людини згідно з сучасними уявленнями мають не тільки захищати окрему особу від всесилля та свавілля держави, а й надавати меншості захист від більшості, а також на природньому рівні проявляти свої потреби та задовільняти свої інтереси.

Офіційне сприйняття європейських стандартів прав людини шляхом їх фіксації у Конституції України долає складний шлях перетворення їх на реальні механізми застосування ключових аспектів верховенства права, і як бачимо в сучасних умовах не перетворило їх ще на частину культури і ментальності європейських традицій (це звичайно стосується не всієї частини українського суспільства, проте не європейські ментальні основи правової свідомості, (а правова свідомість є чи не одним із ключових моментів дії верховенства права), певного кола наших людей призводить до негативних наслідків (сучасна війна є таким нагальним прикладом)).

Права людини все ще не вписалися в конкретні політичні та соціальні умови нашої країни, вони залишаються якщо й не зовсім чужими, то принаймні й не визначальними для правосвідомості значної частини населення. Це одна з вирішальних причин низького рівня їх дотримання і забезпечення в Україні.

Концепція верховенства права, як зазначалося, ґрунтувалася (і переважно продовжує ґрунтуватися нині) на утвердженні таких цінностей, як: функціонування держави, пов'язаної правом, повага до невідчужуваних прав і свобод людини та їх охорона, насамперед з допомогою незалежного і неупередженого правосуддя, дотримання принципу юридичної рівності громадян тощо [4, с. 211].

Рівність людей при цьому трактувалася як формально-юридична рівність, тобто рівність у правах і свободах та рівність перед законом і судом, що цілком відповідало ліберальній філософії прав людини або ж філософії так званих негативних прав [5, с. 53]. Однак вже наприкінці XIX – початку XX ст. стало зрозумілим, що така філософія прав людини поряд із безсумнівними позитивними рисами має істотні недоліки.

Наша точка зору щодо природно-правового контексту верховенства права пов'язана із новою філософією прав людини, в основу якої покладені природно-правові невід'ємні аспекти життєдіяльності людини, а також соціал-демократичні ідеали соціальної справедливості, солідарності, соціальних зобов'язань тощо. Це на нашу думку, помітно розширює уявлення про природно-правові компоненти верховенства права та про права людини: поряд із громадянськими і політичними вони поповнились ще й соціальним аспектом.

---

1. Козюбра М. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 30–63.

2. Головатий С. Верховенство права: у 3 кн. К., 2006. 324 с.

3. Звіт щодо верховенства права. Страсбург, 2011. 28 бер. Unofficial translation by the usaid ukraine rule of law project.

4. Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації страсбурзького суду та конституційного суду України. *Українське право*. 2006. № 1. С. 210–211.

5. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. ліберальна теорія верховенства права. К., 2018. 115 с.

ПАРАСЮК Василь,
*доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),*

МОРОЗ Юлія,
*здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр
факультету № 1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ НАД ДІТЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія проти України та введення воєнного стану на усій території держави, спричинила складні життєві обставини у багатьох людей. Саме діти є однією із найбільш незахищених категорій суспільства, які самостійно не можуть діяти у тих чи інших ситуаціях, які виникають. Існує доволі багато проблем, які пов'язані із евакуацією дітей, їхнім проживанням та забезпеченням нормального соціального розвитку це пов'язано із тим що саме багато із них залишилося без батьківського піклування, стали дітьми-сиротами або ж дітьми яких розлучили із сім'єю. У зв'язку із цими обставинами Міністерство соціальної політики внесло деякі зміни для вирішення вище викладених проблем.

За словами міністра соціальної політики Марини Лазебної, «через бойові дії, терористичні обстріли російськими військами мирного населення та масову евакуацію збільшується кількість дітей, батьки яких загинули або про їхню долю та місце перебування нічого не відомо» [1].

Згідно із ст. 243 Сімейного кодексу України встановлення опіки та піклування – це влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно в сімейних, родинних відносинах із цими дітьми, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку, захисту їх прав та інтересів [2].

Відповідно до ст. 55 Цивільного кодексу України опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб [3].

На разі також існує проблема з усиновленням дітей, яка на даний момент в Україні не можлива. Всиновлювати дітей не можна через те, що наразі проблематично дотримуватися передбаченою законодавством процедури. Та спрощення цієї процедури найближчим часом не відбудеться, тому альтернативним варіантом є взяття під опіку чи піклування. Вже понад 12 тисяч українських родин подали заявку на те, щоб прихистити дитину [4]. Офіс Президента також створив чат-бот, у якому є можливість залишити заявку на допомогу дітям, або ж відшукати загублену дитину.

Задля забезпечення прав та свобод дитини під час ді воєнного стану була внесена низка змін до нормативних правових актів, які дають можливість за спрощеною процедурою отримати тимчасову опіку над малолітніми особами. Більше того процедура влаштування дітей під опіку або піклування родичів вимагає такого переліку документів, який в умовах воєнного стану практично нереально зібрати. При цьому для дітей, травмованих війною та втратою зв'язку з батьками, дуже важливо знаходитися в умовах, максимально наближених до сімейних [1].

В умовах воєнного стану доволі часто важко знайти документи і встановити реальну ситуацію з батьками дитини, а тому зростають ризики порушення прав дітей. У цьому аспекті принципово важливим забезпечення найвищих інтересів дитини для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

Задля забезпечення найкращих інтересів дитини важливо вжити всіх заходів щодо розшуку її батьків чи інших родичів і обов'язково звернутися до служби у справах дітей [5].

У зв'язку з введенням в Україні режиму воєнного стану Постанову Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав

дитини» від 24 вересня 2008 року № 866, якою затверджено Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини (далі – Порядок) було доповнено нормами щодо особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану.

Відповідно до даного Порядку під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану діти, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі діти, розлучені із сім'єю, тимчасово влаштовуються відповідно до пункту 31 Порядку, до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей, які можуть бути влаштовані до таких форм виховання.

У разі відсутності технічної можливості видати наказ служби у справах дітей за місцем функціонування відповідної прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу діти влаштовуються за наказом служби у справах дітей відповідної обласної та Київської міської військової адміністрації.

У разі набуття тимчасово влаштованою дитиною статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, така дитина влаштовується до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги.

Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану особа, яка перебуває у сімейних, родинних відносинах (у тому числі хрещені батьки) з дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, виявила бажання взяти її під опіку, піклування подає службі у справах дітей за місцем свого проживання або за місцем виявлення дитини такі документи:

- ✓ заяву;
- ✓ копію паспорта громадянина України;

✓ документи, що підтверджують сімейні, родинні зв'язки особи з дитиною;

✓ довідку від нарколога та психіатра про відсутність перебування на обліку;

✓ довідку про наявність чи відсутність судимості, видану територіальним центром з надання сервісних послуг МВС за місцем проживання заявника або через Портал «Дія». У разі неможливості її отримання, кандидат в опікуни, піклувальники подає заяву про відсутність притягнення його до кримінальної відповідальності відповідно до статей Кримінального кодексу України, зазначених у пункті 10 частини першої статті 212 Сімейного кодексу України. Відповідальність за достовірність наданої службі у справах дітей інформації щодо відсутності судимості покладається на опікунів чи піклувальників.

Після припинення надзвичайного або воєнного стану довідка про наявність чи відсутність судимості опікуна, піклувальника надається службі у справах дітей протягом місяця.

У разі виявлення факту подання недостовірної інформації опіку, піклування може бути скасовано протягом місяця.

Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану рішення про надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, приймається районною, районною у м. Києві держадміністрацією, районною військовою адміністрацією або виконавчим органом міської, селищної, сільської ради за місцем проживання (перебування) або виявлення дитини з урахуванням документів, що підтверджують статус дитини.

У разі коли свідоцтво про смерть або загибель батьків відсутнє або смерть чи загибель батьків не зареєстрована відповідними уповноваженими на те органами, дитині встановлюється статус дитини, позбавленої батьківського піклування, до моменту документального підтвердження смерті або загибелі батьків.

Після припинення або скасування надзвичайного або воєнного стану статус дитини повинен бути підтвердженим чи спростованим за процедурами та на підставі документів, передбачених законодавством [6].

На нашу думку, внесені зміни до нормативно-правових актів, які регулюють опіку та піклування над дітьми, повинні дозволити забезпечити належні умови виховання, проживання та навчання, забезпечення основних прав дітей.

Серед людських вчинків немає благороднішого, ніж захист і виховання дітей, які залишилися без сім'ї, батьківського тепла та опіки. Тому, найбільш вразливою категорією осіб, які потребують державної підтримки, були і є діти, що залишились без піклування батьків, діти-сироти.

---

1. Діти, які залишились без батьків під час воєнного стану, зможуть бути тимчасово влаштовані до сімейних форм виховання URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21593.html>

2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

4. Чи можна всиновити дитину в Україні під час війни. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/21/247908/>

5. Дитина втратила батьків: всиновити чи тимчасово влаштувати? *Закон і бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/150949.html>.

6. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>.

ПАСТУХ Дмитро,
*курсант 333 навчальної групи
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні основним змістом безпеки стає захист людини і суспільства, основною стає проблема соціальної безпеки у широкому розумінні, проблема безпеки особи, окремих груп населення, суспільства загалом. Діти – особливо вразлива категорія населення, вони виступають основними суб'єктами та об'єктами системної дискримінації, яка особливо посилюється в умовах збройних конфліктів. Збройні конфлікти негативно впливають на функціонування сім'ї загалом, та особливо на забезпечення основних потреб дитини, її розвиток та психологічний стан.

Проблематика, пов'язана з правами дитини, досліджувалася окремими вітчизняними й зарубіжними науковцями, серед яких, зокрема, Ю. Буров, Н. Крестовська, Л. Волинець, О. Скакун та ін.

Станом на 26 травня 2022 року понад 676 дітей постраждали в Україні в результаті повномасштабної збройної агресії росії. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 240 дітей загинуло та понад 436 поранено. Убивства та каліцтва українських дітей масово здійснюються військовослужбовцями збройних сил росії на всій території України з початку повномасштабного вторгнення. При цьому такі злочини вчиняються шляхом обстрілів із застосуванням різного виду зброї та техніки як безпосередньо, так і опосередковано (пошкодження будівель, транспорту тощо). Випадків навмисного розстрілу російськими військовими автомобілів з дітьми десятки, якщо не сотні.

Проте, варто зазначити, що ці цифри не є остаточними, оскільки триває робота щодо їх встановлення у місцях ведення

активних бойових дій, на тимчасово окупованих і звільнених територіях. Можна тільки уявити про кількість жертв в практично зруйнованому Маріуполі чи в інших окупованих та зруйнованих містах.

Загалом, найбільше постраждало дітей у Донецькій області – 151, Київській – 116, Харківській – 105, Чернігівській – 68, Луганській – 50, Херсонській – 49, Миколаївській – 45, Запорізькій – 28, Сумській – 17, у м. Києві – 16, Житомирській – 15 [1].

Забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану потребують консолідації зусиль великої кількості організацій та установ, тим більше, що в останні три місяці з'явилася значна кількість нових документів, які регулюють їх дії, як і дії батьків, інших родичів, піклувальників тощо. Не дивно, що «дитячі» питання є найбільш поширеними в установах безоплатної правової допомоги [2].

Значним кроком вперед щодо становлення захисту прав дитини у збройних конфліктах стала поява статті 38 в Конвенції про права дитини 1989 року, яка поклала додатковий обов'язок на держави «поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання» та вживати «всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях». Якщо ж говорити про відповідність статті 38 Конвенції міжнародному гуманітарному праву, то можна констатувати лише часткове гарантування захисту прав дітей та певне пом'якшення зобов'язань держав порівняно з положеннями Протоколу I та Протоколу II. Так, частина 2 статті 38 Конвенції говорить про те, щоб «особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях», в той час, як частина 2 статті 77 Протоколу I додатково встановлює зобов'язання утримуватися «від вербування їх у свої збройні сили», пункт 3(с) статті 4 Протоколу II забороняє «вербування дітей, які не досягли 15-річного віку, до збройних сил чи групи, а також їх участь у військових діях» [3, с. 9].

Якщо дитина виїжджає хоча б з одним із батьків, то проблем бути не може. Знадобляться документи, які посвідчують особу, свідоцтво про народження. Дитина може мати як свій закордонний паспорт, так і може бути вписана до паспорта одного з батьків.

Інша ситуація, коли дитина виїжджає без батьків з іншими родичами. В умовах мирного часу обов'язковою була нотаріально засвідчена довіреність від обох з батьків. Нині ж Правила перетинання державного кордону громадянами України містять таку норму: якщо дитина їде в супроводі родичів або з одним з батьків, нотаріально посвідчена згода не є обов'язковою, але потрібна заява від одного з батьків з дозволом на виїзд, завірена органом опіки та піклування. Обов'язковими мають бути і документи, що посвідчують особу – паспорт громадянина України або свідоцтво про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України) документи, що містять відомості про особу, на підставі яких Держприкордонслужба дозволить перетиндержавного кордону [2].

Серед проблем системи забезпечення безпеки дитини, захисту її прав та інтересів виділяють, поперше, базування її «на підході до дитини як до об'єкта впливу, без урахування того, що дитина повинна бути суб'єктом відносин». Хоча як відмічається в Стратегії Ради Європи з прав дитини (20162021), ще «Конвенція ООН про права дитини призвела до зміни парадигми в тому, яким чином суспільство повинне розглядати дітей, а саме як справжніх суб'єктів прав і агентів змін».

По-друге, прогалини в правовому захисті прав дітей, особливо неузгодженість між собою або відсутність спеціальних норм в національних законодавствах щодо надання спеціального захисту прав дітей під час збройних конфліктів, невідповідність їх міжнародним стандартам захисту прав дітей, «розрив» між законом і практикою. Не зупиняючись на дослідженні теоретичних питань права на безпеку, розглянемо нормативне закріплення права на безпеку дитини в умовах збройних конфліктів загалом та окремого його аспекту – права на отримання освіти під час збройного конфлікту. Женевська декларація про

права дитини 1924 року не містить безпосередньо права на безпеку дитини. З п'яти основних програмних пунктів два пункти можна розглянути як складові права на безпеку в сучасному його розумінні. Пункт 2 – голодна дитина повинна бути нагодована; хвора дитина повинна отримати допомогу; дитина, яка припустилася помилки, повинна бути виправлена; сироті чи безпритульній дитині повинні бути надані притулок і догляд. Та пункт 3 – дитина перша повинна отримувати допомогу під час лиха [3, с. 10].

Звернення в інтересах дітей щодо реєстрації як внутрішньо переміщеної особи та отримання допомоги на проживання направляється до органу соціального захисту або через Центр адмінпослуг. Класичні ситуації, коли є усі документи, дитина переїхала з батьками, не вимагають окремої уваги. А ось ситуації, коли, наприклад, дитина виїхала з бабусею, іншими родичами, потребують додаткових пояснень. Так, дитина, яка опинилась без батьків та опікунів, з родичами і без довіреності, вважається такою, що позбавлена батьківського піклування. Таку дитину перш за все повинна взяти на облік Служба у справах дітей. Для того, щоб родичі могл бути її законними представниками, дитина рішенням органу опіки та піклування тимчасово влаштовується до родини родичів.

---

1. Права дітей в умовах війни. 2022. URL: <https://pravokator.club/news/prava-ditej-v-umovah-vijny/> (дата звернення: 11.06.2022).

2. Захист прав та інтересів дітей в умовах воєнного стану. 2022. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/zahyst-prav-ta-interesiv-ditej-v-umovah-voeynnoho-stanu/> (дата звернення: 11.06.2022).

3. Турченко О. Г. Право дитини на безпеку під час збройного конфлікту. *Політичне життя* 2019. № 2. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/7303/7328> (дата звернення: 11.06.2022).

Політова Анна,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
(Маріупольський державний університет)*

ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Збройний конфлікт завжди становить небезпеку для цивільного населення. Міжнародно-правові акти, що регулюють відносини в умовах збройного конфлікту, зобов'язують держав дотримуватись прав та правил поведінки не тільки з військовополоненими, а й із цивільним населенням. Так, зокрема, у преамбулі Римського статуту Міжнародного кримінального суду зазначено, що за теперішнє століття мільйони дітей, жінок і чоловіків стали жертвами неймовірних злодіянь, які глибоко вразили свідомість людства та найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, не повинні залишатися непокараними та що їхнє ефективне переслідування повинно бути забезпечене як заходами на національному рівні, так і шляхом посилення міжнародного співробітництва [1]. Особливе занепокоєння викликає занепокоєння в умовах збройного конфлікту гендерно обумовленого насильства.

Беззаперечним є факт, що починаючи з анексії Автономної Республіки Крим і військових дій у Донецькій та Луганських областях, проблема сексуального насильства під час збройного конфлікту була предметом досліджень, наприклад, «Чому сексуальне насильство під час збройних конфліктів є міжнародним злочином?», та проведенню низки наукових заходів, зокрема, круглого столу «Звільнені та забуті: проблеми осіб, що зазнали сексуального та гендерно обумовленого насильства в ході збройного конфлікту на сході України та зусилля влади та громадськості у їх вирішенні» (12 липня 2021 р.). Слід також відзначити, що на офіційному сайті Асоціації жінок-

юристок України «ЮрФем» останнім часом з'являються публікації, присвячені сексуальному насильству в ході збройного конфлікту в Україні. Але повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України вказує на новий виклик у нашому суспільстві.

У засобах масової інформації доволі розповсюдженими є публікації, де відзначається, що «повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України не тільки показало міць Збройних сил України, а й проявило справжнє обличчя «другої армії світу». Армія гвалтівників і катів, яка принесла смерті, поранення, каліцтва... І сексуальне насильство. Сексуальне насильство різних форм і способів. Під час полону та окупації. Щодо українських військовослужбовців і цивільних осіб» [2]. Наведені факти вказують лише на сексуальне насильство під час збройного конфлікту, а сутність гендерно обумовленого насильства у ході збройного конфлікту, на нашу думку, є набагато ширшою.

У міжнародно-правових актах (зокрема, *European Union (2012). Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 Establishing Minimum Standards on the Rights, Support and Protection of Victims of Crime, and Replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA; CEDAW (1992). General Recommendation № 19 on Violence against Women*) зустрічається такий термін як «гендерно обумовлене насильство», під яким розуміють насильство, спрямоване проти особи через її стать, гендерну ідентичність чи гендерне самовираження, або насильство, що впливає на осіб певної статі диспропорційно. Воно може завдати жертві фізичної, сексуальної, емоційної чи психологічної шкоди або економічних втрат. Гендерно обумовлене насильство та насильство над жінками – терміни, що часто застосовуються взаємозамінно, оскільки широко визнано, що більшість видів гендерно зумовленого насильства здійснюються чоловіками по відношенню до жінок та дівчат. Однак використання аспекту «гендерної обумовленості» є важливим, бо підкреслює той факт, що багато форм насильства над жінками коріняться у нерівності влади між жінками та чоловіками.

Терміни вживаються взаємозамінно в усіх документах ЄІГР, відображаючи непропорційну кількість таких злочинів проти жінок [3, с. 52]. Тобто за своєю суттю гендерно зумовлене насильство – це вияв дискримінації та грубого порушення прав і фундаментальних свобод людини. Гендерно зумовлене насильство означає будь-які небезпечні дії, які вчиняються проти волі людини і які базуються на соціально визначених гендерних відмінностях між жінками та чоловіками [4].

Відповідно до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), а також інших міжнародні документи виділяють такі види гендерно обумовленого насильства:

- фізичне насильство;
- психологічне насильство;
- економічне насильство;
- сексуальне насильство;
- домашнє насильство;
- переслідування;
- зґвалтування;
- сексуальне домагання;
- каліцтво жіночих геніталій;
- примусова стерилізація;
- примусовий аборт;
- примусовий шлюб;
- злочини в ім'я так званої «честі»;
- насильство в інституційному середовищі;
- насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях;
- торгівля людьми;

У попередніх публікаціях нами вже було запропоновано класифікацію, де враховуючи насильство як суспільно небезпечно діяння та окремі положення поділу гендерного насильства у чинному КК України, виокремлено такі його види:

- фізичне насильство – ст. 109, ст. 126, ст. 126-1, ст. 146-1, ст. 294, ст. 295, ст. 345, ст. 345-1, ст. 346, ст. 350, ст. 377, ст. 398, ст. 405, ч. 2 ст. 431, ч. 2 ст. 433, ст. 446 КК України;

- сексуальне насильство – ст. 152, ст. 153, ст. 154 КК України;

- психологічне насильство – ст. 126-1, ст. 294, ст. 295, ст. 345, ст. 345-1, ст. 346, ст. 350, ст. 377, ст. 398, ст. 405, ч. 2 ст. 431, ст. 446 КК України;

- економічне насильство – ст. 110-2, ст. 126-1, ст. 295, ст. 345, ст. 345-1, ст. 346, ст. 350, ст. 377, ст. 398, ст. 405, ч. 1 ст. 433, ст. 446 КК України [5, с. 39].

Що ж стосується вчинення ґендерно обумовленого насильства в умовах збройного конфлікту, то відповідно до ст. 7 (1) Злочини проти людяності Римського статуту Міжнародного кримінального суду, «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено:

а) вбивство;
б) винищення;
в) *обернення в рабство*;
г) депортація або *насильницьке переміщення населення*;
д) ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;

е) катування;
ж) *зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства*;

з) *переслідування* будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, ґендерними, як це визначено в пункті 3, або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочиним, що підпадає під юрисдикцію Суду;

и) *насильницьке зникнення осіб*;

й) злочин апартеїду;

к) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю (вид. – А.С.П.) [1].

Також відповідно до ст. 7 (2) (f) Римського статуту Міжнародного кримінального суду дано тлумачення лише терміну «примусова вагітність». Примусова вагітність – це «незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною під примусом, з метою зміни етнічного складу населення або скоєння інших серйозних порушень міжнародного права. Це визначення в жодному разі не тлумачиться як таке, що впливає на національне законодавство, що стосується вагітності» [1].

Що ж стосується національного законодавства – КК України, то позиція щодо кваліфікації таких кримінальних правопорушень мала двояку тенденцію – незважаючи на введення воєнного стану із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб (Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»), який було продовжено Указами Президента України від 14 березня 2022 року № 133/2022, від 18 квітня 2022 року № 259/2022, від 17 травня 2022 року № 341/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», у багатьох випадках кваліфікували за статтями Розділ IV. Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а після – ст. 438. Порушення законів та звичаїв війни Розділу XX. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку КК України.

Стаття 438 КК України встановлює відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, *інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами* (вид. – А.С.П.), згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України,

а також віддання наказу про вчинення таких дій. Саме у словосполучення «інші порушення законів та звичаїв війни» ми відносимо і сексуальне насильство.

Проте, чи досконала ця норма? З впевненістю можна сказати що ні, оскільки пропозиції щодо внесення змін до законодавства у проєкті Закону України «Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» (реєстр. від 15.04.2022 № 7290). Так, зокрема, пропонується: 1) внести зміни до ст.ст. 44 («Правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності»), 49 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності»), 68 («Призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення та за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті»), 69 («Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом»), 74 («Звільнення від покарання та його відбування»), 80 («Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку») КК задля забезпечення запобігання юридичній та фактичній безкарності за вчинення агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів; 2) виключити з КК ст. ст. 432 («Мародерство»), 433 («Насильство над населенням у районі воєнних дій») (вид. – А.С.П.), 435 («Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею») у зв'язку з тим, що передбачені у них діяння охоплюватимуться складами злочинів, передбачених ст.ст. 438, 4381, 438-4 КК (у редакції проєкту); 3) передбачити особливості кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Розділ XX Особливої частини КК у редакції проєкту); 4) викласти у новій редакції ч. 2 ст. 216 та ч. 2 ст. 297-1 Кримінального процесуального кодексу України, а також ч. 2 ст. 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні». Але станом на 10.06.2022 проєкт надано на ознайомлення, а вирок суду за ст. 438 КК України лише один і не стосується ґендерно обумовленого насильства.

Підводячи підсумок, ми вважаємо, що досліджуючи гендерно обумовлене насильство в умовах збройного конфлікту з точки зору кримінальної відповідальності за такі діяння, варто у класифікації виділяти не лише види насильства, що застосовуються до потерпілої особи, а й віднесення того чи іншого діяння до норм міжнародного гуманітарного права, а також їх імплементація у національне кримінальне законодавство. Саме потреба обов'язкового дотримання принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань дозволить не допустити помилок при кваліфікації таких кримінальних правопорушень, вивчити досвід правоохоронних органів зарубіжних країн та розробити єдині підходи у правозастосовчій практиці.

---

1. Римський статут міжнародного уголовного суда. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

2. Заворотько І., Дученко К. Сексуальне насильство російських військових як воєнний злочин: виклики кваліфікації за національним законодавством. URL: <https://zmina.info/articles/seksualne-nasytstvo-rosijskyh-vijskovyih-yak-voynnyj-zlochyn-vyklyky-kvalifikaciyi-za-nacjonalnym-zakonodavstvom/>.

3. Словник Європейського інституту з гендерної рівності / пер. М. Бабак, О. Давліканової, М. Дмитрієвої, М. Козир, Л. Компанцевої, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслової. Київ: «Вістка», 2021. 170 с.

4. Gender Equality, UN Coherence and You, UNICEF, UNFPA, UNDP, UN Women. URL: https://www.unicef.org/gender/files/E_learning_Brochure_Final.pdf (дата звернення 10.06.2022).

5. Політова А. Гендерне насильство у Кримінальному кодексі України. *Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: сучасні досягнення та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 25-й річниці з дня прийняття Конституції України та 30-й річниці проголошення незалежності України (м. Дніпро, 10-11 черв. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 38-39.

ПОПОВИЧ Анастасія,

курсантка 3-го курсу

Навчально-наукового інституту права

та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

(Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ),

НАГОРНА Олена,

старший викладач кафедри

цивільного права та процесу

факультету підготовки фахівців

для підрозділів кримінальної поліції

(Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ)

ПРАВА І СВОБОДИ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є особливим правовим режимом, який був введений в кінці лютого на всій території України. В умовах правового режиму воєнного стану можливе також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини. [1, ст. 1–3] Забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану потребують консолідації зусиль великої кількості організацій та установ, тим більше, що в останні місяці з'явилася значна кількість нових документів, які регулюють їх дії, як і дії батьків, інших родичів, піклувальників тощо.

Якщо дитина залишилась сама, про неї потрібно повідомити місцеві Службу у справах дітей чи поліцію. Чат-бот @dytyna_ne_sama_bot («Дитина не сама») є інструментом для дорослих, завдяки якому можна допомогти дитині, яка загубилася, залишилася без батьківського піклування, тимчасово прихистити її у своїй сім'ї.

Оскільки під час бойових дій може виникнути багато проблем, уряд спростив процес встановлення догляду за дітьми та опіки. Діти, які на час воєнного стану залишилися без піклування батьків, можуть бути влаштовані в прийомні сім'ї або в сімейні дитячі будинки для тимчасового влаштування.

Також спрощено порядок розміщення дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, або тих, хто піклується про родичів. [3, ст. 1–2]

17 березня 2022 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» № 302. Створений Координаційний штаб є тимчасовим консультативним органом Кабінету Міністрів України та утворений з метою сприяння координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів та органів місцевого самоврядування щодо захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

Основними завданнями Координаційного штабу є:

- координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо організації евакуації дітей, зокрема дітей з інвалідністю та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, які перебувають під опікою, піклуванням, які влаштовані до сімей патронатних вихователів, з небезпечних територій, створення безпечних умов для їх перебування;

- координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави тимчасового перебування;

- координація заходів щодо забезпечення розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави транзитного перебування;

- здійснення контролю за постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування і визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час постановки на консульський облік дітей,

та забезпечення повернення дітей до України після припинення воєнних дій;

- визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану;

- прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей;

- моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну;

- інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану;

- поширення інформації про діяльність Координаційного штабу.

Отже, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, але також створюють багато установ, штабів щоб захищати права і свободи людей [2, ст. 98].

---

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-19#Text>.

2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Правові наслідки та обмеження в умовах воєнного стану. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9309-pravovi-naslidky-ta-obmezhenia-v-umovakh-voiennoho-stanu.html>.

ПРОКОПЕНКО Данило,
*курсант 333 навчальної групи
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Правова система – це складне і багатогранне правове явище, що складається з ряду прийомів і заходів регулювання. Це нормативно закріплена режимна функція підпорядкування групи своїм правовим нормам, що тісно пов'язана з соціальними умовами [1, с. 16]. У юридичній літературі під терміном «правовий порядок» традиційно розуміють певну послідовність законів і нормативних актів і забезпечують особливе поєднання правових і нормативних методів, способів і видів їх реалізації [2, с. 25–29; 3, с. 217].

У той же час кожна правова система має різні засоби правового захисту (і тому не обмежується лише типом регулювання) і, перш за все, необхідно враховувати істотні матеріально-правові аспекти категорії «система». думати. До них відноситься те, що правова система виражає наявність відомих обмежень чи інтересів, допустимий рівень діяльності суб'єктів та межі їх юридичної самостійності. З цієї причини правові питання зазвичай називають, наприклад, загальною або бажаною правовою системою [4].

У результаті систематичного аналізу різних джерел можна виділити той чи інший тип правопорядку. Зокрема, розрізняють загальну та спеціальну правові системи. Загальний висновок полягає в тому, що встановлений ним нормативний процес стосується всіх суб'єктів права у сфері нормативно-правового регулювання. Він охоплює як звичайні, так і загальноприйняті режими. Новий тип правопорядку виникає, коли правові норми відрізняються, але водночас встановлюють однакове коло суб'єктивних прав і юридичних обов'язків для

різних юридичних суб'єктів, що стосуються однієї і тієї ж правової матерії – спец. юридична адміністрація.

Отже, ця система встановлюється у зв'язку з певною сферою діяльності суб'єктів або їх діяльності, а також особливим порядком правового регулювання окремих суспільних відносин, що відрізняється від загальної системи пріоритетністю чи обмеженістю регулювання, що позитивний напрямок необхідний для загального блага. Воно проявляється, зокрема, в усіх елементах механізму, через додаткові гарантійні причини, інтереси, форми державної підтримки, обмеження, заборони та відповідальність [5, с. 12; 6, с. 86].

Це регулюється Законом України від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод громадян і правопорядку на тимчасово окупованих територіях України». № 1207-VII Система спеціальних прав не є дискримінаційною, оскільки є безпечною та не обмежує. Найбільш помітні юридичні обмеження є в надзвичайних ситуаціях. У юридичній літературі є посилання на обмеження, які застосовуються до надзвичайних ситуацій будь-якого походження. Обмеження – це, перш за все, конкретні юридичні та фактичні наслідки у вигляді «незручних» умов для реалізації законних інтересів суб'єкта даних (фізичних та юридичних осіб), чії права та свободи у задоволенні «законних інтересів» є обмежує суб'єкт. Орган, який накладає такі обмеження, або інтереси третіх осіб, зацікавлених у введенні таких обмежень.

По-друге, обмеження в будь-якому випадку завжди є обмеженням «вільної» (тобто дозволеної законом) поведінки. Наприклад, у надзвичайних ситуаціях спеціальний доступ, обмеження свободи пересування, заборона мітингів, мітингів, демонстрацій та інших масових заходів, введення комендантської години, цензури, карантину та інших обов'язкових санітарно-протиепідемічних заходів. Законодавець розширює повноваження адміністрації та надає їй додаткові повноваження щодо обмеження прав громадян та організацій.

По-третє, обмеження, що вводяться у зв'язку з надзвичайними ситуаціями, завжди є законодавчими обмеженнями.

Детально це виглядає так: парламент, уряд тощо); Тимчасовий – Вводиться в екстрених випадках і необхідний для життя. Термін дії також визначається визначенням уповноваженого органу.

В умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть бути встановлені певні обмеження прав і свобод із зазначенням тривалості цих обмежень. Рівність перед законом (ст. 24), право на громадянство (ст. 25), право на життя (ст. 27), право на гідність (ст. 28) і свободу не повинні обмежуватися. Захист особи (ст. 29), право на позов (ст. 40), право на житло (ст. 47), право на згоду на шлюб між жінкою та чоловіком (ст. 51)), у їхніх правах Рівність прав дітей 52), право звертатися до суду за захистом своїх прав і свобод (ст. 55), право знати свої права та обов'язки (ст. 57), право на юридичну консультацію (ст. 59). Наказ або розпорядження (ст. 60). Вам не можуть бути пред'явлені двічі обвинувачення в одному суді за те саме правопорушення (стаття 61).

Воєнний стан характеризується істотними змінами правового статусу суб'єкта правовідносин. При цьому розширюються повноваження державних інституцій, перш за все за рахунок обмеження прав і свобод громадян і компаній Воєнний стан включає, наприклад, спеціальні заходи доступу, обмеження свободи пересування, проведення мітингів, мітингів, демонстрацій. та інші масові заходи, комендантська година, цензура, карантин та інші обов'язкові гігієнічні заходи, у разі потреби заходи боротьби з епідемією. Заборона виборів до представницьких організацій.

Законодавець розширює повноваження адміністрації та надає їй додаткові повноваження щодо обмеження прав громадян та організацій. Надзвичайний стан значно розширює допустимі законодавчі обмеження щодо поведінки при здійсненні прав і свобод фізичних та юридичних осіб. Адміністрація має повноваження обмежувати або забороняти здійснення певних конституційних прав, які є загальновизнаними. Узгодженням видів законодавства досягаються найефективніші способи вирішення ситуації.

Конкретну дискримінацію, узаконення обмежень прав і свобод людини, як сутність будь-якого правопорядку, не можна розглядати поза інтересами суспільства і держави, виходячи з таких фундаментальних понять, як громадська та національна безпека. менше зла". Їх дія свідомо схвалюється суспільством. У той же час обмеження природних прав людини, таких як життя і свобода, не можуть бути виправдані суспільними інтересами, оскільки їх непорушність є гарантією верховенства права.

---

1. Настюк В. Я., Бєлевцева В. В. Адміністративно-правові режими в Україні: монографія. Х.: Право, 2009. 128 с.

2. Коссе Д. Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 25–29.

3. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Х.: Право, 2009. 584 с.

4. Коссе Д. Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення. URL: adnuk.info/statti/249-tioruia-gov/3468-2010-01-20-23-17-44.html.

5. Крупа Л. К вопросу о юридическом содержании понятия специальный правовой режим. *Господарське право*. 2001. № 2. С. 12.

6. Таран Л. В. Специальный правовой режим предпринимательской деятельности в свободных экономических зонах Украины (комплексное исследование). Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2004. С. 86.

РОМАНЦОВА Світлана,
кандидатка юридичних наук, доцента,
доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО У ЧАСІ ВІЙНИ ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Домашнє насильство – поширена форма насильства в мирний час, від якої страждають близько 30% жінок у всьому світі, згідно досліджень Всесвітньої організації охорони здоров'я [1], та зростає під час війни. В умовах війни з'являються нові форми прояву насильства, воно стає ще більш жорстокішим, водночас, через наявність інших завдань, пов'язаних війною, таке явище як домашнє насильство стає менш помітним, а постраждалі залишаються незахищеними. Війна, агресія, яка лунає через ЗМІ, обстріли, окупація, зміна місця проживання, проживання з незнайомими людьми, стрес, відображується на стосунках у родинах та є чинниками, які посилюють, провокують, відновлюють домашнє насильство у тих родинах, де його проявів ніколи не було, вже були передумови чи аб'юз у стосунках ще не був таким помітним.

Нещодавно у суспільному дискурсі з'явилося поняття **домашнє насильство у часі війни** – це форма домашнього насильства, що включає фізичне, психологічне, сексуальне, економічне та кібернасильство, яке виникає у часі війни, під впливом подій війни на свідомість та поведінку кривдників/ць та як наслідок руйнування структур підтримки і систем, які перестали бути доступними постраждалим від домашнього насильства.

Прикладом є Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 22 лютого 2022 р., в якому зазначено, що чоловік почав вчиняти домашнє насильство після повернення з зони АТО, а саме: *«розглянувши у відкритому судовому засіданні*

кримінальне провадження по обвинуваченню ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженця та мешканця АДРЕСА_1, громадянина України, з повною базовою загальною середньою освітою, не працюючого, одруженого, військовозобов'язаного, учасника АТО, раніше не судимого, у вчиненні кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст.126-1 КК України. ОСОБА_1, обвинувачується в тому, що він в порушення вимог ст. 28 Конституції України згідно якої кожен має право на повагу до його гідності, а також в порушення вимог Закону України «Про заборону та протидії домашньому насильству», безпричинно, умисно систематично вчиняє насильство по відношенню до своєї дружини ОСОБА_2, що призводить до психологічних страждань останньої, що виразилось у формі втрати енергійності, втоми, фізичного дискомфорту, втрати повноцінного сну та відпочинку. А саме, ОСОБА_1 неодноразово, не маючи підґрунтя, вчиняв по відношенню до своєї дружини дії, виражені у словесних образах, висловлюваннях в її адресу словами нецензурної лайки, приниженні та залякуванні, тим самим викликав у ОСОБА_2 побоювання за свою безпеку, спричинив емоційну невпевненість, нездатність захистити себе та завдав шкоду її психічному здоров'ю» [2].

ООН віддавна визнає, що «цивільні особи, зокрема жінки та діти, становлять переважну більшість людей, які зазнають згубного впливу збройного конфлікту» в усьому світі[3].

З опитування під керівництвом ОБСЄ про насильство щодо жінок стає відомо й про інший несподіваний факт – значна частина жінок, які вважають себе постраждалими від конфлікту, пов'язують конфлікт із насильством, якого зазнали. Виявилося, що 79% жінок в Україні, теперішній партнер яких брав участь у конфлікті, зазначили, що пережили домашнє насильство з боку партнера, тоді як серед тих, чії теперішні партнери не брали участі в конфлікті, таких 58%.

Такий зв'язок – одна з вагомих причин, через які у цьому звіті йдеться саме про гендернозумовлене насильство в контексті збройного конфлікту в східній Україні, зокрема домашнє насильство[4].

Аналізуючи ситуацію на Сході протягом 2014–2022 років, можна зауважити, що підвищений ризик домашнього насильства у часі війни виникає:

- після повернення із зони збройного конфлікту – складнощі у працевлаштуванні та соціальній адаптації до звичайного життя;
- у разі загрози насильства (фізичного, психологічного, економічного, сексуального) щодо членів сімей та родичів колишніх бійців АТО та ООС;
- якщо партнер/ка пережили зґвалтування у часі війни та інші.

Домашнє насильство присутнє після війни там, де воно було й до війни – коли для сім'ї це була стала модель поведінки: звичайним було і образити, і вдарити. Водночас, якщо чоловік/дружина до війни не вчиняв/ла насильство після війни – результат довготривалого напруження та стресу, постійного режиму підвищеної пильності, насильство може проявитися як результат втрати самоконтролю, нездатності вчасно опанувати агресію. І без допомоги психолога, фахового спеціаліста, підтримуючого оточення, розуміння родини тут точно не обійтися.

Шлях повернення до мирного життя тривалий і непротий. І від того, як його пройде боєць, чи знайде він себе в нинішньому суспільстві, чи зможе інтегрувати свій досвід у мирному житті, у сім'ї – залежатимуть і його стосунки з рідними. За той час, що чоловік був на війні, змінився не тільки він, змінилася і його дружина. У родині за тривалий час відсутності чоловіка-батька відбувся перерозподіл обов'язків, було по-новому влаштовано життя. Уся сім'я жила в режимі очікування, страху. У реальності бій може тривати раз у день, чи раз у п'ять днів, а в дружини він триває 24 години на добу сім днів на тиждень. І часто подружжя чекає один від одного, що повернувшись, побачать ту людину, яку залишили до війни. У тих сім'ях, де жінки розуміють, що чоловік повернувся іншим й готові заново з ним знайомитися, цей процес проходить менш болісно, водночас, ефективніше. Слід зрозуміти чоловіка військового/захисника, прийняти його з тим досвідом, що він був на війні,

що він стріляв, і стріляв у людей, що втрачав друзів і багато пережив.

Водночас, історії про домашнє насильство можуть сприяти більш тонкому розумінню того, як війна впливає на насильство та допомогти протидіяти йому, привертаючи увагу до цієї форми насильства [5].

Прикладом є історія однієї сім'ї: *«Мій чоловік пішов на війну добровольцем. І до війни він був не дуже реалізованою людиною, наше сімейне життя не було затишним. Він думав, що «там» усе залагодиться. А повернувся – стало ще гірше. Він зривався, ми постійно сварилися...Я бачу, що чоловік потребує допомоги. Він ночами не може спати. Інколи кидається і вигукує: «Міни, міни». Не може це контролювати. Гадає, що алкоголь допоможе, але стає ще гірше... І найстрашніше – від цього страждаю не тільки я, а й особливо наш п'ятирічний син. Та коли я заговорила про розлучення, бо не можу так жити, і не хочу, щоб син бачив наші сварки – чоловік почав погрожувати, що накладе на себе руки. А я, а я не готова брати на себе таку відповідальність. Я не знаю, чи він зробить, чи ні. І якщо так, то не знаю, як я зможу із цим жити. Зараз чоловік лікується в реабілітаційному центрі. За той час, що він був на війні й пізніше, я навчилася жити без нього. Я б не сказала, що війна стала причиною нашого розриву. Швидше війна загострила наші й так не дуже прості взаємини...»* [6].

Водночас, Кримінальний кодекс України, встановлює що вчинення злочину з використанням умов воєнного стану є обставиною, що обтяжує покарання. Звичайно в умовах війни важливо притягнути до відповідальності кривдника/цю, не полишаючи у небезпеці постраждалу особу, направляти кривдника на проходження програми для кривдників у спрощений спосіб.

Попри воєнний стан, система органів запобігання та протидії домашньому насильству в Україні ефективно працює та надає допомогу, особливо тим постраждалим, що були вимушено переміщені та потребують ще більшої підтримки. Допомагають ефективно реагувати та вчасно надавати постражда-

лим допомогу у 12 містах України(Запоріжжя, Дніпро, Полтава, Одеса, Вінниця, Ужгород, Тернопіль, Чернівці, Хмельницький, Львів, Луцьк та Івано-Франківськ) мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, також вони активно працюють на сході країни та на окупованих територіях.

Домашнє насильство хоч і визначається як пов'язане з «війною», але в кінцевому підсумку, знаходиться десь окремо від неї – трактується як «невійна». Таким чином, домашнє насильство постає як те, що пов'язане з насильством війни, однак не всі випадки домашнього насильства у часі війни однакові. І хоча домашнє насильство і з'являється в цьому суспільному дискурсі, що позиціонує його як пов'язане з насильством, яке в кінцевому підсумку, не є частиною війни.

---

1. Devastatingly pervasive: 1 in 3 women globally experience violence. URL: <https://www.who.int/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence>.

2. Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 22 лютого 2022 р. URL: <https://opendatabot.ua/court/103507612-fc69607ca7b466f74c63739c3b952774>.

3. Офіс ООН з координації гуманітарних питань, звіт щодо ситуації в Україні, оновлено 2 жовтня 2020 року. URL: <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/>.

4. Не приватна справа. Домашнє та сексуальне насильство щодо жінок на сході України. URL: https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/dopovid-amnesty-international_ne-pryvatna-sprava.pdf.

5. Harriet Gray. The 'war'/'not-war' divide: Domestic violence in the Preventing Sexual Violence Initiative. The British Journal of Politics and International Relations. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1369148118802470>.

6. Ірина Виртоса. Війна, яка не відпускає. Про домашнє насильство в сім'ях АТО. *Українська правда*. URL: <https://life.prawda.com.ua/society/2016/07/4/214486/>.

РУФАНОВА Вікторія,
*кандидатка юридичних наук, доцента,
старша викладачка кафедри
кримінального права та кримінології
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Одним з провідних принципів міжнародного звичаєвого права є концепція недопустимості гендерного насильства*. Гендерно зумовлене насильство не обмежується національним чи територіальними рамками. В сучасному світі глобалізації воно не має границь та може вчинятися будь де. Поряд з цим, гендерна рівність як антипод гендерно зумовленому насильству є однією з обов'язкових та невід'ємних умов світового розвитку, благополуччя та безпеки.

Право жінок на життя, вільне від гендерного насильства, нерозривно пов'язане з іншими правами людини, такими, як право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність, рівність та рівний захист в сім'ї, свободу від катувань, жорсткого, нелюдського або принижуючого гідність поводження, а також право на свободу вираження думок та пересування, участі, зборів та асоціацій, та невіддільне від цих прав [1].

Наслідки гендерно зумовленого насильства в мирний час є значними, а в деяких випадках і незворотними (у разі вбивства, каліцтва тощо). Однак в умовах збройного конфлікту суспільна небезпечність, тяжкість та масштабність наслідків зростає у рази. Конфлікти посилюють існуючу гендерну нерів-

---

* Гендерне насильство вживаємо як синонім за значення гендерно зумовленому насильству та насильству за ознакою статі.

ність, піддаючи жінок підвищеному ризику різних більш агресивних та жорстокіших форм насильства.

З моменту початку війни РФ проти України 24 лютого 2022 року фіксуються злочини, прямо заборонені ст. 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Це зокрема факти зґвалтувань жінок та дівчат, чоловіків та хлопчиків, осіб похилого віку. Жінки найчастіше стають жертвами зґвалтувань та залякувань сексуального характеру, чоловіки – стають жертвами катувань з елементами сексуального насильства. Однак, серед жертв сексуального насильства з боку військових окупантів переважають саме жінки та дівчата.

Реальність сьогодення яскраво доводить, що випадки гендерно зумовленого насильства під час збройного конфлікту набули критичного масштабу, поширеності, систематичності та небаченої жорстокості. Для рашистів сексуальне насильство є частиною їх військового арсеналу. Окупанти вчиняють зґвалтування, нанесення ударів та ураження електричним струмом в області статевих органів, примусове оголення, погрози зґвалтуванням жертв та їх близьких тощо.

Відповідно до положень Римського статуту міжнародного кримінального суду (статті 6, 7, 8), сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом одночасно містить у собі ознаки та є за своєю суттю актом геноциду, військовим злочином та злочином проти людяності» [2].

Так, Трибунал по Руанді визнав, що «сексуальне насильство не обмежується фізичним нападом на людське тіло» і може включати дії, не пов'язані з пенетрацією або навіть фізичним контактом [3].

Зокрема, Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді вказав на те, що зґвалтування є актом фізичного посягання сексуального характеру, яке вчиняється особою в обставинах примусу. Було підкреслено, що сексуальний напад є геноцидом як і будь-яке інше діяння, якщо воно вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку групу як таку [4].

Важливо зазначити, що сьогодні маємо дисбаланс між закріпленими на папері правилами ведення війни та того, що

в дійсності відбувається на полі бою та в окупованих населених пунктах України. Оприлюднені офіційні дані щодо звільнених від російських окупантів міст, дають підстави стверджувати, що останні використовують сексуальне насильство як тактику та стратегію ведення війни, як зброю війни та як прояв терористичної діяльності. Масштаб, систематичність та поширеність цього явища на окупованих територіях свідчить, що російські військові використовували це не лише заради сексуального задоволення, тут не йдеться про ексцес виконавця. Зґвалтування та інші форми сексуального насильства вчиняються для залякування, тероризування населення, демонстрації власного домінування, переваги, значущості, своєї сили та приниження українців.

Підтвердженням того, що сексуальне насильство використовується на цій війні як зброя свідчить те, що досить часто воно поєднане зі знущанням, тортурами та вчиняється в присутності дітей, що спричиняє надзвичайно тяжкі травми та страждання. Безпрецедентним порушенням вимог міжнародних документів є інформація, що на окупованих територіях систематичними є випадки зґвалтування дітей обох статей. Вражаючим фактом війни РФ проти України є те, що пересічні росіяни та відомі російські медійні особи виправдовують сексуальне насильство, скоєне співвітчизниками.

На нашу думку, це свідчить не тільки про надвисокий рівень інформаційної пропаганди в РФ, який був спрямований на допустимість будь-якого насильства над українцями, але й про моральний занепад всієї російської нації, яка не здатна ні до людяного ставлення до інших людей, ні до співчуття, ні до критичного мислення, ні до власної думки та реальної оцінки ситуації.

Гендерно зумовлене насильство, пов'язане з конфліктом в Україні поєднане із застосуванням таких методів впливу на людину як: сексуальні тортури, приниження, умисне зараження венеричними захворюваннями, примус до споглядання сексуального насильства щодо інших людей, погрози зґвалтуванням або сексуальним насильством, роздягання, утримання

полонених або заручників чоловіків та жінок в одному приміщенні тощо [5].

За офіційними повідомленнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Л. Денисової сексуальне насильство є нищівною зброєю РФ у війні проти України. Офіційно повідомлено про такі випадки сексуальних знущань: двадцятирічну вагітну жінку зґвалтували два російських військових, в наслідок чого вона втратила дитину (Ірпінь); 20-річну дівчину зґвалтовано одразу трьома окупантами (Ірпінь).

Про рівень морального занепаду та відсутності будь чого людського у окупантів свідчить те, що виявлені факти сексуального насильства над дітьми: 14-річна дівчинка зґвалтована п'ятьма окупантами; 11-річного хлопчика зґвалтовано на очах у мами, яку прив'язали до стільця, щоб вона дивилася (Буча) тощо [6].

Аналіз офіційної, оприлюдненої представниками влади інформації про випадки гендерно зумовленого насильства, яке вчиняється під час збройного конфлікту в Україні, дозволило виділити такі специфічні ознаки даного феномену:

1. Обстановка вчинення – в умовах збройного конфлікту.
2. Гендерно зумовлене насильство носить масовий характер та вчиняється в обстановці загальної небезпеки та воєнного стану.
3. Використовується як тактика, стратегія та зброя війни, в наслідок чого є воєнним злочином, злочином проти людяності та за певних умов – актом геноциду.
4. Місцем вчинення гендерно зумовленого насильства є блокпости, фільтраційні табори, територія ведення бойових дій та окупована територія.
5. Суб'єктами вчинення є російські військові, члени збройних сил, воєнізованих угруповань і недержавних збройних груп.
6. Формами гендерно зумовленого насильства є вбивства, тортури, катування, нанесення каліцтва, зґвалтування, сексуальне насильство, примушування до проституції, примусове запліднення, торгівля людьми тощо. Найбільш поширеною

формою гендерно зумовленого насильства в Україні є зґвалтування та сексуальне насильство.

7. Вчиняється з особливою жорстокістю, яка проявляється в пошкодженнях статевих органів і геніталій; примушуванні спостерігати за зґвалтуванням дітей їх батьків і навпаки; застосування жорстоких способів та сторонніх предметів.

8. В переважній більшості потерпілими від гендерно зумовленого насильства є жінки, які опинилися на окупованій території, внутрішньо переміщені особи і біженки, захисниці прав жінок, жінки-комбатантки і військовослужбовці.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, значимо, що характер та природа гендерно зумовленого насильства під збройного конфлікту відмінна від гендерно зумовленого насильства в мирний час. Спрямованість, жорстокість, агресивність, спосіб вчинення свідчить про набуття ознак воєнного злочину, злочину проти людяності та за певних умов є акту геноциду.

З метою якнайшвидшої адаптації всіх інституцій до сучасних викликів життя та функціонування в умовах постійного напруження, викликаного воєнним станом, для держави та її органів необхідно максимально консолідувати зусилля, для того, щоб відповідним чином відреагувати на реалії сьогодення. Вважаємо важливим кроком ратифікацію Римського статуту кримінального суду, який дозволить забезпечити належну правову оцінку тим подіям, які відбуваються, стане імплементацією міжнародних норм у вітчизняне законодавство та дозволить притягнути всіх винних у гендерно зумовленому насильстві, до кримінальної відповідальності.

---

1. General recommendation No. 35 on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. CEDAW/C/GC/35. 26 July 2017. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnnibpcajpcglcfindmkaj/https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/231/54/PDF/N1723154.pdf?OpenElement>.

2. Римський статут міжнародного кримінального суду. ООН. 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text/ (дата звернення: 08.04.2022).

3. Case №: ICTR-96-4 Akayesu. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/ICTR-96-04/MS15218R0000619893>.

4. Statute of the International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/statute-international-criminal-tribunal-prosecution-persons#:~:text=Additional%20Protocol%20II-,The%20International%20Tribunal%20for%20Rwanda%20shall%20have%20the%20power%20to,thereto%20of%208%20June%201977>.

5. Левченко Катерина. URL: <https://www.facebook.com/GovernmentCommissionerforGenderPolicy> (дата звернення: 10.04.2022)/

6. Денисова Людмила. URL: <https://www.facebook.com/denisovaombudsman> (дата звернення 08.04.2022; дата звернення: 07.04.2022).

САВАЙДА Олена,
*кандидатка юридичних наук, доцента,
доцентка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ),*

ГІЛЕЦЬКА Олена,
*курсантка 3-го курсу факультету № 3 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

АСПЕКТИ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Гендерна політика вважається складовою частиною діяльності будь-якої демократичної держави та ланкою формування моделі паритетної демократії. Протягом останніх років в Україні значно зросла актуальність питання гендерної рівності, відповідно, збільшилася кількість наукових досліджень за цією тематикою.

Слід зазначити, що для західної, зокрема європейської цивілізації (до якої ми теж належимо) проблематика гендеру уже не є новою як у науковому, так і правозастосовному аспектах (наприклад, є чимала практика, яка вироблена Європейським судом з прав людини щодо розв'язання юридичних конфліктів, які пов'язані саме гендерною проблематикою).

Проте, сучасне питання гендеру для України є досить важливим та актуальним, оскільки дає змогу виявити рівень доступу людини до суспільних можливостей та потреб в нашій державі.

У зв'язку з цим не можемо не згадати слова вітчизняного правника про те, що саме гендерна рівність – як і найвища цінність – життя людини – є тією філософсько-правовою категорією, щодо якої існує різне її сприйняття у кожній цивілізації.

Для українського ж народу питання гендерної рівності є не в повній мірі врегульованим аспектом. Тут, на нашу думку, залучені, в першу чергу ментальні стереотипи поведінки українських чоловіків та жінок. «Для українського суспільства,

не дивлячись на сприйняття ідеї рівності усіх людей у правах незалежно від «раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками», коли мова заходить про мирні зібрання сексуальних меншин одразу наведений конституційний припис відходить на другий план» [1, с. 251].

Але це лише один із прикладів сфери дії гендерної політики держави. Гендерні аспекти так чи інакше залежать від рівня історично складених умов формування українського суспільства, самого розвитку суспільства, психічного стану і суспільства і особи зокрема, правосвідомості, а в першу чергу від політики держави.

Щодо розуміння досліджуваного поняття слід згадати й історію його виникнення, а саме початок руху жінок за зрівняння у правах з чоловіками, що виник раніше за рух, метою якого є гендерна рівність (адже і сам термін «гендер» виникає пізніше).

Досить чітко на зміст цього терміна вказує Л. Воронько: «термін «гендер» виник у Великій Британії і в перекладі з англійської означає «рід». Спочатку це слово використовувалося для позначення граматичного роду (чоловічого, жіночого, середнього). У новому сенсі поняття «гендер» застосував у 1968 році американський психолог Р.Столер з метою розрізнення «маскулінності» і «фемінності» як соціокультурних характеристик чоловічого і жіночого» [2].

Правове становище жінки багато в чому залежить від характеру її відносин з чоловіками, наявності або відсутності в цій сфері гармонії, заснованої на правовій рівності, яка має різноманітні прояви. Суттєвим проявом рівності у сфері взаємодії чоловіка і жінки є рівність їхніх прав і свобод, їхня юридична рівність перед законом і судом [3, с. 21].

На думку П. М. Рабіновича, рівноправність – це однаковість, тобто рівність прав людини і громадянина. Вона поділяється на загально-соціальну та юридичну. Загально-соціальна рівноправність – це однаковість основних прав і свобод кожної

людини, тобто вона полягає у фактичній рівності прав і свобод людини. Юридична рівноправність – це однаковість, рівність юридичного статусу державно-правоздатних суб'єктів, насамперед, рівність їх основних (конституційних) прав та юридичних обов'язків. Вона полягає у формальній рівності прав і свобод. Рівність людей – це фактична, реальна однаковість їхніх соціальних можливостей у використанні прав та свобод людини й у виконанні соціальних обов'язків [4, с. 28].

Також слід врахувати і думку А.Фесенка, де описуючи декілька основних напрямків розуміння гендеру у світових дослідженнях та їх віддзеркалення в Україні є розуміння того що це організована модель соціальних відносин між жінками та чоловіками, котра не тільки характеризує їхні стосунки у родині, але й визначає їх соціальні відносини в суспільних інститутах.

Так, керуючись у своїх діях очікуваннями, що пов'язані з гендерним статусом, відбувається констатація гендерних відмінностей та обумовлених ними домінування та влади. Інше розуміння гендеру характерне для теоретичних обґрунтувань радикального фемінізму, що спрямований на дослідження жіночого досвіду, вивчення того, які саме процеси та соціальні структури створюють умови для жіночого існування та вивчають проблеми жіночої ідентичності. В межах цього підходу гендер є ідеологічним конструктом та суб'єктивністю [5, с. 194].

Ухваливши 7 березня 2018 року нову Стратегію з гендерної рівності на 2018–2023 роки Комітет Міністрів Ради Європи (де учасником також є і Україна) акцентував увагу на тому, що гендерна рівність передбачає рівні права жінок і чоловіків, дівчат і хлопчиків, а також однакову видимість, повноваження, відповідальність та участь у всіх сферах громадського й приватного життя. Це також має на увазі рівний доступ і розподіл ресурсів між жінками і чоловіками [6].

Також хочемо ще навести яскравий приклад гендерної рівності, який пов'язаний із останніми подіями в Україні, а саме війною з росією. Зараз на лініях оборони нашої держави ми також бачимо і жінок, де більшість з них стоять зі зброєю, на рівні з чоловіками обороняючи кордони, також є ще наші

захисниці і в підрозділах територіальної оборони, «Азовсталь» де під час обстрілів на жаль загинуло 15 жінок – військових та медиків, що виконували свій обов’язок до кінця. Слід зазначити що, інтеграція жінок до збройних сил України виконує важливу роль щодо захисту демократичного суспільства, включаючи захист основних цінностей держави, таких як громадянство та рівність.

Отже підсумовуючи вищесказане ми можемо зробити такий висновок, що гендерна політика вважається складовою частиною діяльності будь-якої демократичної держави, в Україні на даний час питання гендерної рівності є не в повній мірі врегульованим аспектом, який пов’язаний із ментальними особливостями населення. Проявом рівності у сфері взаємодії чоловіка і жінки вважається рівність їхніх прав і свобод, їхня юридична рівність перед законом і судом, на даний час вона ще яскраво проявляється у військовій сфері, де жінки захисниці ведуть бойові дії.

---

1. Кучук А. Теоретичні основи правового поліцентризму: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.

2. Воронько Л. Гендерна політика в системі державної служби: поняття і сутність. URL: academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12VLOSPS.pdf.

3. Дашковська О. Р. Принцип гендерної рівності: поняття, витоки і роль на сучасному етапі розвитку суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 20–23.

4. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Х.: Право, 1997. 64 с.

5. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 11–13 грудня 2003 р.). К.: Фоліант, 2003. 300 с.

6. Council of Europe Gender Equality Strategy 2018–2023. URL: <https://rm.coe.int/ge-strategy-2018-2023/1680791246>.

САВАЙДА Олена,
*кандидатка юридичних наук, доцента,
доцентка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ),*
ЧЕРЕВКО Вікторія,
*курсантка 3-го курсу, факультету № 3 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день жінки все частіше стають рушійною силою суспільства та є активним й ефективним учасником багатьох суспільних відносин. Тепер вони менше сумніваються у власних здібностях, готові брати на себе відповідальність та вирішувати складні завдання політичного, економічного державно-правового характеру. Вони не бояться викликів і проблем та ладні долати будь-які труднощі, аби досягти висот в омріяній професії, а тому обов'язок будь-якої демократичної держави полягає у наданні жінкам рівних із чоловіками можливостей для побудови кар'єри та в рівному доступі до прав та можливостей в країні.

Стереотипи, які існували роками почали руйнуватися. Потенціал жінок величезний і полягає у їхньому внеску не лише в соціальний та економічний прогрес, але й у сектор безпеки й оборони.

Деякі проблеми даної теми були розглянуті у працях В. Архипова, Н. Аніщука, М. Ануфрієва, Н. Болотіної, О. Горчачук, Л. Грицяк, Ю. Івченко, І. Даудової, О. Дашковської, І. Євхутич, Л. Кобилянської, Л. Мороз та інших.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ) 1979 року зобов'язує держави-учасниці вжити всіх належних засобів для негайного усунення дискримінації щодо жінок (стаття 2) [1].

КЛДЖ містить ряд зобов'язань в різних сферах, й безпосередньо пов'язаних із збройними силами, зокрема:

- заборона дискримінації при працевлаштуванні (ст. 11);
- вжиття заходів щодо усунення упереджень та практик, заснованих на перевазі або неповноцінності статей або на стереотипних ролях жінок та чоловіків (ст. 5);
- вжиття заходів щодо припинення всіх форм торгівлі жінками та експлуатації жінок у проституції (ст. 6).

Підкреслюючи, що важливою метою КЛДЖ є забезпечення захисту прав жінок до, під час і після конфлікту, Комітет КЛДЖ виніс низку більш конкретних рекомендацій, що стосуються оборони (див. Загальні рекомендації 30, 33 та 37):

- забезпечити рівне представництво жінок у прийнятті рішень в національних установах та механізмах, у тому числі у збройних силах;

- провести навчання з урахуванням статі та прийняти кодекси поведінки для військових як частину превентивного підходу нульової толерантності до боротьби з гендерним насильством і торгівлею людьми, в тому числі, коли їх здійснюють державні службовці та миротворці;

- забезпечити включення жінок-учасників бойових дій та жінок і дівчат, пов'язаних із збройними групами, як бенефіціарів у програми роззброєння, демобілізації та реінтеграції, і відповідність цих програм їхнім гендерним потребам [1].

Жінки можуть принести особливі оперативні переваги військовим операціям. Досвід показує, що наявність команд, що складаються з жінок і чоловіків, може підвищити безпеку служби. Наприклад, в Афганістані взаємодія жіночого персоналу з місцевими жінками дозволяла збройним силам отримувати доступ до інформації, яка інакше була б недоступною [2, с. 18]. Ми привели один з наявних прикладів, хоча таких прикладів є чимало.

У 2015 році Міністр оборони США Ешлі Картер підписав указ, що дозволяє жінкам займати будь-які посади в армійській ієрархії, включаючи і службу на передовій, і в спеціальних підрозділах. У США жінкам служба в армії дозволялася з 1991 року,

але з обмеженнями. Наприклад, вони мали право брати участь у наземних операціях, але без прямого контакту з противником. За право служити нарівні з чоловіками, причому і в найгаражчіших точках, американки боролися довгий час, і 6 років тому досягли результату. Жінкам-солдатам дозволили керувати танками, стріляти з мінометів і командувати солдатами на полі бою; служити в рейнджерах, «зелених беретах», «морських котиках», в морській піхоті, повітряно-десантних військах [3].

В Україні у 2018 році на законодавчому рівні легалізували рівноправність в Збройних силах України для жінок і чоловіків. Жінок беруть в армію в добровільному порядку (за контрактом) і закликають на військову службу у військовому резерві, а також зобов'язують виконувати військовий обов'язок у запасі і дотримуватися правила військового обліку нарівні з чоловіками. В жовтні 2018 року Президент України вперше присвоїв звання генерал-майора українці, начальнику Військово-медичного управління СБУ Людмилі Шугалей. Згодом в 2020 році звання генерала отримала друга жінка в Україні – Юлія Лапутіна [3].

Також варто зауважити, що Збройні Сили Ізраїлю (це одна єдина країна в світі, в якій жінки проходять обов'язкову строкову службу, яка складає два роки) – одна з єдиних армій у країнах західного світу, в якій проходження військової служби жінками закріплено законом і є обов'язковим.

Жінки служили в ізраїльській армії з моменту її створення у 1948 році. До 2001 року вони проходили службу в Жіночому корпусі, який відомий під єврейською аббревіатурою ШЕН. Після п'ятитижневого періоду базової підготовки вони ставали клерками, водіями, працівниками системи соціального забезпечення, медсестрами, радистами, диспетчерами польотів, персоналом для обслуговування боєприпасів та інструкторами курсів. Однак поступово їх почали переводити на оперативні посади як через нестачу бойових солдат, так і через вимоги, які висувалися ізраїльськими військовими феміністичними групами [4].

Отже, підсумовуючи вищесказане бачимо, що досвід іноземних держав доводить, що участь жінок у сфері безпеки та

оборони приносить лише позитивні результати. Україна також прагне до практичної реалізації зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності в цьому важливому для держави секторі.

На нашу погляд, потрібно продовжувати на регулярній та консультативній основі проводити інформаційно-просвітницькі заходи (цьому підтвердженням є також й цей науковий захід ЛьвДУВС), які будуть спрямовані на підвищення обізнаності особового складу ЗС України з гендерних питань, на запобігання різним формам гендерно-зумовленого насильства – психологічному, фізичному, сексуальному, економічному тощо.

Для цього, на нашу думку, також потрібно впроваджувати та вжити заходів щодо підвищення обізнаності та належної підготовки з гендерних питань командирів усіх рівнів та їх заступників (проведення спеціалізованих курсів, семінарів, конференцій тощо), а також продовжувати роботу щодо удосконалення нормативно-правової бази та звісно ж, брати до уваги досвід іноземних держав.

---

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

2. Каллум Уотсон. Збірник інформаційно-методичних матеріалів «Гендерні питання в секторі безпеки». 2020. 76 с.

3. Жінки в українській армії: які реалії служби. 2021. URL: <https://rubryka.com/article/women-in-army/>.

4. Women of the Israel Defense Forces: history in combat units. Jewish Virtual Library. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/history-of-women-in-idf-combat-units> (дата звернення: 12.09.2020).

СКРИПНИКОВА Руслана,

курсантка 3-го курсу

Навчально-наукового інституту права

та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

(Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ),

НАГОРНА Олена,

старший викладач кафедри цивільного права

та процесу факультету підготовки фахівців

для підрозділів кримінальної поліції

(Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ)

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією з найскладніших проблем під час збройних конфліктів є проблема забезпечення захисту цивільного населення, зокрема дітей, на долю яких випадають основні труднощі.

Незважаючи на широке визнання в міжнародному праві необхідності захисту цивільного населення, нині ця проблема набула особливої актуальності.

Загострення збройного конфлікту внаслідок нападу Російської Федерації на Україну стало приводом для введення в Україні воєнного стану.

Президент Зеленський оголосив воєнний стан і розірвання дипломатичних відносин із Росією та прокоментував її напад словами, що Росія підло і самовбивчо напала на Україну, а російська держава стоїть на шляху зла.

У 1949 р. на Дипломатичній конференції у Женеві було прийнято чотири Женевські конвенції про захист жертв війни. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни надавала дітям правовий захист під час міжнародних збройних конфліктів. На Дипломатичній конференції 1949 р. вперше правове закріплення отримали також норми міжнародного гуманітарного права щодо збройних конфліктів неміжнародного характеру (вони закріплені у статті 3, яка є спільною

для всіх чотирьох Женевських конвенцій). Ці норми поширюються і дітей як на осіб, «які безпосередньо не беруть участі у військових діях» [1].

IV Женевська конвенція передбачає загальний захист дітей як осіб, які не беруть участі у військових діях. Щодо дітей, як і всього цивільного населення, забороняються тортури, тілесні покарання, медичні та наукові дослідження, колективні покарання, репресалії, заходи залякування чи терору, взяття заручників, незаконне депортування тощо (ст.ст. 13, 27, 30, 34, 147).

IV Женевська конвенція містить також спеціальні положення щодо захисту дітей від наслідків воєнних дій. Відповідно до статті 14 Конвенції діти віком до 15 років і матері дітей віком до 7 років підпадають під категорії цивільного населення, для яких можуть створюватися спеціальні санітарні або безпечні зони. Аналогічним чином діти та матері входять у категорію цивільних осіб, які мають бути евакуйовані з окупованих територій (ст. 17). Відповідно до статті 23 Конвенції повинен дозволятися вільний пропуск посилок, призначених для дітей віком до 15 років та матерей [2].

На окупованих територіях діти, які не досягли 15 років, вагітні жінки та матері дітей до 7 років повинні продовжувати користуватися будь-якими перевагами щодо харчування, медичного догляду та захисту від наслідків війни, які надавалися їм відповідно до заходів, вжитих до окупації (ст. 50). У цій же статті передбачається, що держава, що окупує, зобов'язана сприяти роботі установ, піклуванням яких довірені діти на окупованій території. Інтерновані вагітні жінки та діти до 15 років повинні отримувати додаткове харчування відповідно до їх фізіологічних потреб (ст. 89). Стаття 38 містить положення, що діти до 15 років і матері з дітьми до 7 років, що належать до сторони супротивника, користуються спеціальними перевагами так само, як і громадяни цієї держави.

У документі визнається, що діти занадто часто зазнають тяжких страждань унаслідок збройних конфліктів та прирівняних до них дій. Незважаючи на те, що зазначені міжнародні норми визнаються державами, проблема залишається невирі-

шеною. За даними ЮНІСЕФ, понад 34 млн дітей, живуть в збройних конфліктах або надзвичайних ситуаціях та не отримують потрібного захисту, зокрема 6,6 млн дітей у Ємені, 5,5 млн дітей у Сирії та 4 млн дітей у Демократичній Республіці Конго. На Сході України приблизно 500 тис. дітей зазнають наслідків збройного конфлікту і потребують невідкладного захисту та гуманітарної допомоги, зокрема доступу до чистої питної води, безпечного середовища для навчання, якісної охорони здоров'я та психосоціальної підтримки [3].

У свою чергу необхідно відмітити, що у міжнародному праві захист прав дітей та підлітків містить велику кількість міжнародно-правових актів універсального та регіонального характеру, а також носить обов'язкову і рекомендаційну юридичну силу, беручи до уваги факт, що Україна з 1945 року є членом ООН, а з 1992 року також членом ОБСЄ і Ради Європи (з 1995 р.) на регіональному рівні.

Слід зазначити, що 17 червня 1999 р було прийнято Конвенцію про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182, яка ратифікована Верховною Радою України 5 жовтня 2000 року [4]. Дана Конвенція забороняє залучати дітей у віці до 18 років до робіт, які можуть завдати шкоди їх здоров'ю, моральному чи психологічному стану. Зокрема, це робота в гірській промисловості, тобто на небезпечних промислових підприємствах, а також втягування в проституцію, порнографію та торгівлю наркотиками. Не менш важливим міжнародним нормативноправовим актом є Ратифікована Україною 05 жовтня 2000 року Конвенція Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці, яка зазначає, що використання неповнолітніх як солдат є однією із найгірших форм дитячої праці та забороняє вербування неповнолітніх до участі у збройних конфліктах.

Таким чином, під час війни порушуються права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист. Порушені права дітей мають бути відновлені

та захищені з допомогою як національних, так і міжнародних інституцій.

---

1. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична.* 2015. № 2. С. 222–230.

2. Магда С. О. Захист прав дітей в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Право.* 2015. № 20. С. 88–92.

3. ЮНІСЕФ потребує 3,9 млрд. дол. США для надання невідкладної допомоги 41 мільйону дітей у світі. Офіційна веб-сторінка ЮНІСЕФ в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_32165.html.

4. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182: ратифіковано Законом № 2022-III від 05 жовтня 2000 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text.

5. Трестер Ю. О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2013. № 9.

6. Дакал А. В. Актуальні проблеми формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей в Україні. *Державне управління: теорія та практика.* 2013. № 2. С. 100–107.

7. Закриницька В. Омбудсмен з прав дитини в механізмі державного захисту прав, свобод і законних інтересів дітей: зарубіжний досвід. *Вісник академії правових наук України.* 2012. № 4. С. 346–356.

СЕРКЕВИЧ Ірина,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Інституту права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОК-ЖЕРТВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Ще до початку війни проблема торгівлі людьми була актуальною для України: наша держава перебувала на 49-му місці зі 167 країн світу в рейтингу поширеності сучасного рабства, лише за три роки майже 50 тисяч українців постраждали від торгівлі людьми, а найчастіше жертвами цього явища ставали жінки, яких відправляли за кордон для надання сексуальних послуг, і чоловіки, які потрапляли у трудове рабство. Особливо питання торгівлі людьми загострилось в період вимушеної масової евакуації людей, коли всі кордони вводять спрощені режими пропуску. Від початку війни з України, за даними ООН, вже виїхали 1,5 мільйона громадян. Однак не всі з них розуміють мови країни, в яку вимушені виїжджати, а тому під виглядом допомоги та працевлаштування їм можуть надходити дуже сумнівні пропозиції. Правозахисники вже фіксують такі спроби зловмисників, й тому закликають всіх, а особливо молодь та жінок з дітьми, бути уважними та дотримуватися простих правил безпеки [1].

В Україні за останні роки найбільш поширеними формами торгівлі людьми з метою експлуатації є: торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації (проституція, сфера розваг, послуги сексуального характеру, виробництво та розповсюдження порнографії тощо); торгівля людьми з метою експлуатації рабської праці на виробництві (так звана тіньова економіка, виробництво контрафактної продукції тощо) та торгівля людьми з метою експлуатації рабської праці у сфері домашнього господарства; торгівля людьми з метою жебракування; інші (менше поширені) форми торгівлі людьми.

Жертвами торгівлі людьми українці стають не тільки в Україні, а й часто за її межами: у Росії, Польщі, Іраку, Іспанії, Туреччині, на Кіпрі, в Республіці Сейшельські Острови, Португалії, Чеській Республіці, Ізраїлі, Італії, Об'єднаних Арабських Еміратах, Чорногорії, Великобританії, Казахстані, Тунісі. Відомі факти, коли примусовій праці в Україні піддавалися громадяни інших країн, зокрема Молдови, Узбекистану, Пакистану, Камеруну та Азербайджану [2].

Крім того, «українці, які через розв'язану росією війну змушені шукати притулку за кордоном, також можуть стати жертвами торгівлі людьми», – про це заявив заступник голови Представництва ЄС в Україні Ремі Дюфло на брифінгу на тему: «Комунікаційна програма для запобігання торгівлі людьми» в Медіацентрі Україна-Укрінформ [3]. Він відзначив величезну солідарність і підтримку громадян європейських країн з українцями, які через розв'язану росією війну були змушені шукати притулку за кордоном. Водночас Дюфло зауважив, що ризики, на які люди наражаються у зв'язку з війною, іноді підштовхують їх до непередуманих вчинків. «Сподіваючись отримати підтримку і житло люди можуть стати жертвами сексуальної експлуатації, торгівлі людьми тощо. Наша кампанія стосується запобігання торгівлі людьми саме під час війни. Щоб знизити цей ризик, ми закликаємо українців бути пильними і пам'ятати про п'ять маркерів небезпеки, на яких робиться акцент у цій кампанії, – документи, транспорт, пропозиція допомоги, взаємодія і комунікація» [3], – сказав Дюфло.

Психологічний портрет жертви торгівлі людьми може бути оснований на тому, що в ситуацію рабства найчастіше потрапляють люди з характерними психологічними особливостями, а в підсумку застосування до них у процесі експлуатації різних способів впливу виявляються наслідки специфічних психологічних травм.

Досвідчений фахівець може розпізнати ознаки таких посттравматичних стресових травм, використати цю інформацію для ідентифікації жертв торгівлі людьми та правильного (ефективного, щадного) спілкування з ними.

Наразі фахівці виокремлюють такі ознаки жертви торгівлі людьми: песимістичне мислення, сплутаність свідомості, розлад пам'яті та сну, високий рівень збудження, компульсивна поведінка (поведінка, яка не має раціональних цілей, а здійснюється без волі, на основі нав'язливих внутрішніх спонукань) [4], бажання виконувати безглузді дії, які стають ритуальними та стереотипними. Значення таких дій людина не усвідомлює і не може звільнитися від них, навіть коли сприймає їх як такі, що викликають занепокоєння і страждання. Помірність від подібних дій може викликати стан тривоги, а їх виконання приносить тимчасове задоволення.

Вказують дослідники і на психологічні особливості жертв торгівлі людьми. Найчастіше їх вирізняє орієнтація на зовнішні враження (екстраверсія), відсутність схильності до аналізу й обмірковування своїх реакцій та вчинків. Зазвичай вони діють спонтанно під впливом навколишнього оточення та своїх потреб. При цьому в них простежується значний ступінь соціальної неконформності (слабкої прихильності до загальноприйнятих канонів і норм поведінки) у поєднанні із залежністю від сильнішої особистості.

Такі люди схильні до ризикованої спонтанної поведінки, особливо якщо це у групі та під впливом впевненого лідера. Глибокі роздуми, внутрішній самоаналіз, критична оцінка ситуації, прогнозування їм не властиві, найчастіше незручна (насторожлива) інформація швидко витісняється зі свідомості. За низького рівня розвитку чи наявності у цих осіб психічної патології можливі прояви асоціальної поведінки. Їхній настрій може швидко змінюватися, а вчинки сильно залежать від зовнішніх впливів, настроїв групи або авторитетної людини.

На особливу увагу заслуговує психологічний портрет жертви-жінки, яка піддавалась сексуальній експлуатації. Зокрема, такі жінки повертаються на Батьківщину у різному психологічному та фізичному стані. Деякі виглядають звичайно, більшість мучені, пригнічені, у депресії, є збуджені, які плачуть, агресивні. Майже всі мають поганий загальний фізичний стан: до 90% – різноманітні статеві хвороби, зокрема СНІД.

Багато з них є нарко/алкозалежними. Для них характерний страх перед трафікерами, перед життям, перед майбутнім. Проте у деяких присутнє бажання помсти, бажання через поліцію покарати трафікерів.

Серед найбільш поширених реакцій жінок, які потерпіли від торгівлі людьми є: страх, зокрема: нічних кошмарів, бути знайденою та покараною трафікером, що отримала СНІД чи інше венеричне захворювання, що проти неї буде порушене кримінальне провадження, що буде покарана за проституцію, що люди дізнаються чим вона займалась.

Також таким жінкам властиве почуття провини, зокрема: що вона зробила помилку, що вона так і не змогла заробити грошей для сім'ї, що вона порушила закони пристойності та релігії. Переважає також злість, зокрема: на саму себе, через те, що «дозволила, щоб з нею таке сталося», на інших людей, тому що вони її не захистили, на суспільство та державу, на те, що її життя поламає тощо.

Варто також вказати на почуття безпорадності у жертви. Зокрема те, що ніколи не буде краще», що в неї немає прав керувати своїм життям. Такі жертви торгівлі людьми страждають недовірою до інших людей, а саме: до всіх людей, хто їх оточує, навіть до тих, які їх не зраджували, до своєї здатності правильно оцінювати людей та ситуацію. Відчуття розгубленості також присутнє в психологічному портреті жертви торгівлі людьми, зокрема: нездатність залишатися спокійною в якомусь певному місці, проблеми у визначенні днів, проблеми із пам'яттю тощо. Їм властивий також постійний шоковий стан і нездатність плакати.

Стан потерпілої, як жертви торгівлі людьми включає симптоми хронічної віктимізації, а саме: низьку самооцінку, виражене почуття провини, страх перед майбутнім, замкнутість, небажання розмовляти, нестабільний емоційний стан, неможливість контролювати свої емоції, відсутність інтересу до життя, відчуття безнадії, схильність до суїциду, придушення статевого потягу, іноді ненависть до чоловіків [5].

Специфіка злочинності, пов'язаної з торгівлею людьми, полягає в посяганні на волю, честь і гідність особи, що саме по

собі створює внутрішню перешкоду в потерпілої особи на розголошення будь-яких даних стосовно її експлуатації (зокрема і трудової), а отже і про вчинене відносно неї кримінальне правопорушення. Правоохоронні органи повинні сповідувати принцип, в основу якого покладено інтереси потерпілої особи та її права людини, і таким чином заохочувати особу до участі в кримінальному процесі.

Взагалі, роботу з протидії та боротьби з торгівлею людьми в Україні здійснюють органи державної влади, некомерційні, громадські та міжнародні організації. Вони проводять спільні наукові дослідження, виконують просвітницьку роботу серед мігрантів, проводять рейди щодо виявлення та порятунку жертв трафікінгу. Проте таких кроків недостатньо. З огляду на це, варто проводити активнішу роботу з ліквідації економічної зацікавленості роботодавців у використанні рабської праці, зниження правового нігілізму в галузі трудового та міграційного законодавства, та організації співробітництва між вітчизняними та міжнародними правоохоронними органами, некомерційними, громадськими організаціями та науковими інститутами щодо спільної боротьби з торгівлею людьми, зокрема й у випадку, коли жертвою є жінка.

---

1. Як не стати жертвою торгівлі людьми під час війни: поради. *ZMINA*. 8 бер. 2022 р. URL: <https://zmina.info/articles/yak-ne-staty-zhertvoyu-torgivli-lyudmy-pid-chas-vijny-porady/> (дата звернення: 29.05.2022).

2. Витяг із доповіді Державного департаменту США про торгівлю людьми. URL: olynpressclub.org.ua/.../Доповідь%20Держдепартаменту%20США (дата звернення: 29.05.2022).

3. Торговля людьми під час війни. 2022. *Офіційний сайт: Укрінформ*. 25 трав. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3492060-torgivla-ludmi-pid-cas-vijni-u-predstavnictvi-es-nagadali-ukraincam-pat-mar-keriv-nebezpeki.html> (дата звернення: 29.05.2022).

4. Протидія торгівлі людьми: посібник для дільничних інспекторів міліції. Київ, 2012. 40 с.

5. Головін Б. М. Торговля органами людини: українські реалії. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 21–26. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/05/holovkin_27.pdf (дата звернення: 29.05.2022).

ТРОФАНЧУК Григорій,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
(Київський інститут
інтелектуальної власності та права)*

ІДЕЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ

Ідеал верховенства права став на сьогодні чи не найпопулярнішим як серед науковців-правників, так і в середовищі політологів, політиків, простих громадян. До нього постійно звертаються численні емісари західних інституцій, для яких верховенство права є однією з найвищих демократичних цінностей. Він давно став найважливішою складовою міжнародно-правових документів, присвячених правам і свободам людини і громадянина. Все частіше верховенство права як принцип фіксується у національних конституціях і законах, ним активно оперують міжнародні і національні правознавці. Досить згадати ст. 8 Конституції України, яка робить наголос на тому, що «в Україні визначається і діє принцип верховенства права» [4, с. 5].

Актуальність дослідження проблеми полягає в тому, що незважаючи на набуття верховенством права характеру глобального суспільного ідеалу, його розуміння в теперішньому світі залишається далеко неоднозначним. Спектр думок у підходах до розуміння верховенства права в Україні коливається від ототожнення його з традиційним для вітчизняної теорії і практики принципом верховенства закону до зведення верховенства права до верховенства розуму, справедливості, соціальних ціннісних орієнтацій.

Незважаючи на нелегкі часи, які переживає сьогодні наша держава і кожен її громадянин, юридична наука, освіта,

правове виховання не можуть залишатися «сторонніми спостерігачами» життєвих реалій. На засіданні «круглого столу» «Проблеми вищої юридичної освіти в Україні» (17 листопада 2008 р., м. Харків) президент АПрН України В. Тацій загострив увагу на тому, що «на сьогодні перед ними поставили дві головні проблеми: наскільки система юридичної освіти відповідає реальним потребам держави та суспільства і наскільки рівень підготовки кадрів відповідає стандартам якості юридичної освіти» [6, с. 4–5]. Сьогодні важливо подолати багаторічні традиції юридичного позитивізму та сформувані сучасну непозитивістську правосвідомість майбутніх правників, яка б базувалася на осмислені права не тільки і не стільки як інструменту державної політики, а як духовного феномену, котрий опирається на віками вироблену людством систему цінностей. Тут має бути присутньою активна життєва позиція, професійний «азарт» щодо утвердження цих цінностей як антиподу свавілля з боку держави, її високих посадовців, органів та організацій.

У наш час перед вітчизняною правовою системою постають складні завдання, пов'язані не лише з удосконаленням законодавства і підвищенням ефективності механізму правового регулювання, а й змінами у ставленні до права з боку громадян як суб'єктів правовідносин незалежно від посад, які вони обіймають. 10 лютого 2009 року набрав чинності Указ Президента України «Питання академії правових наук України», який перетворив Академію на два табори – «легітимних» академіків і членів-кореспондентів, обраних відповідно до ст. 15 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та згідно зі Статутом Академії, колегіально на загальних зборах; і «нелегітимних», призначених на вакансії волею глави держави. Видатний вчений-юрист А. Селіванов назвав це «нормотворчим шоком», підкресливши, що цим самим зроблена спроба принизити моральні цінності академічної науки «разом з тими, хто її представляє в науковому світі. Наші громадяни все ще вірять у те, що Конституція і закони України обов'язкові для всіх без винятку» [7, с. 2].

Для сучасної України характерною є не лише криза економіки та фінансової сфери, а й державно-правової системи,

котра характеризується зниженням соціальної цінності держави, зневірою громадян у справедливості політики і права. Наслідком цього є втрата можливості впливу з боку державних інституцій на аксіологічну сферу, на процеси та рівень засвоєння громадянами правових цінностей. Аксіологія права як різновид вчення про цінності виникає і розвивається в результаті застосування теорії цінностей до вивчення правової дійсності. Право у його цілісності є об'єктом різноманітних оцінок, оскільки і правотворчість, і реалізація права являють собою сфери людської діяльності, а відтак мають оціночний характер. Ціннісний характер має правова поведінка людей. Оцінки і цінності правової дійсності неможливі без правової свідомості і правової культури.

На сьогодні аксіологічний підхід являє собою дещо більше, ніж просту констатацію впливу базових правових цінностей на правову поведінку суб'єктів. Разом з тим він означає «безпосереднє врахування і використання цінностей у формуванні правової системи суспільства, при аналізі кожного з її елементів» [1, с. 16].

У руслі європейського вибору України на тлі нових реалій, що з'явилися в різних сферах суспільного життя за останні півтора десятиріччя, перед вітчизняними правознавцями постали непрості завдання, пов'язані з реформуванням правової реальності. Українці на початку своєї незалежності отримали у спадок від колишньої державної влади так звану «правову» систему, яка за своєю сутністю була гвинтиком цієї влади, її карально-репресивного механізму. На жаль, такою вона залишилася й надалі. Будучи продуктом репресивного мислення минулої епохи, вона сама стала знаряддям брутального тотального заперечення людини з усіма її природними, а отже, невідчужуваними правами [2, с. 21].

Нове правове мислення вже не сприймає констатації «деяких деформацій» у розвитку сучасної правової системи і зауважень щодо необхідності їх виправлення. Деформація полягає головним чином у руйнації форми. Якраз з формою у нас все (або майже все) гаразд, чого не можна сказати про зміст, який

залишається старим, антигуманістичним, котрий панівна позанаціональна владна верхівка поставила собі на службу і використовує як знаряддя проти власного народу. Цей зміст позбавлений ідеї верховенства права.

«В сучасній Україні ми маємо дещо своєрідне: квазі-державу з маргіналізованим суспільством», – справедливо пише дослідник А. Карась [3, с. 448]. Новій владі, яка розтоптала ідеали і сподівання Майдану з її авторитарно – бюрократичним механізмом непотрібні ніякі реформи, у тому числі, у галузі права. Вона успішно успадкувала стару, псевдоправову систему, адаптувавши її до нових українських реалій. Ця система стала досить ефективним засобом гальмування суспільного розвитку, ствердження України як європейської держави.

Теперішня правова сфера України нагадує старий дірявий човен, який латають з усіх боків, смолять шпарини, а звідти все одно струменить вода, і пливати в ньому небезпечно. Його основа трухлява, стара, потріскана, а тому човен треба не латати, а викинути на смітник і будувати новий. Щось подібне, повторимо, спостерігається з правовою системою України – її треба не просто реформувати, а заново побудувати на нових засадах, рішуче відмовившись від старих стереотипів.

В умовах європейської інтеграції, до якої прагне наша країна, нонсенсом звучить ідея тотожності права і норми (закону). Адже не секрет, що закони лобіюються у Верховній Раді України, можуть бути замовленими, навіть свавільними. Вони можуть взагалі заперечувати ідею природної справедливості, верховенства права, а відтак – бути поза юридичним полем і мати характер юридичного явища.

Україна, як відомо, належить до континентальної (романо-германської) правової сім'ї. Наш правознавець донині шукає «букву закону» з надією знайти там регулятор правової колізії. Але навіщо її там шукати, коли закон є «замовленим»? Український громадянин не може поскаржитися у Конституційний Суд України на неправовий закон. Такого механізму чинна Конституція України не передбачає. І взагалі у нас не вироблено засобів захисту прав людини від неправового закону. Цінність

людини, її права та законні інтереси для нашої правової сфери є другорядним у порівнянні з «буквою закону», кодексом, нормою, процедурою.

Ми звикли читати, що у нас сформовано правову свідомість, правову культуру, але вони недосконалі, їх треба розвивати, покращувати. Про це йдеться чи не у всіх підручниках з теорії держави і права [5]. Звичайно, якщо під правом розуміти суспільність норм, виписаних законодавцем, іншими компетентними органами, то такі твердження мають право на існування. Але хіба право існує лише у вигляді законів? Хто дасть гарантію, що той чи інший закон не працює на якийсь приватний, корпоративний чи клановий інтерес за рахунок інших членів суспільства? Тоді від права залишиться одна оболонка, назва, ярлик.

Потрібне нове розуміння права, його джерел, істини в праві, її критеріїв, нове розуміння функцій права, його цінності. Як зазначає академік В. Тацій, сьогodнішня модель професійної підготовки має «наздоганяючий» характер. Формування змісту юридичної освіти здійснюється «від практики», що могло б бути припустимим для стабільного правового суспільства, зі сталим професійними традиціями і соціальним порядком. Для суспільства і держави у стані реформування такий підхід явно не виправдовує себе [6, с.5].

Серед заходів щодо реформи юридичної освіти в Україні важливо закласти міцний фундамент формування юридичного мислення майбутнього правознавця вже на першому курсі навчання. Сьогodні теорія держави і права подається, як правило, з нормативістських позицій. А це означає, що вже з перших кроків оволодіння майбутньою професією відбувається свідоме і цілеспрямоване формування не правового, а законницького мислення у студентів. Теорія держави і права у сьогodнішньому вигляді не здатна бути засобом виховання гуманістичного мислення. Тому цілком виправданим є запровадження до загальнообов'язкової програми навчання у юридичних навчальних закладах України курсу «Верховенство права в українській правничій освіті».

Завдання цього курсу полягає не в тому, щоб запропонувати студентам якість всеосяжне, універсальне визначення принципу верховенства права, придатне на всі випадки життя, а у тому, щоб озброїти студентів методологією пізнання права в умовах швидкого накопичення інформації і постійного ускладнення законодавства, прищепити їм навички сучасного юридичного мислення, які дозволили б систематизувати одержані ними знання з галузевих правових наук та вірно орієнтуватися у пошуках права і утвердження його верховенства в майбутній правничій діяльності.

---

1. Бондар Ю. М. Аксіологія права як чинник розвитку правознавства. *Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи*. Ч. I. Тернопіль, 2007.

2. Братасюк М. Г. Правова реальність в контексті європейської інтеграції: необхідність зміни фундаментальних засад. *Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи*. Ч. I. Тернопіль, 2007.

3. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях та некласичних інтерпретаціях. Львів, 2003.

4. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Преса України, 1997.

5. Рабинович П. М. Основи загальної теорії та права та держави. К., 2001; Скакун О. Ф. Теория государства и прав. Харьков, 2000; Теория держави та права: Академічний курс / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Онщенко. К., 2008.

6. Тацій В. Проблеми вищої юридичної освіти в Україні: нові виклики сучасних реалій. *Право України*, 2009. № 1.

ФЕДІНА Наталія,
*кандидатка юридичних наук, доцента,
доцентка кафедри теорії права, конституційного
та приватного права факультету № 1 ІПФПНП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ: ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Сьогодні український народ переживає важкі часи, які спричинені збройною агресією Російської Федерації проти суверенітету України. Для державотворення в країні це надзвичайно складний період, що визначається не тільки гострими проблемами соціально-економічного розвитку, а і з воєнними діями, що відбуваються на значній території України. Наслідком цих дій є руйнування важливих інфраструктурних об'єктів, житлового комплексу, що відповідно погіршує, а в більшості і унеможливорює проживання цивільного населення на цих територіях. Люди змушені бути вимушеними переселенцями, біженцями, шукаючи прихистку від війни на інших, більш безпечних для проживання, територіях своєї держави, а також і за її межами, що в свою чергу не кращим чином впливає на захист конституційних прав і свобод громадян України.

Об'єктом підвищеної уваги є населення країни, проти якої здійснюється агресія. На окупованих територіях нашої держави, а з початком повномасштабної війни, нажаль, ці території тільки збільшуються, населення піддається масовій морально-психологічній та інформаційній обробці. Також окупанти, задля дискредитації збройних сил України, яка захищає свою територіальну цілісність, здійснюють обстріли мирних жителів. Така практика не припиняється агресором, ще з 2014 року, коли біли окуповані Крим та частина Донецької та Луганської областей, щоб підтримувати постійну напругу в зоні воєнних дій.

Варто зазначити, що починаючи з 2014 року, Російською Федерацією розпочато і підтримується збройна агресія на сході України, а відповідно на цій території держави, припинив своє функціонування конституційний лад. У доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини було зазначено, що внаслідок значних порушень та зловживань у сфері прав людини, відсутності безпеки та колапсу верховенства права, цивільне населення України заплатило високу ціну [1].

Близько 3-х мільйонів українських громадян, які проживають на територіях самопроголошених ДНР та ЛНР, зазнають порушення прав людини. Органами влади, ставлеників Москви, самовільно запроваджено власну нормативно-правову базу, незаконно створено мережу місць позбавлення волі, де до затриманих застосовують катування та жорстоке поводження. При цьому, ці самопроголошені утворення, відмовляють міжнародним інспекторам у безперешкодному доступі до місць позбавлення волі, а також забороняють, на своїй території, діяльність правозахисних та волонтерських організацій [2].

Важливим є те, що за висновками закордонних експертів, на непідконтрольних територіях України, визначальними ознаками неналежного забезпечення конституційних прав і свобод українських громадян, які також є основоположними свободами згідно міжнародного права, є порушення:

- права на вільне пересування громадян (дія Тимчасового порядку перетину лінії зіткнення; заміновані шляхи під'їзду до пунктів пропуску, великі черги; обшуки, перевірка гаджетів, мінометні обстріли транспортних кордонів із людськими жертвами тощо);

- право на свободу віросповідання і світогляду (до 2014 р. на Донбасі було зареєстровано близько 1,5 тис. релігійних організацій). Внаслідок фізичного та морального тиску з боку окупантів, на сьогоднішній день, фактично припинили свою діяльність осередки УПЦ-КП, греко-католицьких, єврейських, мусульманських, Свідків Єгови та інших релігійних організацій);

- право на мирні зібрання та свободу об'єднання (неможливість проведення вільних і відкритих зібрань на окупованих

територіях; заборона альтернативних поглядів; покарання за зібрання і протести проти політики окупанта);

– економічні та соціальні права (українські громадяни на окупованій території фактично позбавлені державних соціально-економічних гарантій, не мають належного доступу до соціальної допомоги, банківських рахунків та реєстрації актів цивільного стану);

– право на житло, землю та власність (неналежний захист приватної власності; відсутність комплексного механізму щодо компенсації майнових втрат; мародерство та подальше руйнування власності населення в зоні воєнних дій);

– право на охорону здоров'я (у більшості випадків ліки не доступні або занадто дорогі, залишається вкрай обмежений доступ до спеціалізованої медичної допомоги і забезпечується, в основному, завдяки гуманітарній допомозі) [2].

Новий етап українсько-російської війни, яка тривала століттями, 24 лютого 2022 року, став трагедією для кожного українці. Зруйновані міста, села, національні символи, історичні пам'ятки, нелюдські безчинства, масові вбивства, мародерство, мільйони біженців, тимчасово переміщених осіб, скалічені долі мільйонів людей, усе це наслідки російської агресії. Але ця війна закарбується не лише у нашій колективній національній пам'яті, а і вплине на розвиток всього цивілізованого світу. І тому ми повинні зробити все від нас залежне, щоб зайняти гідне місце у новому світі і допомогти йому стати кращим, комфортнішим для людини [3].

Україна, пройшовши нелегкий шлях становлення своєї державності, зробила свій цивілізований вибір на користь демократії. Суверенна Україна ніколи не була агресором на чужій території, а лише захищала себе, цілісність своєї держави від російського окупанта. Будучи єдиною країною у світі, яка добровільно відмовилася від ядерної зброї, головної гарантії безпеки держави, сьогодні вона захищає усю Європу від непередбачуваного, агресивного сусіда, якою є для України Російська Федерація. Для неї є нормою порушувати, погрожувати, вбивати, нищити, анексувати. Завдяки нашій державі та нашим

людям, з чітким відчуттям історичної справедливості, колективної власності та віри у правильність обраного шляху розвитку, увесь цивілізаційний світ не відчув на собі жахіть війни.

Але, не зважаючи на героїчну боротьбу українського народу, вагому підтримку міжнародної спільноти у цій боротьбі, Україні, задля забезпечення своєї державності, необхідно подолати незлічену кількість викликів. У своєму державотворенні, нам так і не вдалось змінити систему управління ні у 1991, 2004 та 2014 роках. Були зроблені рішучі кроки, але за 30 років незалежності Україна так і не змогла стати повноцінним суб'єктом міжнародних відносин [3].

Механізм реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина включає в себе: а) гарантії їх здійснення; б) юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, документи, відносини, методи і форми організації здійснення прав, свобод та обов'язків); в) процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність; г) умови і фактори такого процесу). Елементами цього процесу є три основні стадії: 1 – правового статусу; 2 – правових відносин; 3 – користування конкретними благами [4, с. 86].

На найвищому законодавчому рівні визначено та закріплено обов'язок уряду щодо здійснення правозабезпечувальної діяльності, як безпосередньо, так і через інші органи виконавчої влади. Від ефективності діяльності Кабінету Міністрів України залежить стан забезпеченості конституційних прав і свобод громадян, а відповідно ефективність цієї діяльності залежить від існування реально діючого механізму їх реалізації. Розробка такого механізму та впровадження його в життя в сучасних умовах становить нагальну потребу. Такий механізм повинен складатися з двох взаємодіючих елементів: правового та організаційного. Правовий елемент включає нормативну основу, яка визначається тим, що саме вона дає цьому механізму правове життя, наділяючи його відповідними юридичними фактами, як джерело пізнання та орієнтування в правовому полі. Варто зазначити, що зниження ефективності правового елемента відбувається в сьогоденні за наявності серйозних проблем у галузі нормотворення [5, с. 151].

Законодавче закріплення конституційних прав і свобод за громадянином, на жаль, не завжди приводить до закріплення обов'язків за управлінськими структурами, що спричиняє відсутність співвідношення між конституційними правами і свободами громадян і компетенцією органів державного управління. Організаційний елемент включає керівну, управлінську та структуротворну діяльність, яка забезпечить можливість функціонування правового елементу. Тому, Кабінет Міністрів України спроможний забезпечити ефективну діяльність цих елементів, оскільки нормотворення Кабінету Міністрів акумулює діяльність усіх ланок виконавчої влади [5, с. 151].

Отже, підсумовуючи викладене варто зазначити, що конституційний захист прав і свобод людини та громадянина вимагає від органів державної влади правових засобів, що становлять сукупність способів і прийомів правового впливу на суспільні відносини, для визначення комплексу організаційних і спеціальних заходів, спрямованих на охорону, захист та гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина під час воєнних дій на території України.

---

1. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2016 р. *Управління Верховного комісара ООН з прав людини*. URL: http://www.radnyk.org/uploads/7/6/6/5/76650087/ukraine_14th_hrmmu_report_ukrainian.pdf.

2. Проблеми захисту конституційних прав і свобод громадян України під час врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-05/konf_Dondas-157ee.pdf.

3. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>.

4. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 180 с.

5. Драгомерецька Д., Ковбас І. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав людини. *IV Міжнародний правничий форум*. 21 травня 2021 р., м. Чернівці. С. 150–153.

ФЕДОРОВСЬКА Наталія,

*старша наукова співробітниця наукової лабораторії
з проблем превентивної діяльності
та запобігання корупції ННІ №3
(Національна академія внутрішніх справ),*

ЖОЛОБ Світлана,

*курсантка 3 курсу навчально-наукового інституту №3
(Національна академія внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ НА ПЕРІОД НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ

Через теперішню ситуацію у нашій державі тисячі дітей залишаються сиротами, втрачають зв'язок з рідними та потрапляють у складні життєві обставини. Тому саме у такий важкий час потрібно забезпечити маленьких українців особливим захистом, надати таку необхідну підтримку і турботу.

Відповідно до Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, має право на особливий захист і допомогу, що надається державою, в тому числі і можливість її усиновлення з урахуванням, в першочерговому порядку найкращих інтересів дитини для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

Відбулись значні зміни в законодавстві України, які пов'язані насамперед із введенням воєнного стану на території держави. Однією із нововведень є утворення у березні 2022 року Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану з метою сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану [1].

Одними з основних завдань цього штабу є: координація органів державної влади щодо організації евакуації дітей,

зокрема дітей з інвалідністю та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та інших; створення безпечних умов для їх перебування; координація заходів щодо забезпечення розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України; моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну та інші.

Окрім того, Уряд доповнив Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя правилами надання послуги патронату над дитиною під час воєнного або надзвичайного стану та у разі виникнення загрози життю чи здоров'ю дитини. Ці правила врегульовують:

- механізм переміщення дитини разом із сім'єю патронатного вихователя на безпечну територію у разі виникнення загрози її життю чи здоров'ю;

- можливість влаштування до сім'ї патронатного вихователя за його згодою дітей, які не є рідними братами та сестрами або такими, що виховувались в одній сім'ї;

- можливість продовження або припинення дії договору про патронат над дитиною з урахуванням фактичних обставин;

- механізм прийняття рішення про надання послуги патронату над дитиною та укладення договору про умови запровадження патронату за розпорядженням сільського, селищного, міського голови на підставі подання служби у справах дітей;

- розмежування функцій служб у справах дітей за місцем створення сім'ї патронатного вихователя та за місцем її розміщення на безпечній території [2]

Особлива увага приділена роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, та задоволення потреб дітей, евакуйованих з небезпечних районів.

Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану діти, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі діти, розлучені із сім'єю, тимчасово влаштовують-

ся до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. У разі загибелі батьків або їх зникнення, дитину влаштовують до прийомної родини та дитячих будинків сімейного типу на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги. Статус дитини позбавленої батьківського піклування може отримати дитина, у якої загинули батьки або невідоме місце їх знаходження, або вона втратила зв'язок з рідними. Підтвердженням цього може бути довідка ЖЕКУ, заява до правоохоронних органів про розшук зниклих, свідчення людей з місця подій [3].

Вперше, на законодавчому рівні дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану може взяти під опіку або піклування **хрещені батьки** за встановленою процедурою [4].

У разі, коли свідоцтво про смерть або загибель батьків відсутнє або смерть чи загибель батьків не зареєстрована, дитина отримує статус дитини, позбавленої батьківського піклування, до моменту документального підтвердження смерті або загибелі батьків. Після припинення або скасування надзвичайного або воєнного стану статус дитини повинен бути підтвердженим чи спростованим за процедурами та на підставі документів, передбачених законодавством.

Оскільки всиновлення під час війни неможливе з точки зору українського законодавства, в ЮНІСЕФ спільно з Офісом Президента України, Радницею уповноваженою Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'єю Герасимчук та Міністерством соціальної політики України розробили механізм допомоги таким дітям, які опинилися сам-на-сам зі світом. 21 квітня 2022 року розпочато Загальнонаціональну інформаційну кампанію «Дитина не сама: інструкція з турботи», яка покликана доносити інформацію про те, як правильно підтримувати та захищати права дітей без батьківського піклування. Також вона надасть інструкції з тимчасового влаштування дітей у сім'ї під час війни. Зокрема, було створено чатбот у Телеграмі **@dytyna_ne_sama_bot**, який також можна знайти,

вбивши у пошуку «Дитина не сама». Завдяки йому дорослі можуть допомагати дітям, які залишилися без догляду. Через цей чат бот українські сім'ї та іноземні організації можуть подати заявку службам у справах дітей про готовність тимчасово влаштувати дітей. Зайшовши у чатбот «Дитина не сама», можна обрати необхідний пункт серед таких: прихищу дитину; дитина загубилася; знайшов дитину; для іноземців (українською та англійською мовами); гаряча лінія (+380675679845, +380969905450, +380636614252, +380633994592, +380953271521); запитання-відповіді [5].

Особливої уваги заслуговує питання щодо усиновлення дитини в умовах воєнного стану. Усиновити можна дитину-сироту, дитину, позбавлену батьківського піклування, дитину, нотаріальну згоду на усиновлення якої надали її батьки, і яка в обов'язковому порядку перебуває на обліку з усиновлення. Зазначений облік ведуть служби у справах дітей та Національна соціальна сервісна служба. Необхідно наголосити, що в умовах війни усиновлення дітей, провадиться лише в тих регіонах, де немає активних воєнних дій та працюють в звичному режимі органи державної влади України та місцевого самоврядування, і тільки по відношенню до тих дітей, щодо яких вдалося встановити вичерпні обставини життя їх батьків або інших родичів. Діти, які сиротіють у зв'язку з воєнними діями, ще не перебувають на обліку з усиновлення. Отже, розпочати процедуру їх усиновлення наразі неможливо.

Крім того, усиновлення не повинно здійснюватися, якщо:

- є надія на успішний розшук і возз'єднання сім'ї в найкращих інтересах дитини,

- ще не минув розумний період (зазвичай принаймні два роки), протягом якого були зроблені всі можливі кроки для розшуку батьків або інших членів сім'ї, що вижили [6].

Відповідно до законодавства України для усиновлення дитини-громадянина України іноземцями або громадянами України, які проживають за її межами, потрібна згода Національної соціальної сервісної служби, яка керує питанням міждержавного усиновлення [7].

На консульський облік за кордоном під час війни мають бути поставлені діти:

- які до виїзду за кордон цілодобово проживали в будь-якому закладі для дітей (незалежно від того, чи мають вони статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування);

- влаштовані до сімей патронатних вихователів;

- передані під опіку, піклування, влаштовані до прийомних сімей або дитячих будинків сімейного типу;

- які виїхали за межі України в супроводі одного з батьків (без наявності згоди другого з батьків), або у супроводі баби, діда, брата, сестри, брата, мачухи, вітчима чи інших осіб, яких уповноважив лише один із батьків дитини [8].

Враховуючи вищесказане, хочеться зазначити, що у такий складний час для нашої держави, маленьким дітям як ніколи потрібна наша турбота та захист, тому що вони залишились без батьківської опіки та тепла. А захист та безпека дітей – це справа кожного дорослого.

Отже, забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану потребують консолідації зусиль значної кількості організацій та установ, тим більше, що в останні три місяці з'явилася значна кількість нових документів, які регулюють їх дії, як і дії батьків, інших родичів, піклувальників тощо.

---

1. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text>.

2. Захист прав дітей в умовах воєнного стану (16.05.2022). URL: <https://kyivobljust.gov.ua/index.php/news/info/zahist-prav-ditey-v-umovah-voennogo-stanu>.

3. Соціальний захист дітей, які постраждали через агресію рф: експерти U-LEAD надали роз'яснення (06.05.2022). URL: <https://decent.ralization.gov.ua/news/14897>.

4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>.

5. Як допомогти дитині, що залишилася без батьків під час війни: інформаційна кампанія та чатбот «Дитина не сама» (22.04.2022). URL: <https://1plus1.ua/novyny/ak-dopomogti-ditini-so-zalisilasa-bez-batkiv-pid-cas-vijni-informacijna-kampania-ta-catbot-ditina-ne-sama>.

6. Усиновлення в умовах воєнного стану (03.05.2022). URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/usynovlennya-v-umovah-voyennogo-stanu/>.

7. В умовах воєнного стану евакуйовані діти не можуть бути усиновлені: пояснення (14.03.2022). URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=66385>

8. Захист прав та інтересів дітей в умовах воєнного стану (01.06.2022). URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/zahyst-prav-ta-interesiv-ditej-v-umovah-voyennogo-stanu/>.

ХОМЕРЕНЧУК Мирослава,
*курсантка 333 навчальної групи
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Діти, як і дорослі, під час Російсько-Української війни піддаються частим порушенням природного порядку речей. Щодня діти на території України зазнають нападів, поранень, змушені брати участь у боях, використовуються як живий щит, втрачають житло, освіту, медичну допомогу та перебувають у постійній небезпеці. Тож питання захисту прав та інтересів дітей на території України сьогодні актуальне як ніколи.

Проблемами захисту прав дітей в умовах воєнного стану займалось безліч науковців, зокрема, варто виділити праці Кошулко О., Лободи А., Майстренко М., Могильова Н., Степаненко М., Цибулько Л. та деяких інших. Незважаючи на значну кількість наукових робіт та вироблених науковцями практичних заходів захисту прав дітей в умовах війни, права та інтереси дітей досі залишаються недостатньо захищеними, що і зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою цього дослідження є висвітлення особливостей та проблем захисту прав та інтересів дітей в Україні в умовах воєнного стану.

Після вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року світ із занепокоєністю та невпевненістю спостерігає за економічними, політичними та соціальними наслідками війни. Однак, не менш важливим питанням є наслідки війни для українських дітей, які жахливі та багатогранні. «Війна в Україні, як і всі війни, є кризою захисту дітей і прав дитини», – сказав Омар Абді, заступник виконавчого директора Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) [1]. Від початку російського вторгнення і до 11 червня 2022 року від війни постраж-

дало понад 779 дітей, з яких було вбито 287 дітей, а решта – 492 дитини – зазнали поранень [2]. Однак, фактична цифра, ймовірно, буде значно вищою. Набагато більше дітей отримали поранення, були переміщені та зазнали серйозних порушень своїх прав. Між тим, напади із застосуванням вибухової зброї в населених пунктах України продовжують призводити до жертв серед цивільного населення, в тому числі серед дітей, і завдають значної шкоди основній інфраструктурі та службам. Дітей продовжують вбивати, ранили та глибоко травмувати шляхом насильства навколо них. В результаті пошкоджено або знищено дитячі будинки, школи, лікарні, системи водопостачання, електростанції та місця, де мирні жителі, а також діти, шукають укриття.

Також важливо виділити вплив цього конфлікту на психічне здоров'я українських дітей та підлітків. Як відомо, війни збільшують шанси на тривожні розлади, посттравматичні стресові стани, депресію та суїцид у тих, хто їм піддавався; а також викликають негативні почуття, такі як вина, гнів, смуток, туга та самотність.

Виникають певні труднощі і серед дотримання прав дітей, які є біженцями в інших країнах, що зумовлюються: труднощами доступу до інформації через мовні відмінності; соціокультурними відмінностями з країнами, в яких вони знайшли притулок; переповненістю таборів, посиленням тісних контактів, оскільки не всі родини українських дітей та підлітків можуть мати або мають родичів, до яких можна звернутися; перевантаженням місцевої системи охорони здоров'я та волонтерських команд великою кількістю людей. Діти, які рятуються від війни в Україні, також піддаються підвищеному ризику торгівлі людьми та експлуатації.

Всі ці негативні тенденції впливу військових дій на українських дітей вимагають пошуку як українським, так і міжнародним суспільством, дієвих заходів та механізмів захисту прав дитини в умовах війни.

Міжнародні організації з прав дитини одразу почали активізувати зусилля щодо захисту прав дітей України в умовах

війни. Зокрема, ЮНІСЕФ здійснює свою діяльність з метою надання психосоціальної підтримки та підтримки психічного здоров'я, співпрацює з партнерами, щоб охопити вразливих дітей України та їх сімей основними послугами, зокрема охороною здоров'я, освітою, захистом, водопостачанням і санітарією, а також рятувальниками. Наприклад, на кордонах України створено центри Blue Dot для виявлення та захисту дітей без супроводу чи розлучених із своїми сім'ями, а також для забезпечення безпечного простору для дітей та сімей [3]. Агентство ООН у справах біженців підтримує понад 70 центрів прийому внутрішньо переміщених осіб і здійснює програми грошової допомоги для дітей для покриття їх витрат на основні потреби [4]. Крім того, некомерційні організації, які виступають за добробут дітей, також надають допомогу в міру своїх можливостей.

На жаль, цих значних зусиль недостатньо за відсутності єдиного комплексного правового та цивільно-правового інструменту з власним механізмом підзвітності, який забезпечував би виключно захист дітей у збройних конфліктах. Необхідність розробки такого інструменту, а також необхідність удосконалення чинного міжнародного законодавства та заохочення країн до ратифікації існуючих договорів і протоколів – це дії, які повинні бути здійснені якнайшвидше.

Що стосується національного рівня захисту прав дитини в Україні в умовах воєнного стану, то тут варто на законодавчому рівні закріпити, що військові дії на території України в умовах збройного конфлікту є грубим порушенням права дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, сімейне виховання, розробити нормативний та інституційний захист дітей від усіх видів насильства та залучення їх у бойові дії та збройні конфлікти, а також законодавчо утвердити свободу вибору дитини. Зважаючи на це, захист прав українських дітей, які беруть активну участь у збройних конфліктах, – це загальносвітова проблема, яку має вирішувати держава. Необхідно заснувати відповідні шляхи вдосконалення законодавства у сфері забезпечення та захисту прав дитини в Україні, які будуть базуватися

на підході, який, з одного боку, передбачає позитивні наслідки для впровадження в законодавство та практику певних правових норм і стандартів інших держав у цій сфері, а з іншого боку, буде враховувати традиційні, реальні соціальні та нормативні вимоги та потреби українського суспільства.

Уряд, парламент, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та громадськість повинні докласти всіх зусиль для розробки та реалізації політики захисту українських дітей від збройних конфліктів [5, с. 52]. Потрібна окрема комплексна державна програма для дітей, які постраждали від конфлікту, де мають бути визначені заходи допомоги, виділений конкретний бюджет на допомогу цим дітям, а також передбачені здійснення координування дій місцевого самоврядування та надання порад щодо вирішення цих проблем захисту прав дітей, щоб не було нинішнього дисбалансу. Необхідно привести національне законодавство у відповідність до вимог міжнародно-правових актів з метою ліквідації законодавчих прогалин у сфері захисту прав дітей під час збройного конфлікту в Україні, а також здійснити інші заходи, які будь-яким чином можуть позитивно вплинути на захист прав дітей України в умовах збройного конфлікту.

Також варто здійснювати політичні, колективні та індивідуальні дії, які можуть допомогти покращити становище дітей, що живуть в Україні та зазнають негативного впливу війни. Політичні дії повинні передбачати якнайшвидше забезпечення безпечних місць для проживання дітей. Щоб гарантувати, що порушення не повторяться, уряд має нести основну відповідальність та повинен прийняти чітке законодавство, яке дозволить швидко розслідувати та притягувати до відповідальності за злочини проти прав дитини. Інші складні дії включають можливість швидкого поселення сімей, розробку програм фізичної та фізіологічної реабілітації та надання освіти під час війни; діти потребують соціалізації та набуття елементарних навичок, щоб брати участь у відбудові та розвитку своєї країни. Фахівці з різних галузей можуть об'єднатися, щоб розробити путівники, враховуючи українські традиції та

культуру, порадити батькам, опікунам, медичним працівникам або волонтерам як допомогти дітям, які постраждали від війни. На індивідуальному рівні люди можуть допомогти, привертаючи увагу до триваючих порушень прав дітей через соціальні мережі, мирні демонстрації, пишучи про них, висловлюючись та ділячись новинами, а також щедро жертвуючи на гуманітарні благодійні організації, які надають допомогу постраждалим від війни дітям України.

Вбивства та каліцтва дітей, викрадення, вербування або використання у збройних силах, сексуальне насильство, напади на школи чи лікарні та відмова у гуманітарному доступі – всі ці порушення прав дитини мають місце в Російсько-Українській війні. Ці порушення мають безпосередній вплив на фізичне, психічне здоров'я, розвиток та поведінку дітей. Крім того, соціальний і психологічний вплив таких порушень зберігається ще довго після закінчення війни і часто зберігається в дорослому віці. З огляду на перераховані порушення прав дитини, міжнародна спільнота та наша держава повинні зосередити особливу увагу на виробленні дієвих заходів та механізмів захисту прав дитини, які дозволять уникнути у подальшому нових порушень прав дитини, а також дозволять подолати наслідки вже існуючих порушень у цій сфері.

---

1. War in Ukraine Presenting 'Child Protection, Child Rights Crisis', Senior United Nations Official Tells Security Council. 2022. URL: <https://www.un.org/press/en/2022/sc14889.doc.htm> (дата звернення: 11.06.2022).

2. Офіс Генерального прокурора. Ювенальні прокурори: 287 дітей загинули внаслідок збройної агресії РФ в Україні. 2022. URL: https://t.me/pgov_ua/4427 (дата звернення: 11.06.2022).

3. War in Ukraine: Support for children and families. UNICEF. 2022. URL: <https://www.unicef.org/emergencies/war-ukraine-pose-immediate-threat-children> (дата звернення: 11.06.2022).

4. Children in Ukraine. The Lancet Regional Health – Europe. 2022. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9097617/> (дата звернення: 11.06.2022).

5. Stepanenko N. Children's rights in Ukraine as a «new axiology» of democratic development in the context of globalization Challenges. Public Administration and Law Review. 2021. Issue 3 (7). S. 46–53.

ЦАРЕНКО Ольга,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри адміністративної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ, ПОРУШЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Питання захисту прав людини та гендерної рівності завжди є важливим та актуальним, що особливо в умовах війни. Україна в умовах військового стану відчула нелюдське поводження із недотриманням норм міжнародного гуманітарного права, оскільки російський окупант чинить такі діяння, які характеризуються геноцидом української нації. Тому питання захисту прав людини у національному законодавстві та на міжнародному рівні надзвичайно важливі. Особливо вразливими категоріями виявилися мирне населення – діти, жінки, особи літнього віку та хворі.

Права людини повинні підлягати охороні. Принцип забезпечення гідності людини має бути дотриманий і за мирних умов і за умов воєнних дій. Механізм захисту прав людини, які порушені під час воєнних дій, напрацьований нормами міжнародного гуманітарного права. Водночас, слід визнати, що процедури такого механізму є довготривалими та складними. Частото початок та тривалість процедур міжнародно-правового захисту є залежними від співпраці суб'єктів міжнародного права, в тому числі від політичної волі багатьох держав.

Наймінімальніший перелік злочинних діянь, що вчиняються під час воєнних дій, включає примусову депортацію, обстріли мирного населення, сексуальне насильство, застосування заборонених засобів ведення війни, злочини проти довкілля, катування та жорстоке поводження, руйнування майна і культурних цінностей, масові розстріли людей та інші злочини вчиняються сьогодні.

Складним є документування порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях чи на території росії, куди депортуються громадяни України. Серед інших прав, які також порушуються під час воєнних дій, це право на освіту, право на гідні умови життя, право на працю та на оплату праці та ін.

З точки зору економічного розвитку майбутнього нашої держави важливим є питання повернення евакуйованого населення, в першу чергу до країн Європейського Союзу, Канади, Туреччини тощо. Демографічна ситуація в Україні в останні роки бажала зрушень до стимулювання народжуваності у відношенні до випадків смертності. Відтік працездатного населення та молодого покоління у інші держави потребує комплексного підходу у стимулюванні повернення населення в Україну.

Україна, як суб'єкт міжнародного права, має підтверджувати дотримання взятих на себе зобов'язань міжнародного гуманітарного права. В умовах збройного конфлікту в Україні порушені механізми забезпечення прав людини, проте їх забезпечення є важливим та пріоритетним.

ЧУДІЙОВИЧ Володимир,
*курсант 333 навчальної групи
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ: РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКВИ

У кожному розвиненому демократичному суспільстві одним із основних завдань є досягнення гендерного балансу. Сьогодні в Україні та інших державах світу закладається фундамент формування нової або ж удосконалення наявної системи збройних сил на основі рівності жінок та чоловіків, створення відповідних умов для реалізації цього на практиці з урахуванням кращих світових досягнень в оборонній сфері.

Будь-які реформаційні заходи у державі, у тому числі й у національних військах, що нині особливо актуально для нашої країни, мають враховувати останні наукові досягнення та раціональні для конкретного етапу розвитку дослідницькі пропозиції.

Дане питання вивчалось в працях Н. Аніщука, М. Ануфрієва, Н. Болотіної, О. Горчанюк, Л. Грицяк, Ю. Івченко, І. Даудової, О. Дашковської та інших.

У ретроспективному аспекті слід відзначити, що світова історія насичена значною кількістю прикладів участі жінок у воєнних діях. У недалекому минулому значною була участь жінок України та інших сусідніх країн у воєнних конфліктах за років Першої та Другої світових війн.

З метою підняття морального духу на фронт відправляли жіночі бойові загони, завданням яких було активізувати армію і зменшити кількість солдатів-дезертирів прикладом свого героїзму. Ставлення воїнів-чоловіків до жінок на фронті було досить суперечливим: з одного боку – скептицизм, з іншого – опіка і заступництво. Однак таке явище, як несення служби

жінок в армії як під час проведення воєнних дій, так і в мирний час, переважно характеризувалося приватністю та винятковістю [1, с. 4].

Почуття соціальної захищеності, постійний заробіток, речове, медичне забезпечення, гарантована оплачувальна відпустка – все це сприяє залученню жінок до лав Збройних Сил.

Неабияку роль у прагненні жінок вступити на військову службу відіграє й такий фактор, як можливість влаштувати особисте життя, знайти друзів, продовжити родинні традиції.

Для країни надто важлива якість війська, тому Збройні Сили України на сьогоднішній день не зважають на стать, а в першу чергу важливою ознакою є професіоналізм. Міністерство оборони почало просуватися в цьому напрямі доволі активно і стало чи не єдиним відомством, яке повністю взяло на себе виконання цілей партнерства із НАТО саме в гендерних аспектах військової служби [2, с. 21].

Вважається, що першим світовим досвідом служби жінок в армії нарівні з чоловіками, без будь-яких професійних обмежень, став приклад Канади у 1895 р., коли жінок почали приймати на військову службу в мирний час як солдатів бойових частин. У 1917–1919 рр. у складі британських збройних сил були сформовані Жіночі королівські військово-повітряні сили, Королівський допоміжний корпус Військово-морських сил і Жіночий легіон секції автотранспорту. Загалом чисельність жінок у британському війську в цей період перевищувала 100тисяч осіб. Існує й низка інших прикладів несення служби жінок в арміях у мирний час у різні історичні періоди.

На сучасному етапі для багатьох демократичних країн властивим є систематичне збільшення кількості осіб жіночої статі у збройних силах. Так, кількість військовослужбовців-жінок в арміях Німеччини становить 9% від усього особового складу, Північної Кореї – понад 10%, Литви – 12%, Франції – 13%, Естонії, Італії, Канади, Латвії, США – по 15%. Лідером у відсоткових показниках кількості жінок у національній армії нині є війська Ізраїлю – близько 35% [1, с. 4].

Із часу ухвалення Резолюції РБ ООН та з моменту прийняття Національного плану дій України на виконання цієї

Резолюції органи сектору безпеки та оборони України докладають зусиль для покращення гендерного балансу у військових силах; врахування гендерних аспектів під час розробки, планування, проведення та оцінки здійснення реформи; ліквідації зловживань та переслідування у збройних силах і для запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом та іншим порушенням прав людини. Незважаючи на те, що певні досягнення є очевидними, більшість із них відбулися шляхом поетапних та іноді ситуативних заходів, які ще мають змінити військові структури та менталітет [3, с. 107].

Стереотипи представляють нам чоловіка зі зброєю в руках та жінку, яка, у кращому разі, виконує на фронті обслуговуючу щодо військовика роль, наприклад, медичної працівниці, а у гіршому – чекає на чоловіка вдома, доки він її захищає. Зазначається, що роль жінок у військових конфліктах може бути миротворчою, а позиція – пацифістською [2, с. 21].

Гендерна рівність в арміях країн-членів НАТО означає рівні права та рівні обов'язки військовослужбовців незалежно від статі. Для жінок і чоловіків мають бути створені рівні умови проходження військової служби та до них мають бути поставлені рівні вимоги – жінки й чоловіки мають нести рівну відповідальність за власні дії або бездіяльність та їхні наслідки. У результаті такого підходу жінки в країнах Альянсу на рівні із чоловіками проходять військову службу та обіймають керівні посади [4, с. 22].

Деякі феміністки стверджують, що залучення жінок до військової служби є важливою частиною рівних прав і, зрештою, призводить до набуття останніми повноцінного громадянства у своїх країнах. Це загалом поширена позиція так званого ліберального фемінізму.

Інші дослідниці вважають, що мілітаризм навряд чи може принести більше фемінізму та рівності до суспільства загалом, натомість обстоюючи принципово пацифістські та антимілітаристські погляди. Зокрема, армія із позиції радикального фемінізму повинна перестати бути армією, так і військові повинні відмовитися від статусу інструментів і керівників насилля [2, с. 21].

Проблематика впровадження принципу гендерної рівності в політику НАТО в Альянсі піднімається з 1961 р., коли в Копенгагені відбулася перша конференція жінок – старших офіцерів Альянсу з делегатками від Данії, Нідерландів, Норвегії, Великої Британії та США. Делегатки завершили Копенгагенську конференцію, ухваливши резолюцію, і домовилися проводити майбутні конференції через регулярні проміжки часу. Відтоді вищі офіцерки НАТО організують спеціальні конференції для обговорення стану, організації умов працевлаштування та кар'єрних домагань жінок у збройних силах Альянсу [4, с. 22].

Нині у Збройних Силах України впроваджене значне коло реформ, спрямованих на професіоналізацію, демократизацію українського війська та наближення його спроможностей до вимог стандартів НАТО. Урахування принципу гендерної рівності є однією з вимог відповідності українського війська етичним засадам і цінностям, закладеним у політику Альянсу.

---

1. Грицай І. О. Проблема гендерного балансу в національних Збройних Силах: теоретико-прикладний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 5. 2016. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/2071/1/3%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0%D0%B9.pdf> (дата звернення: 11.06.2022).

2. Петрова Л. О., Панфілов О. Ю. Гендерна рівність в армії: участь жінок у військових діях в ООС. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2020. № 2 (64). URL: <https://journal-hnups.com.ua/index.php/zhups/article/download/265/203/> (дата звернення: 11.06.2022).

3. Дрозд О. Гендерна рівність у сфері безпеки й оборони: міжнародний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 10/2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/19.pdf> (дата звернення: 11.06.2022).

4. Салкуцан С. М., Кринець Л. В. Гендерна політика НАТО: історичний аспект і досвід інтеграції. *Наука і оборона*. 3'2019. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/190318/240346> (дата звернення: 11.06.2022).

ШУМОВЕЦЬКА Світлана,
*докторка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО: ВІДОБРАЖЕННЯ В ЛІТЕРАТУРІ

Повідомлення про гендерно зумовлене насильство, що його чинять російські загарбники в Україні (зокрема про ті, що відомі, – в Бучі, Маріуполі, Херсоні), сьогодні стали не рідкістю. Солдати російської армії утверджуються не силою військового мислення чи передової тактики, а насамперед обстрілами українських міст і сіл, убивством мирних жителів. Насилля проти України має і гендерний вимір: повсякчас «атрибутом» завоювання стають злочини проти жінок.

Насилля проти жінок історично має символічне значення захоплення і привласнення чужої території. Проникливо і геніально виразно про це писав Тарас Шевченко. У поемі «Катерина» його героїня уособлює всю Україну – загарбану, незахищену і збещещену Російською імперією. У світі Шевченка насильство щодо дитини (вбивство дитини) і зганьблення, згвалтування жінки – це найбільший злочин, вища форма прокляття [2, с. 595–608].

Своєрідною є тема збещещення жінки в російській літературі. Про російську традицію приниження жінки як символу імперських завоювань відомо ще з творів М. Карамзіна, зокрема де він описує Рогніду та князя Володимира. У творах М. Лермонтова головною є тема панування: як над народами, так і над жінками [4, с. 88]. У цього автора ставлення до жінок (черкески Бели з («Героя нашого часу»), грузинки Тамари з «Демона», української дівчини з «Тамані») символізує поневолення завойованих народів. За Е. Томпсон, яка однією з перших розглянула тематику гендерно зумовленого насильства у постколоніальному прочитанні, М. Лермонтов у романі «Герой нашого часу» показує Белу як неосвічену черкеську дівчину,

котра мало що не прагне бути полоненою, зґвалтованою, утримуваною для розваги її зверхнім власником Печориним. Згідно зі стереотипом мислення насильників, їй подобається бути звабленою, тому Печорін не вважає злочином викрадення неповнолітньої черкеської дівчини і зруйнування її сім'ї. Лермонтова цікавила не моральність викрадення і підкорення, а місце, яке посідали в російських подіях Печорін і подібні до нього [3, с. 105–128].

Усі тексти налаштували росіян так, щоб вони не могли почувати симпатії до інших народів чи розуміти їх. Російська література зробила свій внесок у формування байдужості й ворожої зверхності до інших народів, що у ХХ та тепер у ХХІ столітті проявилось у насиллі й жорстокості. У такий спосіб, за М. Шкандрієм, російська література відобразила політичну стратегію імперії, виправдовуючи та легітимізуючи завоювання і насильство [4, с. 219–235].

Європейська література і критика виявилась більш чутливою до теми жінки і насильства. У європейській літературі тема мілітаризму та ґендеру вкрай однозначна: життя людини – священне, не може бути жодного виправдання насильству, в жодних його виявах. У творі «Жінка в Берліні» авторка не вдається до пафосних звинувачень, але вся її розповідь – зворушлива та інтимна – стала літературним викриттям негідних людини дій солдатів червоної армії [1].

Загалом тема ґендерно зумовленого насильства має різне висвітлення в імперських (російській) та європейській літературах. Ключовою відмінністю між ними є ставлення до життя (відповідно, знецінення чи повага) і християнських та моральних цінностей (легітимізація злочину – в російській літературі та засудження і осуд – у європейській).

---

1. Анонім. Жінка в Берліні. Київ: Комора, 2019. 304 с.

2. Павличко С. Д. Теорія літератури / передм. Марії Зубрицької. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 680 с.

3. Томпсон Е. М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / пер. з англ. М. Корчинської. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.

4. Шкандрій М. В обіймах імперії: російська і українська літератури новітньої доби. Київ: Факт, 2004. 496 с.

ЯРМОЛИНСЬКА Ілона,
*кандидатка наук з державного управління,
старша наукова співробітниця
науково-організаційного відділу
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького),*

ГЛУХМАНЮК Олег,
*викладач кафедри іноземних мов
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)*

СФЕРА ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Розвиток країни відповідно до європейських стандартів, сучасна політична ситуація, військові дії на території України підвищили інтерес до вивчення проблеми функціонування закладів інституційного догляду та виховання дітей.

Під інституційним доглядом розуміють діяльність інтернатних закладів, які виконують функції колективного виховання дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку.

Поняття системи інституційного догляду та виховання дітей в контексті державного управління інтегрує у собі діяльність, пов'язану з основними сферами суспільного життя – економічною, соціальною, політичною та духовною. Діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, діти з інвалідністю, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково діти з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, є основними мешканцями закладів інституційного догляду та виховання дітей в Україні.

Проаналізувавши передумови виникнення закладів інституційного догляду та виховання дітей та особливості

державного управління ними на різних етапах існування української державності, слід зазначити, що поява відповідних закладів інституційного догляду та виховання дітей зумовлювалась конкретними історичними обставинами.

Відповідно до визначення поняття системи інституційного догляду та виховання дітей в контексті державного управління як комплексної діяльності закладів цілодобового перебування дітей усіх типів, форм власності та підпорядкування (Міністерству освіти і науки України, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству соціальної політики України), що здійснюють соціально-педагогічну діяльність, з метою реалізації законних прав на соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей з особливими освітніми потребами, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, щодо забезпечення умов проживання та догляду, надання соціальних, освітніх, виховних, юридичних, медичних та реабілітаційних послуг у межах цих закладів, зазначимо про обширність нормативно-правової бази, яка лежить в основі державного управління даною системою.

Процес реформування системи інституційного догляду та виховання дітей називають деінституалізацією. Основним документом, що регламентує проведення цієї реформи є Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 526-р від 09 серпня 2017 року. Цей документ поклав початок перетворенням застарілої системи інституційного догляду та виховання дітей на систему формування особистості дітей позбавлених батьківського піклування у сімейному середовищі та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Першим етапом виконання Стратегії був підготовчий. В результаті проведення першого етапу було розроблено та прийнято нормативно-правові акти, необхідні для реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, розроблено відповідне методичне забезпечення. Зокрема, мова

йде про створення регіональних планів реформування даної системи.

Наразі триває другий етап виконання Стратегії, який передбачає безпосереднє виконання регіональних планів реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні.

Проте повномасштабне військове вторгнення російських військ на територію України внесло корективи в усі сфери суспільного життя. Ситуація на тимчасово окупованих територіях та територіях в районі активних бойових дій несе загрозу життю населення в першу чергу.

Аналіз нормативно-правової бази з питань державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні свідчить, що система інституційного догляду та виховання дітей, яка проходить складний процес гармонізації за міжнародно-правовими, загальноєвропейськими нормами та стандартами захисту прав дітей потребує негайних доповнень та оновлень задля забезпечення захисту прав дітей в умовах воєнних дій.

За словами уповноваженої з прав дитини урядом евакуйовано понад 270 закладів, у яких знаходилося на цілодобовому перебуванні понад 6000 дітей [1].

Протягом останніх місяців урядом здійснені перші спроби унормувати проблемні питання законодавства у сфері захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Дані питання потребують активної консолідації урядових та громадських організацій. Зокрема 22 березня 2022 року постановою Кабінету Міністрів України № 349 затверджено Зміни, що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану [2].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 року № 302 утворено Координаційний штаб, який є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України.

Його метою є сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних

органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту в умовах воєнного стану.

До переліку основних завдань входять:

- координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо організації евакуації дітей, зокрема дітей з інвалідністю та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, які перебувають під опікою, піклуванням, які влаштовані до сімей патронатних вихователів (далі – діти), з небезпечних територій, створення безпечних умов для їх перебування;

- координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави тимчасового перебування;

- координація заходів щодо забезпечення розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави транзитного перебування;

- здійснення контролю за постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування і визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час постановки на консульський облік дітей, та забезпечення повернення дітей до України після припинення воєнних дій;

- визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану;

- прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей;

- моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну;

– інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану [3].

---

1. Зниклі безвісти діти, евакуація дитячих закладів, життя за кордоном дітей-сиріт – інтерв'ю з уповноваженою з прав дитини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>.

2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text>.

3. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#top>.

4. Яролинська І. В. Механізми державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2019. 215 с.

ЗМІСТ

БЛАГУТА Роман ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.....	3
АДАХОВСЬКИЙ Денис Дотримання прав і свобод громадян під час воєнних дій: національний та міжнародний досвід.....	7
АНДРУСЯК Ірина, РЕВІНКОВСЬКА Соломія Участь жінок у військових формаціях ХХ ст.	12
АНТОНЮК Уляна Екологічні права в Україні в умовах військової агресії.....	18
БАРАБАШ Ольга Конвенційно-моральний аспект захисту дітей під час війни в Україні.....	22
БОНДАР Артем Гендерно зумовлене насильство під час воєнних дій.....	29
БІЛА-ТЮРІНА Юлія Міжнародно-правовий аспект дотримання прав людини в умовах воєнного стану.....	33
ВОЛОБУЄВА Олена Про проблемні питання щодо комплектування посад, що обіймають жінки-військовослужбовці, які перебувають у соціальній відпустці.....	38
ГАБЛЕЙ Наталія Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України як обставина, що виключає протиправність діяння.....	43
ГАЛАМАЙ Олеся Звичай як природно-правова основа прав людини.....	48
ГАНАБА Світлана, СИНЕКОП Артем Жінки у секторі безпеки і оборони України: окреслення стану справ.....	53
ГЛАДЧЕНКО Світлана Актуальні проблеми гендерного виховання курсантів вищих військових закладів України.....	56
ГЛОВЮК Ірина Міжнародні та національні стандарти розслідування сексуального насильства під час збройного конфлікту: гендерний аспект.....	59
ДЕМУРА Марина Зміни кримінального процесуального законодавства у зв'язку із введенням воєнного стану на території України.....	65
ДЖУГАН Вікторія Порушення прав жінок під час воєнних дій в Україні.....	70

ЗДРЕНИК Іванна	
Феномен гендерно обумовленого насильства: міжнародно-правові підходи до розуміння.....	75
ЗЛАГОДА Ольга	
Гендерно зумовлене насильство під час воєнного стану в Україні.....	80
ЗЬОЛКА Валентин	
Міжнародні стандарти протидії сексуальному насиллю в умовах воєнного конфлікту.....	84
КАМИШНИКОВ Богдан	
Жінки в секторі безпеки та оборони України: реалії сьогодення.....	88
КЛЮКІНА Тетяна, Нагорна Олена	
Зростання ролі жінки в умовах війни.....	93
КОВАЛЕНКО Олена	
Вербування і використання Росією дітей у війні як найгірші форми дитячої праці: світова небезпека уповільненої дії.....	95
КОТЕЛЬВА Катерина	
Застосування міжнародного принципу «намібійські винятки»: чи можуть видані окупаційною владою документи бути доказом у суді?.....	100
КУСТОВСЬКА Ірина, ЛОМАКІНА Ірина	
Жінки в секторі безпеки та оборони України: реалії сьогодення.....	103
ЛІСЦИНА Юлія	
Сексуальне насильство як засіб ведення війни: досвід міжнародних практик.....	107
МІРОШНІЧЕНКО Валентина	
Рівні можливості гендерної політики.....	111
МІХАЛКЕВИЧ-КОНДЗЕЛА Ева (dr Michałkiewicz-Kądziała Ewa)	
The situation of women during armed conflicts – selected aspects of international law.....	114
НОМИРОВСЬКИЙ Павло	
Захист прав та інтересів дітей в Україні в умовах воєнного стану.....	118
ОНИШКО Оксана	
Межі дії та принципи міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів.....	123
ПАНЧЕНКО Олена	
Природно-правові складові верховенства права в українському законодавстві.....	131
ПАРАСЮК Василь, МОРОЗ Юлія	
Особливості встановлення опіки та піклування над дітьми в умовах воєнного стану.....	135
ПАСТУХ Дмитро	
Захист прав та інтересів дітей в Україні в умовах воєнного стану.....	140

ПОЛІТОВА Анна	
Гендерно обумовлене насильство в умовах збройного конфлікту: кримінально-правовий аспект.....	144
ПОПОВИЧ Анастасія, Нагорна Олена	
Права і свободи дітей в умовах воєнного стану.....	151
ПРОКОПЕНКО Данило	
Дотримання прав і свобод громадян під час воєнних дій.....	154
РОМАНЦОВА Світлана	
Домашнє насильство у часі війни як особлива форма домашнього насильства.....	158
РУФАНОВА Вікторія	
Гендерно зумовлене насильство під час міжнародного збройного конфлікту: реалії сьогодення.....	163
САВАЙДА Олена, ГІЛЕЦЬКА Олена	
Аспекти принципу гендерної рівності в Україні.....	169
САВАЙДА Олена, ЧЕРЕВКО Вікторія	
Гендерні аспекти сектору безпеки та оборони України.....	173
СКРИПНИКОВА Руслана, НАГОРНА Олена	
Захист прав та інтересів дітей в Україні в умовах воєнного стану.....	177
СЕРКЕВИЧ Ірина	
Психологічні особливості жінок-жертв торгівлі людьми під час воєнних дій на території України.....	181
ТРОФАНЧУК Григорій	
Ідея верховенства права та правова реальність України в контексті євроінтеграції у сфері освіти.....	186
ФЕДІНА Наталя	
Конституційний захист прав і свобод громадян України під час воєнних дій: проблеми сьогодення.....	192
ФЕДОРОВСЬКА Наталія, ЖЛОБ Світлана	
Забезпечення прав і найкращих інтересів дитини на період надзвичайного або воєнного стану.....	197
ХОМЕРЕНЧУК Мирослава	
Захист прав та інтересів дітей в Україні в умовах воєнного стану.....	203
ЦАРЕНКО Ольга	
Міжнародно-правовий захист прав людини, порушених під час воєнних дій.....	208
ЧУДІЙОВИЧ Володимир	
Гендерна політика під час воєнних дій: ризики та перспективи.....	210
ШУМОВЕЦЬКА Світлана	
Гендерно зумовлене насильство: відображення в літературі.....	214
ЯРМОЛИНСЬКА Ілона, ГЛУХМАНЮК Олег	
Сфера інституційного догляду та виховання дітей в Україні в умовах воєнного стану: проблемні питання.....	216

**ПРАВА ЛЮДИНИ
ТА ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ
ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ**

*Збірник тез доповідей
учасників наукового форуму*

17 червня 2022 року

Опубліковано в авторській редакції

Формат 60 × 84/16. Умовн. друк арк. 13,2.
Львівський державний університет внутрішніх справ.
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.